

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET POLITIČKIH ZNANOSTI
POSLIJEDIPLOMSKI STUDIJ HRVATSKA I EUROPA

MAGISTARSKI RAD

**DOPRINOS KARLA POPPERA POLITIČKOJ
KULTURI EUROPSKE UNIJE**

JESU LI POPPEROVA NAČELA TEMELJNE VRIJEDNOSTI EU?

Poslijediplomant:

IVOR ALTARAS PENDA

Mentor:

Prof. Dr. ZORAN KURELIĆ

Zagreb, 2005.

Sir Karl Raimund Popper (1902 – 1994)

"Svi ljudi su filozofi. Svi mi imamo ideje o tome kako poboljšati svoje živote – svoje vlastite, svojih prijatelja i svih ljudi."

Karl Popper (Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji)

ZAHVALA

Posebnu zahvalnost dugujem svome mentoru prof. dr. Zoranu Kureliću koji me je s lakoćom i velikom podrškom tako uspješno vodio kroz raznovrsne situacije tijekom poslijediplomskog studija.

Zahvaljujem se gđi. prof. Vesni Grbin, mojoj rođakinji, što je, kada sam je god trebao bila tu, a također i g. Ratku Mandiću na iznimnoj podršci tijekom nastajanja ovoga rada.

Uz mene je na posebno inspirativni način trajno bila moja majka dr. prof. Silvija Altaras – Penda, i moj otac Vladimir Penda Altaras.

Puno hvala i mojoj Nelli.

SADRŽAJ:

1. UVOD	6
1. 1. ZNANSTVENA HIPOTEZA	9
2. POPPEROV KONCEPT OTVORENOG DRUŠTVA I NJEGOVA TEMELJNA NAČELA	11
2. 1. KRATKI ŽIVOTOPIS KARLA R. POPPERA.....	12
2. 2. KONCEPT OTVORENOG DRUŠTVA KARLA POPPERA.....	14
2. 2. 1. ANTITOTALITARIZAM	22
2. 2. 2. KRITIČKI RACIONALIZAM	25
2. 2. 3. INDIVIDUALIZAM.....	27
2. 2. 4. NOVOLIBERALIZAM.....	29
3. OPREDJELJENJE SUVREMENE EUROPSKE UNIJE ZA NAČELA KONCEPTA OTVORENOG DRUŠTVA	34
3. 1. REALIZACIJA I ODSUPANJA EUROPSKE UNIJE OD PROKLAMIRANIH NAČELA OTVORENOG DRUŠTVA.....	38
3. 1. 1. ODNOS EUROPSKE UNIJE PREMA RATU NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE.....	42
3. 1. 2. SURADNJA EUROPSKE UNIJE I SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA U SUKOBU S IRAKOM	45
3. 1. 3. EUROPSKA UNIJA I TURSKA	51
3. 1. 4. USTAV EUROPSKE UNIJE I PITANJE KRŠĆANSKOG ODREĐENJA EUROPE	55
3. 1. 5. VIZIJE EUROPE.....	61
3. 1. 6. EUROPSKI NOVOLIBERALIZAM I DRŽAVA BLAGOSTANJA.....	72
3. 2. PODRŠKA KARLA POPPERA IZGRADNJI POLITIČKE KULTURE EUROPSKE UNIJE.....	92
3. 3. REZIME.....	98

4.	PERSPEKTIVE EUROPSKE UNIJE	100
5.	ZAKLJUČAK	107
6.	DODATAK	110
6.1.	GLAVNE ODREDNICE POLITIČKIH DOKTRINA.....	110
6.1.1.	LIBERALIZAM	112
6.1.2.	KONZERVATIVIZAM.....	116
6.1.3.	SOCIJALIZAM	118
6.1.4.	FAŠIZAM.....	122
6.1.5.	EKOLOGIZAM.....	124
6.2.	TEMELJI EUROPSKE UNIJE.....	126
6.2.1.	KRATKI PREGLED NASTANKA I RAZVOJA EU.....	127
7.	LITERATURA	139

1. UVOD

Svjedoci smo povijesnog pokušaja socijalnog povezivanja jednog kontinenta – Europe – u cjelinu, koja bi mogla i trebala osigurati dobar život onim ljudima koji u njoj žive.

Od pradavnih vremena, kada je čovjek prepoznao da mu život u zajednici može donijeti neke prednosti – poput osjećaja pripadnosti i kroz to osjećaj veće sigurnosti, više vjerojatnosti za preživljavanjem i sposobnosti da proizvede poduhvate u svojoj okolini koje sam ili uopće ne bi mogao ili bi mogao vrlo teško – čovjek je tražio načine kako urediti život u skupini.

Kroz povijest, izmjenjivali su se brojni modeli društvenog života koje danas označavamo kao uspješne ili manje uspješne, pravedne ili ne, okrutne ili one koji su u datim okolnostima uspjeli ostvariti prosperitet za svoje stanovništvo.

Mnoge humanističke znanosti, primjerice sociologija, politologija, povijest, pravo, ekonomija, pa zatim filozofija, kao i mnoge prirodne znanosti, pokušavaju već dugo, pa i danas, utvrditi koji su to procesi i događaji sudjelovali u stvaranju povoljnih uvjeta za situacije koje su rezultirale onim što smatramo napretkom čovječanstva.

Namjera tih pokušaja je ustanoviti i one sastavnice koje su povijesno imale svoj konstruktivni utjecaj, te metode i pristupe kojima se takve utjecaje može i danas podržati i dodatno razvijati, kao i utvrđivanja onih elemenata koji su destruktivno djelovali, s ciljem razvoja takvih pristupa i metodologija koje bi ih mogle minimalizirati ili dokidati. U tu svrhu, nalazim da je iznimno značajno jasno profiliranje ciljeva.

Smatram, stoga, da je u ovom našem vremenu, bogatom aktivnim nastojanjem za stvaranjem zajedničke europske budućnosti, izuzetno važno koristiti rezultate do kojih su dovela istraživanja mnogih struka i znanosti.

Europska Unija se svakodnevno mijenja i potrebna je velika sposobnost imaginacije kako bi se naslutilo što će se sve događati čak i u najskorijoj budućnosti. Pa i uz sasvim solidno

znanje i osobnu involviranost istraživača, vrlo lako se može dogoditi sasvim neočekivana, možda krizna situacija, poput nekog terorističkog čina na primjer, a koji u potpunosti mijenja tijek događaja ili zacrtane planove. Sigurno postoje i posve predvidive situacije koje kao da još nisu dostupne čovjekovom uvidu, pa je posljedično isključena i svaka pravodobna intervencija. Stoga je ipak, od iznimne važnosti imati jasne predodžbe što se to želi postići integracijom Europe. Koji je to cilj vrijedan nastojanja, u kojem sudjeluje tridesetak europskih zemalja, koji iziskuje vrijeme, trud, rad i kapital, a koji donosi znatne, gotovo revolucionarne promjene u društvima koje su se u tu integraciju upustila? Je li korist veća od troškova tj. benefit od uloga i hoće li u budućnosti biti bolje nego što je bilo prije – pitanje je čiji bi odgovor svakako trebao biti pozitivan, kako bi u konačnici mogli reći da je ma koji naum i posebice ma koja akcija u smislu realizacije toga nauma u svojoj suštini opravdana.

Kao i mnogi drugi, iskustvo života u Europi utemeljenoj na oprečnim vrijednostima od onih koji se proklamiraju kao poželjnim u današnje vrijeme, ima i **Karl Popper**, po mnogima jedan od najvećih europskih mislilaca XX. stoljeća.

Tražeci odgovor na već postavljeno pitanje može li se i na kojim načelima utemeljiti "nova" Europa, koja se izdiže iz ruševina II. svjetskog rata, Karl Popper je u razdoblju od 1938. – 1943. napisao dvotomnu knjigu, pod naslovom *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. U tom djelu Karl Popper analizira povijesno – filozofske temelje totalitarizama koji su zahvatili Europu XX st. te nudi svoju osobnu viziju kako dokinuti ta zla. On nam, kroz kritiku totalitarističkih svjetonazora, daje sliku mogućeg budućeg društva, (ne samo Europskog), koje bi, po njegovom mišljenju, moglo biti sretnije. To je, vjerujem, njegov osobni doprinos razvoju političke kulture općenito, koji također može biti razmatran u cilju napretka ujedinjene Europe.

Rad je podijeljen u više poglavlja u kojima razlažem osnovnu znanstvenu hipotezu.

U poglavlju *Popperov koncept otvorenog društva i njegova temeljna načela* donosim kratki životopis Karla Poppera s naznakama osnovnih smjerova njegovih životnih aktivnosti te obrazlažem temeljna načela i postulate izvorne Popperove koncepcije otvorenog društva.

U najvećem poglavlju *Opredjeljenje suvremene Europske Unije za načela koncepta otvorenog društva* kroz odabrane primjere dokazujem u kojoj se mjeri Europska Unija oslanja na Popperovu ideju otvorenog društva i pokazujem razinu raskoraka između političke teorije i političke prakse u kojoj se nalazi današnja Europska Unija. Također pokušavam rastumačiti moguće nedostatke Popperove ideje.

Poglavljem *Perspektive Europske Unije* nastojim dati naznake onih elemenata koje Europska Unija može iskoristiti kao svoje prednosti s ciljem smanjivanja ili potpunog dokidanja raskoraka između željenog i postojećeg političkog poretka.

U dodatku rada nalaze se dva poglavlja: *Glavne odrednice političkih doktrina i Temelji Europske Unije*. U njima opisujem i definiram ključne pojmove koje koristim u radu, a tu se nalaze i osnovne informacije vezane uz povijest Europske Unije. Kako je jasno definirani znanstveni jezik preduvjet za potpuno razumijevanje ovoga rada a poznavanje osnovnih procesa i institucija Europske Unije temelj za razumijevanje teme, predlažem da se ovi dodaci čitaju prvi, a da se informacije, po potrebi, dopune i sa postojećom literaturom koju sam koristio pri pisanju magisterija čiji se popis nalazi na kraju rada.

U *Zaključku*, ukratko ponavljam osnovne nalaze do kojih sam došao proučavajući ovu tematiku.

1. 1. ZNANSTVENA HIPOTEZA

U ovom magistarskom radu, namjera mi je pokazati da *vrijednosti na kojima Karl Popper temelji svoju koncepciju otvorenog društva, Europska Unija, kao novonastajuća politička tvorevina, barem deklarativno, prihvaća kao svoja temeljna načela.*

Također ću, kroz karakteristične primjere, pokušati prikazati jesu li i u kojoj mjeri ta široko zahvaćujuća načela zaživjela konkretno i u europskoj praksi; u tom cilju provesti ću analizu Popperovog koncepta otvorenog društva i njegove filozofije povijesti kroz prizmu europskog integracijskog procesa. Stvaranje nove Europe poslužiti će mi za pristup Popperovim idejama zbog procijene do koje se mjere te ideje u praksi prihvaćaju a moguće i realiziraju.

Od nastanka Europskih Zajednica, sredinom prošloga stoljeća, sve do današnjih dana, sasvim je jasno vidljiva namjera da se europski geo-politički prostor ujedini iznutra u jedinstvenu cjelinu kako bi, kao takav, mogao s jedne strane, regulirati život ljudi unutar Unije, a s druge nastupiti na svjetskoj političkoj sceni kao jedinstveni i ključni faktor prosperiteta i sigurnosti.

Već odavno je predmet primarnog interesa znanstvenog istraživanja kao i svakodnevne prakse odgovor na pitanje kako to ostvariti.

Koncept koji nam nudi Karl Popper, jedan je od mogućih načina kako ciljevi koje pred sebe stavljaju narodi Europe mogu zaista biti ostvarivi.

Za razumijevanje onoga što se stvaranjem Europske Unije htjelo postići, koristiti ću kao pokazatelje temeljne dokumente Unije, poput Osnivačkih Ugovora ili prijedloga nacrtu Ustava za Europu, kao i dokumente kojima su se donosile odluke vezane uz neka specifična polja interesa i situacija, a putem kojih se može dobiti uvid u smjer razvoja kojim će buduća integrirana Europa ići.

Te svoje nalaze usporediti ću sa predloženim idejnim rješenjima Karla Poppera, te ću zatim analitičkim pristupom pokušati odrediti u kojoj su mjeri ta dva predložka stvaranja bolje budućnosti konceptualno i operativno bliska.

Dakle, potražiti ću:

- 1) u Popperovim djelima ono što vidim kao već prisutno u konceptualizaciji Europske Unije
- 2) u fenomenologiji Europske Unije ono što prepoznajem kao suštinsko u djelu K. Poppera.

Pretpostavka je ovoga rada da se Europska politička, pravna, ekonomska i kulturološka teorija i praksa u znatnoj mjeri poklapa s načelima Karla Poppera.

Situacije u kojima to nije slučaj tj. ako se idejna rješenja uvelike razlikuju od europske prakse, također su izvor mogućeg, vjerujem znanstveno vrlo vrijednog osvrta, kako na Popperovu filozofsko – političku teoriju, tako i na samu specifičnu europsku stvarnost. Primjeri na kojima ću pokušati potvrditi tezu svog magistarskog rada odabrao sam na temelju njihove aktualnosti i potencijalne važnosti i za građane Europske Unije i za Europsku Uniju kao instituciju koja tek osmišljava svoja pravila funkcioniranja. Neke druge situacije prema kojima se Europska Unija na sasvim različite načine postavlja pri rješavanju njihovih izazova, dakako, mogu doprinijeti istoj ili sličnoj, a možda čak i različitoj predodžbi Europske Unije, što nikako ne umanjuje valjanost zaključivanja na ovdje promatranim primjerima. Bolje razumijevanje procesa i događaja koji na ključni način kreiraju našu sadašnjost, koji stvaraju temelje za našu budućnost a rezultat su višestoljetnih snova generacija iz naše prošlosti, vjerujem da je od prvorazrednog znanstvenog interesa, a i ovaj magistarski rad ima upravo tu funkciju.

2. POPPEROV KONCEPT OTVORENOG DRUŠTVA I NJEGOVA TEMELJNA NAČELA

U ovom poglavlju predstaviti ću Popperovu političko – filozofsku koncepciju, i to prvenstveno kroz njegovo najpoznatije djelo *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*.

Drugo njegovo veliko područje interesa – spoznajna teorija i razvoj znanosti – u nekim je ključnim elementima u izravnoj vezi sa teorijom otvorenog društva, pa ću se, gdje to bude potrebno, i na taj dio njegovog stvaralaštva reflektirati. Iz teoretskog okvira iz kojeg izrasta Popperova predodžba, kakvo bi to poželjno društvo imalo biti i kako bi trebalo izgledati, pokušati ću odrediti temeljne svjetonazore, vrijednosne sustave i stavove na koje se Popper poziva.

U knjizi *The Story Of Philosophy*, Christiop Delius, opisujući filozofsku misao Karla Poppera, kaže kako je Popper dao viziju otvorenog, pluralnog društva koje je suprotno doktrinama filozofije povijesti Platona, Hegela i Marxa, jer, prema Popperu, ove teorije imaju totalitarističke implikacije zbog toga što smatraju da je društvo cilj povijesti, a takva ideja je u suprotnosti s Popperovim svjetonazorom. (Delius at al., 2000)

Kako bi bolje razumjeli koje je ideje Karl Popper htio izraziti u svojim djelima, čini mi se važnim, prije svega, upoznati autorov životni put i iskustva koja je imao tijekom života, a koja su na ključni način utjecali na specifični koncept njegova mišljenja. Poznavanje životopisa mislioca kojim se bavimo važno je za razumijevanje njegove misli. Zato ću, ukratko, prikazati uvjete i povijesne okolnosti u kojima je Karl R. Popper živio i stvarao.

2. 1. KRATKI ŽIVOTOPIS KARLA R. POPPERA

Karl Raimund Popper rođen je 28. srpnja 1902. godine, u mjestu Himmelhof kraj Beča, u židovskoj obitelji. Njegov otac, dr. Simon Sigmund Popper, po zanimanju je bio pravnik, a u svog sina je usadio ljubav za literaturu i za filozofiju, kao i za sve što je vezano za socijalna i politička pitanja toga doba. Njegova majka, Jenny Popper, bila je vrsni poznavalac glazbe, a na sina je također prenijela ljubav prema toj umjetnosti. Postojala je čak mogućnost da se mladi Karl obrazuje baš za glazbenika. Smatra se da je njegov glazbeni osjećaj u mnogočemu doprinio razvoju njegove kritičke misli. Do svoje sedamnaeste godine Popper je sebe smatrao marksistom, a pristupio je i udruzi Association of Socialist School Students. Ubrzo se razočarao u doktrinarni karakter marksističkog pokreta te je iz njega istupio. Upoznao se s Freudovom teorijom psihoanalize i sa Adlerovim djelima i pristupom, pohađao je i predavanja o teoriji relativnosti koje je Albert Einstein održavao u Beču. Popper je 1925. godine dobio diplomu učitelja za osnovne škole. Svoj doktorat iz filozofije je obranio 1928. godine, a 1929. se kvalificirao za profesora matematike i fizike u srednjoj školi. Premda je imao osobne prijatelje u tzv. Bečkom krugu, njihov pokušaj konstituiranja moderne znanosti temeljenoj na neopozitivističkoj filozofiji od Poppera je doživio oštro suprotstavljanje. U Bečkom krugu, kao najutjecajnijoj grupi intelektualaca toga prostora i toga vremena sudjelovali su Rudolf Carnap, Otto Neurath, Viktor Kraft, Hans Hahn, Herbert Feigl, i drugi. Popper je najviše kritizirao logički pozitivizam za koji se zalagala ova grupa, a iz te kritike 1935. godine nastala je Popperova knjiga *Logika istraživanja*. Te godine je Popper pozivan da održi predavanja u Engleskoj. Zbog nadolazeće opasnosti od fašizma, Popper 1937. godine odlazi na Novi Zeland i predaje filozofiju na Catenbury University College sve do 1945. godine. U tom vremenu, potaknut događajima u Europi, nastaju njegova djela *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* (1938 – 1943) i *Bijeda historicizma* (1944 –

1945)¹. Kako bi predavao na English School of Economics, 1946. godine se vraća u Englesku, a 1959. godine izdaje prijevod *Logike istraživanja* na engleskom jeziku pod naslovom *Logika znanstvenog otkrića*. Profesor logike i znanstvene metode na University of London postaje 1949. godine, i tamo radi sve do svog umirovljenja 1969. godine. Tek tada se intenzivira njegov rad te objavljuje brojne knjige: *Objektivno znanje* (1972.), *Beskonačno traženje* (1976.); u suradnji s nobelovcima Johnom Ecclesom izdaje *Ego i njegov mozak* (1977.), a sa Kornardom Lorenzom *Budućnost je otvorena* (1985.)

Kraljica Elizabeta II. Poppera 1965. godine proglašava vitezom, a također mu 1982. godine dodjeljuje nagradu *Insignia of a Companion of Honour*. 1984. godine Popper izdaje zbirku svojih predavanja i članaka pod naslovom *U potrazi za boljim svijetom*.

Sir Karl Raimund Popper umire 17. rujna 1994. u 92. godini života.

---

¹ Karl Popper u svom autobiografskom djelu *Nedovršena potraga: intelektualna autobiografija* opisuje kako su nastajala i kojim redom su pisana poglavlja knjige *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* kao i *Bijeda historicizma*. Autor, prema vlastitom priznanju, kaže da su oba djela nastala kao odgovor na rat u Europi, a da je samo pisanje bilo "doista zbrkano", te da današnji oblici tih knjiga ne prate redosljed nastanka pojedinih poglavlja. Tako je, primjerice, knjiga *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, nastala na temelju izdvojenog dijela knjige *Bijeda historicizma*, a dio koji tematizira Platona i njegovu filozofiju (gotovo cijeli prvi dio *Otvorenog društva*...) nastao je tek naknadno. (Popper, 2004., str. 132)

2. 2. KONCEPT OTVORENOG DRUŠTVA KARLA POPPERA

Postoje djela – književna, slikarska, glazbena, znanstvena, filozofska, građevinska – zapravo iz svih područja ljudskog djelovanja, kojima se čovjek učestalo vraća, jer ga nadahnjuju svojim sadržajem i potiče u njemu naše najiskrenije i najdublje emocije. Nama, kao promatračima, ostaje samo naslutiti što su mislili i osjećali sami autori dok su stvarali svoja djela, pri čemu bitnog utjecaja imaju i okolnosti u kojima su ta djela nastajala.

Tako je i knjiga *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* sasvim sigurno produkt emocionalnog stanja autora, uvjetovanog, između ostalog i povijesnim trenutkom početka Drugog svjetskog rata. Poznato je – što i sam Karl Popper u svom predgovoru napominje da je glavni motiv za pisanje ove knjige bio njemački Anschluss (pripojenje) Austrije, njegove domovine, u ožujku 1938. (Popper, 1993. tom I, str. 11) Stoga se u oba toma ove knjige osjeća ton autorove ljutnje i ogorčenosti. Osim što ova knjiga nastaje kao odgovor na političku situaciju tijekom drugog svjetskog rata, cijela ideja otvorenog društva kao i njena detaljna razrada što ju je iznio Karl Popper, nastala je u okruženju hladnoratovskih odnosa u svijetu što je, bez sumnje, ostavilo bitne tragove kako u samoj Popperovoj koncepciji tako i na njegov osobni političko – filozofski svjetonazor.

Popper je vjerovao da se Europa nalazi u velikoj opasnosti pred najezdom različitih oblika totalitarizama, te je smatrao da se racionalnom kritikom njihovih izvora njih može i dokinuti.

Upravo su izvori totalitarizama kroz povijest tema knjige *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. Karl Popper kroz svoju analizu nastanka totalitarne misli pronalazi njihove korijene u samim izvorima društvenosti, a koji svoj praktični izraz dobivaju još i u prvim rodovskim društvima.

Na samom početku svoje knjige, Popper plemensko društvo koje se podčinjava magijskim silama poistovjećuje sa konceptom zatvorenog društva i suprotstavlja ga otvorenom društvu koje po njemu oslobađa kritičku moć čovjeka. (Popper 1993. tom I, str 23).² Tako je za njega zatvoreno društvo mračna slika ljudske povijesti, koja je prisutna sve do naših dana, a karakteriziraju je monistički, tribalistički, magijski i nekritički pogled na svijet unutar kojeg individua kao vrijednost po sebi još uopće i ne postoji. Iz toga se može zaključiti da će doći vrijeme kada će postojati individua kao vrijednost po sebi, a što je sasvim u skladu s Popperovim uvjerenjem da su svi ljudi filozofi, znali oni to ili ne. Pritom, biti filozof mišljeno je – biti svjestan vrijednosti sebe kao individue, dakle poznavati sebe, što je uostalom ideal za čovjeka još od vremena Stare Grčke. Za pretpostaviti je da takvi ljudi nemaju potrebu niti voditi niti biti vođeni, pa se ne bi ni mogli naći u takvoj situaciji. Smatram, dakle, da je iz ovoga jasno vidljivo kako za Poppera među filozofima ne postoji vlast. Iz toga bi slijedilo da ako su svi ljudi filozofi, vlast uopće ne bi mogla postojati. Kako, međutim, vlast među ljudima ipak, na ovaj ili onaj način od pamtivijeka postoji, čini se kao jedino moguće objašnjenje to da čovjek o svojoj filozofskoj prirodi zaboravlja, i to tako uporno i tako masovno.

Ono što također, znali to ili ne, beziznimno velika većina ljudi traži jest sigurnost, koje u ovom našem nesigurnom svijetu nema (a zaboravlja se da je čovjek ima u sebi). Vjera da se ona ipak može doseći plodno je tlo za sve one koji su se ohrabрили ponuditi drugima rješenja i reći: "Ja ću vam podariti sigurnost, ali pod uvjetom da me pratite i slušate moje naredbe. Ja ću se zauzeti za vas kada vam to bude bilo najpotrebnije." Takve misli i poruke imaju blagotvoran utjecaj na ljude. Ali to je u svojoj osnovi nemoguća misija, sa

---

² Karl Popper u svojoj prvoj bilješci koja se odnosi na uvod prvog djela knjige *Otvoreno društvo...* navodi kako mu je poznato da je termine "otvoreno i zatvoreno društvo" prvi upotrijebio Henry Bergson u knjizi *Les deux sources de la morale et de la religion* (Dva izvora morala i religije.) Popper, Karl R. (1993.) *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. Tom I, Beograd: BIGZ, str. 264

snagom efekta kao u izričaju: "Slijedite me i izvesti ću vas iz ponedjeljka u utorak." Prema Popperu, naša sigurnost ne može proizlaziti iz tuđih djelovanja, koliko god ona bila vršena s najboljom namjerom. Jedina izravna i sigurna posljedica prepuštanja svoje sudbine u tuđe ruke jest gubitak poimanja osobne slobode. U zatvorenom društvu državne institucije i Crkva kroz cijeli set svojih različitih oblika ponašanja zloupotrebljavaju čovjekovu vjeru i potrebu za sigurnošću. (I. Jarvie; S. Pralog, 2003.) Onaj koji ne izvlači pouke iz svoje prošlosti na najboljem je putu da mu se ta ista prošlost ponovi. Zatvoreno društvo, koje je, prema Popperu, uzrokovano zatvorenim umom povijesna je konstanta, ali nije ujedno i nužnost. Radosna se vijest sastoji upravo u tome da čovjek može utjecati na svoju budućnost tj. da ne postoji kotač povijesti koji se vrti kao naša sudbina, a da smo mi tek pasivni i puki promatrači, čekači, pijuni koji se mogu samo nadati. Zato Popper potpuno odbacuje filozofiju historicizma, po kojoj je povijesni slijed moguće predvidjeti, i to baš zato što je nepredvidljiv. Do sada se pokazalo da su tumači povijesti svoja predviđanja gotovo uvijek nastojali prikazati kao historijsku nužnost, a pri tom su se vrlo često pozivali na znanost kao izvor za svoju argumentaciju. U tome najveća opasnost proizlazi iz činjenice moći i utjecaja u društvu koji su ti ideolozi imali (ili još uvijek na ovaj ili onaj način imaju). Mahom su to bili poznati mislioci, koje povijest pamti po njihovim dostignućima. Upravo zato Popper upozorava na štetnost koju idealiziranje tih osoba može donijeti današnjem društvu. Na udaru Popperove kritike tipičnih predstavnika onih koji zagovaraju historicizam i zatvoreno društvo našli su se naročito Platon, Hegel i Marx. Kroz temeljitu analizu misli i djela ovih filozofa, Popper iznosi argumentaciju za svoju tezu – da su upravo oni doprinijeli totalitarizmu i da su bili idejni začetnici njegovih današnjih oblika. Napisane su mnoge studije i znanstveni radovi o (ne)opravdanosti Popperove kritike filozofskih koncepata koje su spomenuti, a i drugi filozofi iznijeli.

Mnogi se s Popperovim interpretacijama slažu, mnogi ih smatraju netočnima ili pojednostavljenima.³

Iako se oba toma Popperove knjige bave pokušajem znanstvenog prikaza otvorenog i zatvorenog društva kao ideal-tipova, nije se moguće pozvati ni na koju određenu definiciju jer ih Popper niti nije iskazao. On se radije služi opisnim izričajem što u njegovim tekstovima funkcionira kao definicija iako to po svojoj suštini nije. Popper uvodi vlastite konvencije i nazivlja koja u daljnjim tekstovima tretira kao po sebi razumljiva.

Doslovno kaže:

U daljnjem tekstu magijsko ili plemensko ili kolektivističko društvo zvati ćemo zatvoreno društvo, a društvo u kome su pojedinci suočeni s osobnim odlukama – otvoreno društvo.

(Popper, 1993. I tom str. 23)

Zbog činjenice što kod ovog opisa ono što proizlazi iz kolektiviteta je protumačeno kao negativno i označeno kao karakteristično za zatvoreno društvo, a ono vezano uz osobne odluke shvaćeno kao pozitivno i u smjeru otvorenog društva, mnogi kritičari Popperove filozofsko – političke teorije doživjeli su to kao pojednostavljenu ideologizaciju, napominjući da je Popper sam upravo to najviše kritizirao.

Poznato je da se George Soros, Popperov učenik i veliki sljedbenik njegovih ideja, toliko oduševio konceptom otvorenog društva, da je svoju svjetski poznatu zakladu nazvao upravo tim imenom. U svojoj knjizi *Podrška demokraciji* Soros također pokušava dati određenje pojma otvorenog društva. On to čini čak u šest navrata, gotovo uvijek sa istom rečenicom:

---

³ U ovom magistarskom radu namjera mi je prvenstveno prikazati strukturu Popperovog koncepta otvorenog i zatvorenog društva, dok polemika o vrijednosti njegove filozofske kritike pojedinih autora nije ovdje predmet mog primarnog interesa.

Otvoreno društvo je vrlo sofisticirani oblik organiziranja.
(Soros, 1993. str. 9, 15, 132 i 238.)

ili

Otvoreno društvo je složeni sustav, mnogo složeniji od zatvorenog društva. (Soros, 1993. str. 72 i 73)

Za pretpostaviti je da George Soros duboko osjećao sav sadržaj pojma otvorenog društva kao i cijelu paletu benefita koju tako uređeno društvo može imati. U sociološkom i politološkom smislu, međutim, ovo je ipak nedostatno određenje tog pojma da bismo ga mogli shvatiti kao definiciju u znanstvenom smislu. Tim više što je njegova izravna namjera bila dati teorijski okvir otvorenog društva i čitatelju jasno predočiti zašto bi se svi mi trebali založiti za otvoreno, a ne za neko drugačije društvo i koja to nova kvaliteta života iz njega proizlazi. (Soros, 1993.)

Još je i Sokrat, prije više od dvije i pol tisuće godina, uvidio da je definiranje pojmova najvredniji, ali i najteži posao što si pred sebe može postaviti neki misleći um. To što, prema Pitijama, niti najmudriji među Grcima – Sokrat nije bio u mogućnosti definirati pojmove poput *pravednosti, prijateljstva, lijepog ili ideje dobra*, nije umanjilo vrijednost Sokratove misli. Dapače, upisalo ga je u povijest kao "džokera u Ateni", kako to slikovito kaže Jostein Gaarder u svojoj knjizi *Sofijin svijet*; kao iznimno rijetkog i hrabrog čovjeka koji je pokušao dokučiti *ideje*. Ovo bez sumnje također vrijedi i za Karla Poppera i za Georga Sorosa. Jer oboje su bili ili još uvijek jesu iznimni vizionari u svome vremenu. K. Popper je imao znanstvenih pretenzija koje je tražio i u tuđim radovima. Kada ih u njima, prema vlastitom promišljanju, nije našao svom silinom argumenta obrušio bi se na pojedinog autora razotkrivajući mogući logički nedostatak. To je mogao činiti stoga što je imao jasnu predodžbu oponentske pozicije bez obzira što je i iz nje također vrlo lako bio u opasnosti napraviti istu pogrešku koju je kritizirao kod drugih.

Soros, iako ne pruža definicije, potanko opisuje kako to izgleda totalitarni život u zatvorenom društvu, a također daje prikaz moguće alternative.

Koristeći se teorijom neravnotežnih uvjeta, Soros je iznio tezu o tri moguća oblika povijesne situacije (Soros, 1993.)

STANJE	TIP DRUŠTVA	KARAKTERISTIKE
Dinamička neravnoteža	Revolucija	Rat svih protiv svijeta, kaos
Statička neravnoteža	Zatvoreno društvo	Totalitarni režimi, osobna nesloboda
Dinamička ravnoteža	Otvoreno društvo	Pobjeda individualnog kritičkog uma

Dinamička neravnoteža (revolucija) je stanje koje se periodički ponavlja kroz povijest. To je krizno doba, u kojem, ako i dođe do društvenog prevrata, ne postoji garancija da će novo po kvaliteti biti bolje. Revolucije često jedan totalitarizam zamjenjuju drugim. Ova povijesna razdoblja bi se mogla u nekim elementima usporediti sa teorijom znanstvenih revolucija Thomasa Kuhna, prema kojoj se prva znanstvena (u ovom slučaju politička) paradigma mora naći u krizi, a zatim može slijediti revolucionarni udar koji razara postojeću paradigmu (ili politički sustav) i uspostavlja novu. Ta nova paradigma uživa u stanju mira sve dok se ne pojavi dovoljna kritična masa koja će tu paradigmu dovesti u pitanje. Proces promjene paradigmi je povijesna konstanta, a zabilježena je u svim dosad poznatim društvima.

Statička neravnoteža (zatvoreno društvo) je stanje vladavine jednog političkog mišljenja. To je situacija monopola jedne dogme; to je totalitarni režim kojem je potreban autokrat koji će mu stajati na čelu. Sva moć takvog državnog sustava proizlazi iz autoriteta osobe, a ne autoriteta čovjekovog uma. Ideologija krvi i tla, povezana sa nacionalističkom isključivošću dovodi do monolitnog društva koje mora biti po mjeri

vladara, premda nas povijest uči da su upravo vladari bili sasvim različiti od ideala za koje su se zalagali.⁴

Dinamička ravnoteža (otvoreno društvo) je stanje društva u kojem je svaki pojedinac u mogućnosti, na temelju vlastitog kritičkog stava, birati svoj stil života. Taj pojedinac je od zajednice podržan u izgradnji vlastite osobnosti a za uzvrat joj pruža razvoj kroz osobnu političku, poslovnu i građansku angažiranost. Najveći doprinos slobodnog građanina njegovoj zajednici jest upravo njegova sloboda, jer samo kroz nju zajednica opstaje.

S pravom se može postaviti pitanje postoji li i kako bi izgledalo stanje *statičke ravnoteže*, a koju Soros nije opisao u svojoj razdiobi društvenih stanja. Za pretpostaviti je da bi to stanje moglo označavati kraj povijesti; utopijski blaženi mir u kojem bi svaki sukob bio izlišan jer bi sve potrebe bile sasvim zadovoljene. To bi bila slika rajskoga vrta ili neki oblik kolektivne nirvane. Može li se stanje ljudske sreće uopće doseći izvorni je predmet interesa Karla Poppera. No on primjećuje da su gotovo svi dosadašnji pokušaji ostvarenja te ideje umjesto srećom rezultirali ljudskom nesrećom. Popper te pokušaje jednim imenom naziva *utopijskim inženjeringom* i pod tim pojmom podrazumijeva postupke kojim se uvode totalne društvene reforme i time postaju mjerilo vrednovanja nekog društva. Bez obzira na dosadašnje negativno iskustvo, Popper niti u jednom trenutku nije odustao od vjere da je promjena na bolje moguća. Dapače, to je po njemu ono najvrjednije na čemu čovjek može raditi cijeli svoj život. Tako je i Karl Popper vezao svoje postojanje i djelovanje uz nastojanje da osmisli, u bližoj ili daljoj budućnosti, društvo uređeno na najboljim osnovama, po kriteriju otvorenosti. Međutim, Popper smatra da je utopijski pokušaj ostvarenja idealne države prema kojem se društvo može shvatiti kao cjelina,

---

⁴ Hitler se, primjerice, oduševljavao sa arijevsom rasom čiji je prototip bio visoki i vitki mladić sportskog tijela i plavih očiju, a sam nije imao niti jednu od ovih karakteristika; pokušao je stvoriti Treći njemački Reich, a sam je rodom bio austrijanac. Staljin je htio stvoriti veliku Rusiju, a rodom je bio iz Gruzije.

pogodni put za uvođenje diktature. Stoga, nudeći drugi pristup, tzv. step by step tj. postepeni društveni inženjering pod kojim podrazumijeva društveno reguliranu i strogo kontroliranu promjenu poretka, Popper je upravo ostao na tragu i Platonovog i Hegelovog i Marxovog nauma poboljšavanja kvalitete ljudskoga života u zajednici, samo na drugim temeljima.

Kroz *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* on prezentira temeljna načela otvorenog društva izravno, ali i neizravno, kroz već spomenutu kritiku poznatih filozofa, koji za Poppera predstavljaju poklonike dogmatskih teorija. Ovo djelo nam, ipak, ne nudi pragmatične upute kako postići to željeno društvo. Smatram da je takav pristup upravo u skladu s Popperovom individualističkom filozofijom, jer, po njemu, nitko ne može određivati što je dobro za druge. Svatko je odgovoran za stvaranje vlastite utopijske slike društva i svijeta. Svatko kreira svoje najbolje za sebe, a mogućnost da se svatko slobodno izrazi u kreaciji svog najboljeg je osobina koju bi Popper pripisao otvorenom društvu. Zamka dosadašnjih utopijskih ostvarenja bila je pretpostavka da netko drugi (npr. otac, vladar ili filozof) može znati što je korisno i vrijedno za sve članove društva. Tako se, primjerice, Platon u svojoj idealnoj *Državi* zalagao za primjenu eugenike⁵ i to na način da bi obiteljske odnose morala kreirati državna politika (Platon, 1997.); Thomas More je u svojoj *Utopiji* htio mesare nastaniti izvan gradova jer je smatrao da ih priroda njihovog posla čini preokrutnima (More, 1964.), a većina utopista se zalagala za ukidanje privatnog vlasništva. Popper je ovakve argumentacije podvrgao kritici, no u realizaciji otvorenog društva ostao je na razini konceptualizacije.

---

⁵ Po definiciji, eugenika je disciplina koja se bavi metodama poboljšavanja tjelesnih i duševnih osobina pojedinih individua, te ispituje uvijete pod kojima se nasljedni nedostaci otklanjaju a vrijedne osobine usavršavaju. (Klaić, 1983.)

Stoga ću, u cilju boljeg razumijevanja ideje otvorenog društva, izložiti ovu koncepciju i to kroz njene temeljne postavke: *antitotalitarizam*, *kritički racionalizam*, *individualizam* i *novoliberalizam*.

2. 2. 1. ANTITOTALITARIZAM

Moglo bi se reći da je izvorna Popperova namjera, pisanjem knjige *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, bila svojim glasom podignuti i potaknuti svijest ljudi protiv svih poznatih oblika totalitarizama. Čak i da kod njega ne postoji prijedlog za alternativu totalitarizmu, čini mi se da bi ova knjiga vršila svoju edukativnu funkciju, kao što to, primjerice, čini knjiga *Totalitarizam* H. Arendt.

Gotovo sve teme na koje se Popper reflektira, direktno ili indirektno su povezane s razmišljanjima o tome kolika opasnost permanentno prijete ljudima od onih koji si uzimaju pravo donositi odluke a koje nemaju legitimnost. Popper primjećuje da se totalitarni režimi kao i zatvorena društva često koriste argumentom moralnog kriterija koji bi trebao prezentirati državni interes. Ta ideja je, moguće, vrlo primamljiva jer se stvara dojam da država tako postaje moralna zajednica, no u praksi se to svodi na to da se sve što se protivi vlasti ili vladaru, proglašava nemoralnim. U takvoj situaciji ljudi se mogu postaviti na dva oprečna načina: ili pognuti glavu i prihvatiti dogmatsku situaciju te ju podnositi ili se, oni hrabriji, mogu aktivno uključiti u rušenje totalitarnog režima. Karl Popper je fenomen kojeg je nazvao zatvorenim društvom često uspoređivao, pa čak i poistovjećivao s totalitarnim poretkom i to kako zbog vrijednosnog sustava na kojem se temelji tako i zbog političkih metoda kojima se služi u cilju vlastitog održavanja. Demontaža totalitarnog sustava tek je prva faza u pretvaranju zatvorenog u otvoreno društvo, a taj proces može izuzetno dugo trajati. Izgradnja demokratskih institucija i razvijanje civilnog društva ključni je zadatak. Po Popperovom mišljenju, otvoreno društvo započinje otvorenim

umom, pa je tako i zatvoreno društvo produkt zatvorenog ljudskog uma. Iz toga bi slijedilo da je primarni čovjekov zadatak – otvoriti svoj um kako bi bio sposoban za sve daljnje postupke koji bi mogli rezultirati otvorenim društvom.⁶ Veliku pozornost u kritici totalitarnih ideja Popper pridaje shvaćanju pojma *pravde* bez koje se ne može odrediti smisao i svrha individualne slobode, ali niti narav odnosa pojedinca i države. U liberalno zacrtanom smjeru, Popper ukazuje i na formalni element demokracije – pozitivno pravo – a koji je zagovarao tvorac "čiste teorije prava" H. Kelsen. Tako je za Poppera jedina i potpuna stvarnost u društvu pojedinac shvaćen u post-prosvjetiteljski-liberalnom smislu.

George Soros smatra da je koncept mišljenja koje producira zatvoreno društvo rezultat straha od neizvjesnosti. (Soros, 1993. str. 205) Strah proizvodi frustraciju, a ona se, barem prividno, umanjuje iracionalnom konstrukcijom čvrstog društvenog poretka koji rezultira dogmom, ideologijom i naposljetku predrasudama, prema svima onima koji se po nekom kriteriju označe kao različiti.

Nacionalizam je, po Popperu, najčistiji i najzastrašujući oblik predrasuda, upakiranih u strukturu ideologije. Totalitarni sistemi uzimaju si pravo raspolagati životom, slobodom i vlasništvom svojih podanika. Vlast je koncentrirana u rukama malog broja ljudi, koji nastoje kontrolirati društvo u što većoj mjeri i to putem terora kao sredstva vladavine. Popperu je život u takvim uvjetima neprihvatljiv te je imao potrebu reći da se život može urediti na sasvim drugim osnovama. Da bi se to postiglo, čovjek mora biti sposoban

---

⁶ Identičnu misao iznijeli su Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell, ekonomski stručnjaci te autori knjiga *Funky Business i Karaoke Kapitalizam – menadžment za čovječanstvo*. Oni, kroz ekonomsku teoriju i praksu, također govore o nužnosti slobodnoga uma kao preduvjeta osobnog i ekonomskog razvoja. Cit.: "Osnovna je boljka modernog gospodarstva slijepo preslikavanje ideja onih uspješnijih. Zato uspješne regije, tvrtke, muškarci i žene znaju da je uvijek bolje biti prvorazredna verzija sebe nego drugorazredna verzija nekog drugog. Oslobodite um – a ostalo će doći samo po sebi." (Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell, 2004.)

pobijediti strah koji u njemu živi, a razumijevanje i otkrivanje porijekla straha može nas dovesti i do njegovog dokidanja, jer strah i nastaje u situacijama pretpostavljenog čovjekovog neznanja o budućim događajima, kao i u trenucima u kojima pretpostavljamo da bi ishod budućeg razvoja životnih situacija po čovjeka mogao biti nepovoljan. U već spomenutoj knjizi H. Arendt *Totalitarizam*, autorica iznosi argumentaciju za tezu da se o totalitarizmu kao pojavi može govoriti tek u XX. stoljeću i to stoga što je jedna od glavnih odrednica totalitarizma – masovnost ljudi koji mu daju podršku – bilo moguće realizirati tek u vremenu masovnih društava kakva su stvorena u prošlom stoljeću.⁷ Nezaobilaznu ulogu u stvaranju totalitarnog poretka imali su i imaju masovni mediji te naročito propaganda koja, potpomognuta modernom tehnologijom, omogućuje brzo širenje i dostupnost željenih informacija svima. Za razliku od H. Arendt, K. Popper pojmu totalitarizma pristupa nešto drugačije. Za njega izvori totalitarizma nisu ključno vezani uz masovni pokret niti ih povezuje samo za XX. stoljeće. Dapače, korijene totalitarizma vidi daleko u ljudskoj prošlosti, još u Staroj Grčkoj kod Platona. Ove razlike u poimanju, iako nimalo ne mijenjaju opću ocjenu samog totalitarizma, prikazuju svu šarolikost shvaćanja ovog fenomena. Pojedini autori Popperov pristup nazivaju zabludom, dok drugi u njemu vide pokušaj da se, putem šireg pristupa, pronikne u psihološki profil onih koji totalitarizam na neki način zastupaju. Popper, također, smatra da ideja otvorenog društva predstavlja bedem za obranu slobode od svih autoritarnih političkih teorija, dok bi

---

⁷ Pojam mase također je upotrebljavao i Aristotel kada je radio distinkciju između mase i forme. Za njega, forma je bio željeni ideal, krajnji cilj preobrazbe iz neuređenog svijeta u uređeni; masa označava mogućnost tj. potenciju za savršenstvom dok se formom iskazuje sam bitak. Modernim rječnikom rekli bi smo da je forma "finalni proizvod" dok je masa ono što tek treba urediti u željeni oblik tj. formirati.

Masa u latinskom jeziku označava tijesto (lat. massa) čija je glavna karakteristika da je namijenjeno za daljnju obradu, jednako kao što bi u politološkom smislu i u ovom kontekstu, masa označavala veliki broj ljudi koji su pogodni za neki oblik manipulacije.

filozofija morala biti podrška istini i slobodi. U tom smislu i filozofija je također antitotalitarna.

2. 2. 2. KRITIČKI RACIONALIZAM

Za razliku od prepuštanja masovnim iracionalnim uzbuđenjima, Popper smatra da se osobna sloboda i zadovoljstvo mogu postići racionalnim pristupom situacijama koje nas dotiču. Naravno da je emotivni dio života prisutan kod svih ljudi i on se ne može svesti na racionalnu razinu. Ipak, djelatnosti poput znanosti ili politike svakako bi trebale biti u skladu s racionalnim djelovanjem. Svako odstupanje od ovog načela potencijalno donosi opasnost od upadanja u zablude, a koje mogu imati dalekosežne negativne posljedice. Prema Popperu, historicizam je tipični primjer iracionalnog zaključivanja o mogućnosti predviđanja socijalnih događanja. (Shearmur, 1996.) Racionalno bi bilo uvidjeti da se društvene znanosti bave ljudima čija djelovanja ovise o cijelom nizu varijabli koje nama, kao istraživačima, nikada ne mogu biti sve u potpunosti poznate. (I. Jarvie; S. Pralog, 2003.)

Budućnost je, onom racionalnom u nama, nedohvatljiva, ali je zato sadašnjost pravi predmet interesa racionalnog djelovanja. Racionalna znanost je ono što vodi ka napretku civilizacije, a racionalna politika je ona politika koja je oslobođena dogme i koja dopušta da realni ljudi vode realnu politiku. Idealni, utopijski socijalni inženjering je moguć za idealne ljude, ali takvi ne nastanjuju Zemlju. Popper kaže:

Taj iracionalni stav, koji izvire iz opijenosti snovima o divnom svijetu, jest ono što nazivam romanticizam. (Popper, 1993. str. 221)

Čini mi se zanimljivim uvidjeti i to da nudeći sliku budućeg otvorenog društva zasnovanog na racionalnim temeljima, Popper to društvo zamišlja kao neko bolje društvo. Na tragu naslova njegove knjige (tj. skupa predavanja) *U potrazi za boljim svijetom*, zaključujem da je i sam Popper u dobroj mjeri bio romantičar.

Tradicionalni način mišljenja podržava logiku svojih predaka i čvrsto ih se drži. Pravila koje su postavile prethodne generacije, po ovom viđenju svijeta, ne smiju se mijenjati, jer kroz njih postoji zajednički identitet. Promjena bi značila gubitak identiteta i zajednica bi se našla u opasnosti.

U koliko ne postoji promjena, svijet se mora baviti samo jednim skupom okolnosti i onima koje postoje u sadašnjem trenutku. (Soros, 1993.)

Tako prošlost, sadašnjost i budućnost tvore jedinstvo, a ljudi postaju "aparati" čiji je jedini zadatak prenijeti set iskustava na svoje potomstvo. (Soros, 1993.)⁸

Društva u kojima postoje alternative u izborima razaraju dogmatski način mišljenja. Tek je kritički pristup promjenjivoj stvarnosti put do ljudske slobode koja bi trebala biti podržana i instrumentima države. Dok je za neke upravo nepromjenjivost izvor zajedništva, Popper smatra da je ljudski um ono što ljude čine jedinstvenim rodom i što stvara njihovu međusobnu povezanost. Tek zajednica umom podarenih ljudi može stvoriti osjećaj pripadnosti, a autoritet i sila tradicije primarno stvaraju osjećaj podložnosti. U narodu se zna reći da neke osobe, koje procjenjujemo kao pametne ili jako uspješne, izazivaju osjećaj strahopoštovanja, iako mi se čini da se u suštini tog izraza krije kriva predodžba. Ono što u nama izaziva strah to ne možemo poštovati već se toga možemo bojati.

---

⁸ Veliki hrvatski pjesnik Ivan Gundulić, iako u sasvim različitim povijesnim okolnostima, također je promišljao temu promjene u životima i običajima ljudi. Primijetivši razliku između tradicionalnog stila života i gotovo svakodnevne promjene u političkoj situaciji Dubrovačke Republike, a koje su tako snažno mijenjale uvijete u kojima su ljudi živjeli i stvarali, zaključio je da: "Stalna na svijetu samo mijena jest." Nepromjenjivost je već u doba Gundulića, a i mnogo prije njega, postala oznaka zaostalosti za svjetskim trendom povezivanja ljudi i kultura kroz, primjerice, trgovinu i diplomaciju.

Stoga, zadatak uma je da stalno preispituje naše strahove i da ih, ako ikako može, opovrgava. U ovom segmentu Popperova filozofsko – politička teorija u potpunosti se približila njegovoj spoznajnoj teoriji kao i teoriji znanosti. Kao kriterij da nešto ima značajke znanstvenoga izraza, Popper uvodi mogućnost njegovog opovrgavanja. Isto tako, mogućnost da se neka politička doktrina argumentima opovrgne a vlast koja ju zastupa svrgne, i to bez upotrebe sile, ključne su karakteristike otvorenog demokratskog društva po kojemu se ono bitno razlikuje od zatvorenog društva. Kritički racionalizam tako postaje temelj na kojem se gradi stabilno društvo. (Kurelić, 2002. str. 48)

Za Poppera, kritički racionalizam je izvorni izraz humanizma, a takvih humanista je kroz povijest bilo izuzetno malo, vjerojatno zbog toga što se traži izuzetno velika osobna hrabrost.

Najznačajniji od svih jest Sokrat - čovjek koji za taj humanizam i umro.

2. 2. 3. INDIVIDUALIZAM

Individualističko polazište je ključno za razumijevanje razlika između koncepta zatvorenog i otvorenog društva. Društvo u kojem je pojedincu onemogućeno da utječe na odluke koje se direktno njega tiču, nudi obrazac ponašanja među socijalnim akterima koji je suprotan slobodi. Donošenje odluka o svom vlastitom životu, osim što bi trebalo biti temeljno ljudsko pravo, pretpostavlja odgovornost prema vlastitom djelovanju. Ta odgovornost proizlazi iz racionalnosti kao poveznice među ljudima. Odluke mogu biti kvalitetne ili manje kvalitetne; donijeti boljitak ili stagnaciju. Ali ono što je važno jest to da nitko u društvu nema monopol nad odlukama; to su odlike otvorenog društva. Alternativa individualizmu za Poppera je sasvim strašna. Dogmatizam u društvenim pitanjima realizira se kroz mnoštvo različitih oblika, a *holizam*, *historicizam* i *esencijalizam* predstavlja tri najučestalija.

Holizam je ideja po kojoj društvo nije samo skup pojedinaca, već ono dobiva jednu novu, zajedničku i cjelovitu kvalitetu. Sa sociološkog aspekta ovakvo tumačenje potvrđeno je kroz mnoge teorije, no Popper upozorava kako se totalitarni režimi učestalo pozivaju na ovakvo viđenje društva veličajući sistem i strukture vlasti, a pri tom u potpunosti potiru osobu pojedinca kao temelj društva. U okviru holizma tako, barem oni koji se pozivaju na njega, prihvaćaju antiindividualistička učenja, što dovodi do historicizma i kolektivismu, a oni pak vode u neslobodu, neodgovornost i nasilje. (Polšek, 1996.)

Kolektivismu je za Poppera, iako neprihvatljiv, racionalno objašnjiv, jednako kao što ljudski iracionalni izbori mogu biti sasvim razumljivi. Popper smatra da se pojam individualizma upotrebljava na dva načina:

- a) individualizam kao suprotnost kolektivismu i
- b) individualizam kao suprotnost altruizmu.

ali da za ovo drugo značenje postoje još i drugi termini, poput egoizma. (Popper, 1993. str. 141) Zato se on odlučuje pojam individualizma upotrebljavati samo u prvom značenju.

Platonova identifikacija individualizma s egoizmom dala mu je moćno oružje za obranu kolektivismu isto kao i za napad na individualizam. (Popper, 1993. str. 143)

Ovo je jedan primjer od mnoštva citata kojima Popper argumentira antiindividualistički stav filozofa koje kritizira. Oni, smatra Popper, gotovo uvijek imaju potrebu braniti cjelinu od njenih dijelova, kao da im od tih dijelova prijeti opasnost i upravo taj osjećaj ugroženosti otkriva zatvorenost ovih filozofa. Kolektivistički moral na poseban način dotiče ideju individualizma:

Sve što unapređuje državu jest dobro i moralno a individualizam ju dovodi u pitanje. (Popper, 1993.)

Iz ove logike promišljanja, koju je Popper iščitao iz dijela Platona i Hegela, on je mogao zaključivati kako je individualizam:

- a) protivan državi i
- b) protivan moralu.

Jeremy Shaermur u svojoj knjizi *The Political Thought Of Karl Popper* ističe kako je Popper strogi etički individualist, jer u centar interesa postavlja odgovornost ljudi prema svojim akcijama, a od društva, kulture i politike zahtjeva da se skrbe za individuum. (Shearmur, 1996. str. 83)

Posebno je važan stav, koji će imati dalekosežne posljedice naročito u XXI stoljeću, da međunarodne organizacije imaju pravnu mogućnost i obavezu, zakonski i administrativno odlučivati u korist individua, a ne samo na razini država nacija.

Ovim argumentom Popper počinje izlagati svoju novoliberalnu teoriju.

2. 2. 4. NOVOLIBERALIZAM

Liberalizam jest temeljno polazište Popperove političke filozofije, no on nije u potpunosti zadovoljan sa dotad postavljenim liberalnim idejnim rješenjima. Zato razvija svoj novoliberalni pristup, u cilju razrješenja ključnih, a još neriješenih socijalnih tema.

Smatram kako je Popper svoj novoliberalni model u najvećoj mjeri iznio upravo kroz kritiku Marxa, dok je kritika Hegela i Platona, ipak ostala na jednoj široj razini.⁹

Da mora birati između egalitarizma planske ekonomije i tržišnog gospodarstva, Popper bi se, čini se, odlučio za ovo drugo. No on je uvidio da mnogi problemi modernoga društva

---

⁹ Popper je otvoreno prema Marxovoj osobi pristupio s najviše razumijevanja. Dok je za Marxa smatrao kako je volio slobodu, ali je pogriješio na putu do njenog ostvarenja, za Hegela je napisao da brblja i da je pun praznine misli. (Popper 1993. str. 40) Ne ulazeći u raspravu o opravdanosti upotrijebljenih "teških" riječi, primjećujem da što se Popper više bavio kritikom filozofskih koncepata, a ne osoba, kvalitetnije je artikulirao svoj osobni svjetonazor.

proističu upravo iz nekontroliranog kapitalizma, pa čak zaključuje i to da je tržišnim univerzalizmom ugroženo demokratsko otvorno društvo.

Doktrina laissez – faire također nije funkcionalna, iz čega proizlazi da treba naći mjeru između državnog intervencionizma i tržišne slobode. Uloga države tako postaje neosporna, ali na sasvim drugim osnovama od onih koje su nudili Platon, Hegel ili Marx.

Monopoli, trustovi i koncerni ugrožavaju ljudsku slobodu. Jedini način da se sloboda očuva jest profinjeno razrađeni sustav kontrole. U tome presudnu ulogu ima demokratski sustav koji, po Popperu, jedini to može osigurati.

Demokracija je vladavina u kojoj građani mogu smjenjivati svoju vlast, a da pri tom nije upotrijebljena sila. Demokracija je izvor slobode, a kada npr. Platon negira demokraciju on negira slobodu (Popper, 1993.)

Ipak, Platon nije imao dobra iskustva sa demokracijom, a znakovita je i Engelsova misao da država nije ništa drugo do mašine za ugnjetavanje jedne klase od strane druge i to u demokraciji jednako kao i u monarhiji.

Popper odgovara da iz takvog shvaćanja slijede zaključci:

- a) da je demokracija kriva za sva zla
- b) da država ne pripada građanima nego vladarima i
- c) da je izlaz iz problema jedino osvajanje vlasti tj. revolucija, s čime se Popper nikako ne slaže.

Nasuprot tome Popper opisuje demokraciju kroz, po njemu, sedam bitnih karakteristika:

1. Demokracija se ne može izjednačiti s vladavinom većine, jer većina može vladati tiranski (većina onih koji su niži od dva metra može odlučiti da sve poreze plaćaju oni viši od dva metra) Ako vlada ne štiti institucije koje

osiguravaju manjini miroljubivu borbu za dolazak na vlast, vladavina je tiranija.

2. Potrebno je praviti razliku između samo dvaju tipova vladavine, onog koji ima takve institucije (demokratskog) i onog koji nema (tiranskog).
3. Demokratski ustav trebao bi isključivati samo jedan tip promjene u pravnom sustavu, a to su promjene koje bi ugrožavale njegov demokratski karakter.
4. Demokratski poredci moraju jamčiti punu slobodu svima, osim onima koji krše zakone i onima koji nagovaraju ostale na svrgavanje demokracije.
5. Institucije moraju biti dizajnirane tako da kontroliraju i one nad kojima se vlada i vladare.
6. Ako se demokracija razori, sva prava nestaju uključujući i ekonomska.
7. Demokracija osigurava institucionalni okvir, poprište u kojem se vodi rasprava koja omogućuje nenasilnu reformu. Najvažnija borba koja se vodi na tom poprištu jest borba za demokraciju.

(Kurelić, 2002. str. 39 preuzeto iz Popper, 1993. str. 194 – 195)

Na to se izravno nadovezuje George Soros sa svojom knjigom *Podrška demokraciji* u kojoj kaže:

Svatko ima slobodu izraziti svoje nazore te ako taj kritički proces djeluje efikasno, nazor koji na kraju prevagne može se lako približiti pravim interesima sudionika. To je načelo demokracije. (Soros, 1993. str. 188)

Također iskazuje:

Demokracija se naprosto ne može zajamčiti, zato što ona ostaje ovisna o kreativnim snagama ljudi koji u njoj sudjeluju. (Soros, 1993. str. 189)

Upravo stoga je podrška demokraciji trajna obaveza onih koji imaju povjerenja u otvoreno društvo i slobodu kroz njega koju bi takvo društvo trebalo donijeti. Bez tog povjerenja u demokraciju ona niti ne može uspjeti, budući da o ljudima i ovisi.

U drugoj svojoj knjizi, *Kriza globalnog kapitalizma*, Soros analizira globalni kapitalizam kao nedovršeni i izobličeni oblik otvorenog društva. (Soros, 2000. str. 17) Osnovna teza ove knjige jest da je tržišni fundamentalizam veća opasnost za otvoreno tržište nego bilo koja totalitarna ideologija. (Soros, 2000. str. 22) Za pretpostaviti je da je upravo na to mislio Marx kada je rekao da se klica propasti kapitalizma nalazi u njemu samom. Bez obzira što je tržišna ekonomija integralni dio otvorenog društva, današnji tržišni mehanizmi, po Sorosu, razaraju kapitalistički sistem.

Zastupnička demokracija i tržišna ekonomija bitni su elementi otvorenog društva, jednako kao i mehanizam za reguliranje tržišta, posebice financijskog, kao i dogovori za očuvanje mira, zakona i poretka na globalnoj razini. (Soros, 2002. str 136)

Pitanje djelovanja na globalnoj međunarodnoj razini rekao bih da je vrijedno pobliže razmotriti.

Danas je sasvim uobičajeno govoriti o globalnom kapitalističkom sistemu, globalnim financijskim tržištima, kao i globalnim međunarodnim institucijama. U sociološkim i politološkim teorijama sve se više uvode teme o globalnoj svjetskoj vladi i globalnom svjetskom poretku.

I Popperova ideja otvorenog društva namijenjena je globalnoj političkoj sceni.

Ako pretpostavimo da bi otvoreno društvo mogao, ili čak trebao biti pogodni oblik svih društvenih odnosa za sva postojeća društva, a to se može zaključiti iz Popperovog stava izrečenog u knjizi *Bijeda historicizma*, da se liberalna doktrina treba "izvoziti" u svijet, mnogi kritičari ove teorije se pitaju nije li otvoreno društvo tek podvrsta totalitarne ideologije, jer postoje države koje otvoreno ne žele prihvatiti ovakav model društvenog uređenja. Čak štoviše, Popper bi, u duhu svoga svjetonazora, kritizirao one ideje koje su namijenjene za sve ljude u sva vremena kao za njih najbolje.

Argumentacija protiv ovakvoga stava mogla bi biti da je Popperova namjera u svojoj srži bila ponovno vrednovanje slobode izbora, a kroz realizaciju otvorenog društva ta bi

sloboda izbora postala i politička platforma za sva ljudska djelovanja, pa dakle, ipak, i za sva vremena.

Iako po opredjeljenju pacifist, Popper smatra da se za slobodu treba boriti. Na slični način razrješava i aporiju o toleranciji. Na pitanje može li se biti tolerantan prema netolerantnima, on odgovara sa jasnim *ne*. U situaciji kada je ugrožena sloboda, sva sredstva su dopuštena za njezinu obranu. Ograničavanje slobode za one koji nekome žele ograničiti ili čak dokinuti slobodu tema je koja je nadahnjivala različitim idejama generacije liberalnih mislilaca i prije Poppera.

Ova tema postaje izuzetno relevantna u situacijama kada međunarodne institucije modernoga svijeta dobivaju pravo ili si uzimaju mogućnost boriti se, bilo gdje u svijetu, za neki oblik društvenog uređenja za koji vjeruju da je vrijedan, a često u ime slobode, mira i demokracije.

Popperov ekonomski novoliberalizam prepoznatljiv je, s jedne strane, kroz kritiku postojećeg iskrivljenog ekonomskog liberalizma, promoviranog kroz načelo tržišta bez granica, te s druge strane, kroz povjerenje da je država blagostanja moguća, ali samo kroz zaštitni mehanizam demokratskog političkog sustava odlučivanja. Tako Popper ekonomsku slobodu izravno povezuje s političkom slobodom, a one obje, za njega, svoj izvor imaju u slobodi racionalnog uma.

Prema Popperu, samo je liberalna demokratska država tip vladavine koji je sposoban zaštititi slobodu te samo istinski demokratski sustav može balansirati između privatnog i javnog, između ekonomske i političke slobode. (Kurelić, 2002. str. 38)

3. OPREDJELJENJE SUVREMENE EUROPSKE UNIJE ZA NAČELA KONCEPTA OTVORENOG DRUŠTVA

Testiranje teorije u praksi često se provode putem eksperimenta. Ona teorija koja je u nesuglasju, bilo u potpunosti ili tek djelomično, sa činjenicama iz života ili je netočna ili je naša predodžba stvarnosti pogrešna, što dakako, upućuje na daljnja istraživanja. No kada se teorijski pristup potvrdi u praktičnim zbivanjima, tada spoznaja o svijetu oko nas postaje pobjedom koja također pokreće znanost i tjera nas na nova istraživanja i nova otkrića. Ne postoji kvalitetna teorija bez pripadajuće prakse, niti možemo reći da razumijemo naš život i ono što nas okružuje ako ih teorijski ne objasnimo.

Primjerice, i Platonova ideja idealne države, koja je postala sinonimom za utopijski, nerealni i neostvarivi konstrukt, nastala je u želji da osmisli život koji bi bio dostojan čovjeka. Mnogo stoljeća nakon Platona, u Plotinovo vrijeme, postojala je ideja da se osnuje grad koji bi se temeljio na pretpostavkama koje je osmislio Platon. Takav *Platonopolis* bio bi praktični pokušaj realiziranja Platonovih teorijskih postulata. Na kraju iz sasvim praktičnih razloga i političke volje trenutka takav pokušaj nije ni započet, kao niti za vrijeme samog Platona

Predodžba da je Platonova država ne najbolja već najgora konstrukcija mogućeg čovjekovog života u potpunosti može biti na argumentima utemeljena, no i ona bi morala biti potvrđena. Kroz prošlost, pozivanjem na *common sense*, mnoge ideje su označene kao apsurdne i sulude, a onima koji su te ideje iznosili često su bila namijenjena okrutna "liječenja". Kao nemoguće proglašavano je mnogo toga što danas imamo: kutije koje govore (televizor), čelične ptice (zrakoplovi), podmornice, struja, kućno računalo (PC).

Svako vrijeme do sada imalo je pionire koji su donosili novine, i koji su sa njima mijenjali sliku svijeta; također, uvijek su postojali i koji su pronalazili sve moguće razloge

nevjerice zašto ti noviteti ne mogu uspjeti. Ta bazična ne-podrška za otkrivanje novoga često dolazi i od nama najbližih osoba, za koje bismo s velikom sigurnošću mogli reći da nemaju ništa protiv nas i da nas zapravo vole. Pa ipak, strah od tzv. društvene stigmatizacije je prevelik. Zato ustrajati na svojoj ideji znak je velike hrabrosti a koji još uvijek nije garancija da će neka ideja uspjeti ili zaživjeti.

Europa je tijekom cijele svoje povijesti bila prožeta idejom o ujedinjavanju koje bi pružilo tako željeni mir među narodima koji tu žive. Ideja je postojala, ali europska realnost je bila nešto sasvim drugo.

Gotovo svi dokumenti, spisi i govori ljudi koji su se zalagali za jedinstvenu Europu pokazuju da je njihov konceptualni okvir zapravo vrlo sličan. Često se pozivaju na set općenitih i vrlo apstraktnih ideja i termina. Neki od njih su: *sloboda, pravednost, nacija* (prema Benedict Andersonu to je zamišljena zajednica), *jedinstvo, zajednički duh i mnogi drugi*. Upravo ovakva korištena terminologija pogodna je za analizu kojom bi se pokazalo da se predodžbe željene Europe temelje na univerzalnim idealima. Ono po čemu se zastupnici ovih ideja međusobno ipak razlikuju jest odgovor na pitanje kako se to europsko zajedništvo može realizirati. Najveća razlika među njima proizlazi iz predloženog praktičnog djelovanja.

Stoga bi se moglo zaključiti da je Europska praksa najbolji pokazatelj uspješnosti realizacije neke ideje. Do današnjeg dana razvio se čitav niz različitih, pa čak i oprečnih teorija integracija kao i modela po kojima bi se Europa mogla i trebala razvijati. Neki od tih modela poznati su pod nazivima "Velika Europa", "Europa domovina", federalistički model, "Mitteleuropa" te ideja Paneurope. (Milardović, 1998.)

Najpoznatiji predstavnik paneuropskog koncepta, zasigurno je Otto von Habsburg, predsjednik Međunarodne paneuropske unije te član Europskog parlamenta od 1999. godine. On u svojoj knjizi "Paneuropska ideja" ističe:

Paneuropa je jedina realna ideja mira našeg doba. Već iz sebičnih razloga bilo bi dobro za sve zapadne europljane kada bi zamisao ujedinjene proveli u praksu. (Habsburg, 2000., str. 83)

Zaboravlja se da će sigurnost srednje Europe i Zapada biti to veća što se dalje na istok prošire granice slobode. (Habsburg, 2000., str. 78)

Očito je da Otto von Habsburg procjenjuje kako bi proširenje Europske Unije na cijeli europski kontinent bilo korisno, ne samo potencijalnim zemljama kandidatima već prije svega onima koji se već nalaze u Uniji.

Teorija integracija ima mnogo i uglavnom se prema svom sadržaju dijele na političke i ekonomske, a svaka od njih u sebi još sadrži mnoštvo različitih pravaca.¹⁰ (Mileta, 1992.)

Od završetka Drugog svjetskog rata, a pogotovo u sadašnjem povijesnom trenutku, kada se kreira novi svjetski poredak na globalnoj razini a u Europi Europska Unija, zamjetljiv je proces međunarodnih integracija. On se temelji na osnovi koordiniranih elemenata liberalne demokracije i liberalnog internacionalizma. (Staničić, 2004) Proces globalizacije tako postaje glavni izraz upravo tih liberalnih elemenata – ona je, među ostalim i prenositelj liberalne demokracije na razinu međunarodnih odnosa. Slomom komunizma krajem prošlog stoljeća dvije najznačajnije zemlje komunističkog bloka, SSSR i Kina, počele su prihvaćati sustav liberalne demokracije, implementirajući ga u mnogim gospodarskim i socijalnim mehanizmima. Europska Unija, kao u ovom trenutku najveća međunarodna integracija formirana je na teorijskim postavkama liberalizma, i to na unutarnjem i vanjskom planu. (Staničić, 2004)

Stoga, zajednička pravna stečevina Zajednica tzv. *acquis communautaire* može se smatrati kodeksom liberalne demokracije, a usklađivanje, primjerice, hrvatskog državnog poretka s poretkom "acquisa" za Hrvatsku značilo bi u potpunosti prihvaćanje liberalnog sustava

---

¹⁰ Knjiga Bena Rosemonda *Theories of European Integration* (2000.) daje izvrsnu analizu mnogobrojnih teorija integracija i to kroz tri najznačajnija teorijska pravca: funkcionalizam, transakcionalizam te federalizam.

vrijednosti. Zaživljavanje liberalne ideje o "četiri slobode" – slobodni protok ljudi, kapitala, roba i usluga – u okviru Europske Unije trebao bi biti jamstvo političke, gospodarske, socijalne i kulturne konvergencije i kohezije svih njezinih država članica bez kojih ne može funkcionirati niti jedna integracija.

Prihvaćanje modela liberalne demokracije u unutarnjim odnosima pojedinih država članica kao i prihvaćanje modela liberalnog internacionalizma u međunarodnim odnosima među državama članicama bio je temeljni razlog osnutka ove (Europske Unije) međunarodne integracije . (Staničić, 2004.)

Dakako, sve sa ciljem postizanja trajnog mira te gospodarskog i općeg društvenog napretka. Nalazim da je to je ključna veza između stvarnog političkog projekta koji pokreće Europsku Uniju i filozofsko – političkog koncepta što ga je iznio Karl Popper u svojim djelima, bez obzira na to što službena politika Europske Unije samu sebe do sada nije izravno povezivala sa osobom i djelom Karla Poppera.

Međutim, dosljedna povezanost između željenog političkog poretka i praktičnog političkog djelovanja čini mi se da je često ugrožena, čak do razine neprepoznatljivosti. Ona se očituje u svim aspektima koje sam u ovom radu izložio kao Popperova načela: u *antitotalitarizmu, kritičkom racionalizmu, individualizmu* te pogotovo u *novoliberalizmu*.

U narednim cjelinama ovoga poglavlja namjera mi je, na odabranim primjerima, pokazati kako se Europska Unija postavlja prema izazovima koji se stvaraju tijekom procesa njene izgradnje.

3. 1. REALIZACIJA I ODSTUPANJA EUROPSKE UNIJE OD PROKLAMIRANIH NAČELA OTVORENOG DRUŠTVA

Europa svoje zajedničke korijene traži u grčkoj kulturi i filozofiji, rimskoj civilizaciji, kršćanstvu, humanizmu, renesansi, protestantizmu, znanosti, prosvjetiteljstvu i Francuskoj revoluciji. (Dawson, 2002.) Ovi europski periodi povijesti smjenjivali su se jedan za drugim, uvijek pokušavajući prevladati autoritarnost prethodnog društvenog poretka. Grčki grad-država, polis, rastočio je rimski kozmopolitizam, a njega je zamijenio kršćanski univerzalizam. (Vranicki, 2003., knjiga I, str. 59) Renesansa i protestantizam su bili u opoziciji sa kršćanskom dogmatskom ideologijom tražeći načine prevladavanja njihovih aporija, a znanost je pokušala ostvariti ideal racionalne spoznaje temeljene na provjerljivim činjenicama. Francuska revolucija srušila je feudalizam, a danas industrijske revolucije nadomješta ona tehnološka.

U svim tim vremenima borba protiv starih autoriteta i diktatura rađala je nove oblike autoritarnosti. Stoga, zaključujem da je konstanta povijesti bila upravo sama borba protiv starih oblika vlasti, s time da su svi nadolazeći politički poreci u sebi sadržavali one iste elemente koji su i prouzročili prethodne društvene revolucije a čiji cilj je bio rušenje prvotnih despocija. Prošlo stoljeće bilo je zasigurno najkrvavije u procesima smjenjivanja različitih oblika totalitarizama. Apsolutistička carstva s početka stoljeća zamijenile su totalitarne ideologije i poredci fašizma i nacionalsocijalizma (nacizma), a pobjeda nad njima u II. svjetskom ratu, nažalost, nije spriječila nove oblike totalitarizma (kao što su boljševizam i staljinizam)

I danas smo svjedoci da totalitarizmi egzistiraju svuda oko nas. Na tragu Popperovog radikalnog antitotalitarnog stava, a za što se zalaže i službena politika Europske Unije, ova internacionalna integracija spremna je preuzeti ulogu kritičkog razgraditelja svih oblika totalitarizama s ciljem stvaranja bolje zajedničke budućnosti.

Prije nego što pristupimo razmatranju pitanja je li i u kojoj mjeri Europska Unija doprinijela borbi protiv totalitarizma, smatram izuzetno važnim pokušati procijeniti postoji li uopće moralno opravdanje za bilo koji oblik djelovanja koje bi Europska Unija mogla poduzeti u cilju zaštite od raznih totalitarizama. Ako se prihvati stav da moralno opravdanje postoji, (iz čega može proizaći i pravna obaveza) također se prihvaća i svojevrсна nadležnost Europske Unije za situacije koje prethode djelovanju, kao i za posljedice samog djelovanja. Kao što je u ovom radu već spomenuto, mnogi autori izvore europskoga identiteta i kulture pronalaze u zasadama što ih je postavila kršćanska vjera i pripadni sustav vrijednosti tijekom više od dvije tisuće godina. Kršćani su prestali propovijedati onaj dio Starog Zavjeta koji nije u suglasju sa Isusovim učenjem tj. Novim Zavjetom. Biblijski starozavjetni koncept "Oko za oko, zub za zub." zamijenjen je sa Isusovom miroljubivom filozofijom kojom se dokidaju svi uzroci i mogući povodi za agresivnost.

Kada Isus daje uputu o ponašanju:

Ne opiri se zlotvoru! Naprotiv, kada te netko udari po desnom obrazu, okreni mu i drugi. (Biblija, 1968., Matej 539)

on pritom ne misli da se treba predati u nemilost onome tko nas napadne. Takvo ponašanje bilo bi samouništavajuće. Uostalom, niti jedna većinski kršćanska zemlja svijeta pa tako niti Europska Unija nije odustala od obrane niti stvaranja svojeg vojnog mehanizma, koji i služi da bi se zaustavio ili uništio onaj koji nas ugrožava. Isus je mogao govoriti o načinu života i osobnom viđenju sebe (na razini pojedinca, ali i društva u cjelini) kojim se u potpunosti dokida naša prijemčivost na to da budemo napadnuti u bilo kojem obliku. Vjerujem da je razumijevanje Isusovih riječi na takav način put do otkrivanja kako je moguće da netko, primjerice, ostane zdrav kada se drugi oko njega razbolijevaju, ostane živ kada npr. svi oko njega budu poubijani, (a takvih nevjerojatnih priča ima u svakom ratu) ili kada netko ostane sretan a čini se da su svi razlozi za sreću

nestali. Stoga, držim da pravo na samoobranu koje je zagantirano svim međunarodnim pravnim dokumentima, kao i gomilanje visokosofisticiranog oružja, koje bi se moglo upotrijebiti u tu svrhu, nisu ključni načini odvrćanja od agresivnog ponašanja koje postoji među državama svijeta. Međutim, načini obrane za koje se zalagao i koje je propovijedao Isus Krist nije zaživio u Europskoj Uniji, bez obzira na to što se ona poziva na kršćansku tradiciju; obrana i napad na neprijatelja ipak idu putem oružja.

Veliki europski filozof Baruch de Spinoza izrazio je to mišlju:

Mir nije odsutnost rata, mir je stanje duha.

Vrijeme globalizacije ukida mnogobrojne i raznolike barijere među ljudima, narodima i državama, pa se tako u novom vremenu postavljaju i nova moralna pitanja, poput: ima li pravo neka država svijeta štiti ljudska i građanska prava, kao i državni poredak, u nekoj drugoj državi? Smije li jedno otvoreno društvo mijenjati vladu u tuđoj državi, možda zatvorenog tipa društva? Karl Popper smatra da za to postoji opravdanje, jer u zaštiti slobode dopuštena je, a ponekad i nužna, upotreba sile. Nema slobode za one koji negiraju slobodu. Ovakav stav pogotovo dobiva na snazi ako narodi koji su ugnjetavani od svojih vlada izravno traže pomoć kako bi se riješili neslobode u kojoj žive. Kao što, na temelju demokratskog pravnog poretka, državne institucije imaju pravo primjene sile kada se, primjerice, dogodi nasilje u obitelji¹¹ te tako nasilje ne ostaje samo privatna stvar pojedinca, unutar četiri zida, liberalni internacionalizam zauzima stajalište da kršenje

---

¹¹ Iako smo, nažalost, svjedoci da je postupak zaštite žrtava nasilja u obitelji slabo učinkovit, u nas kao i u mnogim drugim državama svijeta postoji mogućnost izricanja mjera zaštite od strane države. Neke od njih su: zaštitna mjera obaveznog psihosocijalnog tretmana, zaštitna mjera udaljavanja iz stana, kuće ili drugog stambenog prostora, zabrana približavanja žrtvi nasilja u obitelji (Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, Narodne Novine br. 116/2003.) kao i pravo nadzora nad izvršenjem roditeljske skrbi nad djetetom od Centra za socijalnu skrb, pravo lišavanja roditeljske skrbi te imenovanje novog skrbnika. (Obiteljski zakon, Narodne Novine br. 116/2003.)

ljudskih prava ne smije ostati samo unutarnji problem neke države nad kojim međunarodni pravni poredak nema ingerencije. To je ujedno i razlog što je osnovni dokument o ljudskim pravima kojeg su donijele Ujedinjene Nacije 1948. godine (Opća deklaracija o ljudskim pravima) u svom izvorniku nosi ime *Universal Declaration Of Human Rights*. Ovdje pojam *universal* znači univerzalna tj. sveopća deklaracija koju bi apsolutno svi trebali poštovati, a njeno nepoštivanje je također predmet interesa svih nas.

Međunarodna zajednica nakon II. svjetskog rata počela je izgrađivati institucije koje služe vlastitoj obrani (kao npr. North Atlantic Treaty Organisation – NATO), kao i one institucije koje bi mirnim putem trebale rješavati međunarodne sukobe (kao npr. United Nations – UN),¹² ali i vrijednosni sustav koji je materijaliziran u nizu osnovnih dokumenata o ljudskim pravima, od već spomenute Opće deklaracije o ljudskim pravima pa sve do Europske konvencije o ljudskim pravima.

Iz stava da postoji moralni i pravni temelj za djelovanje u cilju zaštite slobode posredno proizlazi i obaveza da se to djelovanje po potrebi i realizira.

Međutim, uslijed nepostojanja adekvatnog mehanizma za dogovorom među državama članicama i u situacijama tenzija na relaciji supranacionalizam – intergovermentalizam, Europska Unija propustila je zaista djelovati.

Ugledni švicarski sociolog i posebni UN-ov izvjestitelj za pravo na hranu, Jean Ziegler tvrdi:

Danas Europa u biti pasivno asistira mučenštvu Čečena, Kurda i Palestinaca. Jučer je svjesno zanemarila pozive bosanskog, kosovskog i afganistanskog naroda. (Ziegler, 2003., str. 49)

---

¹² Sociološki gledano, izraz *United Nations* valjalo bi prevoditi kao Ujedinjene Nacije, a ne Ujedinjeni Narodi, jer su u UN-u predstavljene nacije svijeta (kao politički konstituirana društva), a ne narodi. Bivša Jugoslavija je bila članica UN-a, ali ne i narodi i narodnosti koji su u njoj živjeli: Hrvati, Srbi, Slovenci, Makedonci, Crnogorci i drugi.

Ovom popisu možemo dodati još neke europske narode koji su tražili zaštitu od Europske Unije kada im je bila potreba a nisu je dobili. Ovdje ponajprije mislim na narode koji žive na prostorima bivše Jugoslavije, a koji su iskusili svu bestijalnost rata na kraju XX. stoljeća na tlu Europe.

3. 1. 1. ODNOS EUROPSKE UNIJE PREMA RATU NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE

Proglasivši 25. lipnja 1991. godine, Deklaracijom o suverenoj i samostalnoj Republici Hrvatskoj, svoju nezavisnost, a na temelju provedenoga referendumu održanog 19. maja 1991. g. Hrvatska je bila spremna postati novom europskom državom, što se i dogodilo njenim međunarodnim priznanjem 15. siječnja 1992. godine. Tada je Hrvatska zatražila zaštitu od agresivne politike Slobodana Miloševića i JNA, vojske nekada zajedničke države. Tadašnja Europska Zajednica poslala je u Hrvatsku Promatrače EZ-a, a UN je poslao tzv. Plave kacige u UNPA zone. To nije zaustavilo agresiju na Hrvatsku, a još manje je spriječilo rat u susjednoj Bosni i Hercegovini.

U takvim se okolnostima tadašnja Europska Zajednica nije snalazila, a oklijevala je i američka vojna moć. Da je i administracija predsjednika Billa Clintona očekivala angažiraniju politiku Europske Zajednice svjedoči i stav američke državne tajnice Madeleine Albright izrečen 22. siječnja. 1993. u američkom Senatu pred Odborom za odnose s inozemstvom:

S izvjesnim zaprepaštenjem promatrala sam kako Europljani nisu poduzeli akciju. Vjerujem da moramo u vezi s time pritisnuti naše europske saveznike. (Milardović, 1998., str. 97)

Europa, sasvim razjedinjena u stavu što napraviti u zemljama bivše Jugoslavije, gotovo da je u potpunosti prepustila problem NATO-u u kojem, ipak, glavnu riječ vodi Amerika zbog svoje vojne snage. NATO je tek 1995. godine vojno djelovao, srušivši nekoliko

srpskih vojnih zrakoplova nad Bosnom, a britanski lord David Owen, supredsjedatelj Mirovne konferencije o bivšoj Jugoslaviji i 1996. godine u New Yorku je predlagao službenicima UN-a, kada se raspravljalo o eskalaciji sukoba na Kosovu, da:

Trebalo dati vremena Miloševiću da riješi pitanje Kosova. (Milardović, 1998., str. 86)

Pritom nije izostavio primijetiti da je NATO mogao obuzdati srpsku agresiju na Hrvatsku još 1991. godine, ali pod cijenu žrtava vlastitih vojnika.

Zbigniew Brzezinski, američki politolog i profesor na The Johns Hopkins University, zbog ovakve dvostrane europske politike smatra da je na slučaju balkanske krize Europa doživjela evidentni poraz. (Brzezinski, 1994.) Slični stav ima i Otto von Habsburg koji kaže:

Trenutačni europski problem većim se dijelom odnosi na institucije. Administracija koja je na čelu Europske Unije više nije djelotvorna. Već se s krizom u Bosni uvidjelo da ne postoji zajedničko poimanje EU. (Habsburg, 2000., str. 51)

Taj "brdoviti Balkan" koji ima sasvim negativni kontekst pri javnom komuniciranju, ali na kojem se nalazi i Grčka – kolijevka europske kulture, ipak nije na kraju svijeta već u Europi samoj. Deklarativni europski humanizam tako je kapitulirao pred novim totalitarizmom s kraja XX stoljeća, i to u srcu Europe.

U tom kontekstu još znakovitija postaje misao drugog britanskog lorda, g. Carringtona, "moderatora EZ-a" na ovom prostoru kada je, razočaran što ne može ništa postići, izjavio da je "ipak najljepše živjeti na Otoku" (Staničić, 2004.)¹³

---

¹³ Zanimljivo je na ovom mjestu sjetiti se da je britanski pjesnik John Donne još na prijelazu sa 16. na 17. stoljeće koristio istu metaforu otoka kako bi iskazao upravo suprotni stav od lorda Carringtona.

"No man is an island, entire of itself; every man is a piece of the continent, a part of the main. If a clod be washed away by the sea, Europe is the less, as well as if a promontory were, as well as if a manor of thy friend's or of thine own were: any man's death diminishes me, because I am involved in mankind, and

Deset godina nakon masakra u Srebrenici glavni tajnik UN-a Kofi Annan, prisjećajući se žrtava je rekao:

Srebrenica je velika mrlja u povijesti UN-a.

Mogli bismo ovome pridodati i mnoge druge gradove: Vukovar, Sarajevo, Dubrovnik, Goražde, Osijek, Škabrnju, Vrliku...

Karl Popper je tvrdio da ponekad treba ratovati za mir. Europa u ovom slučaju, metaforički rečeno, nije slušala Poppera u slučaju bivše Jugoslavije.

Brzezinski tvrdi:

Balkanska kriza s početka 90-tih godina i ponižavajuća ali simptomatična nesposobnost Europe da na nju odgovori tek navješćuju previranje i nasilje koje bi moglo uslijediti. (Brzezinski, 1994.)

U vremenu kada Europa po prvi puta u povijesti bilježi stanje mira gotovo pola stoljeća, jesu li ovakva zlokobna predviđanja ishitrena ili ona na realan način ocrtavaju strukturu tog prividnog mira?

Ratovi na prostoru bivše Jugoslavije nisu tek "nezatne nezgode u Europi", već jasno prikazuju argumentaciju za stav:

Povijest Europe je povijest diskontinuiteta i oluja u beskonačnoj potrazi za boljim svijetom. (Braudel, 1990., str. 22)

Moguće se, također, potvrđuje i misao povjesničara humanizma Franca Simonea koji napominje da je:

...tobožnje europsko jedinstvo tek romantična iluzija. (Braudel, 1990., str. 357)

---

therefore never send to know for whom the bells tolls; it tolls for thee. (John Donne, 1572 – 1631, Meditation XVII)

(Nijedan čovjek nije otok, sasvim sam za sebe; svaki je čovjek dio kontinenta, dio Zemlje; ako more odnese grudu zemlje – Europe je manje, kao da je odnio kakav rt. Posjed tvoga prijatelja ili tvoj vlastiti; smrt svakog čovjeka smanjuje mene, jer sam obuhvaćen u čovječanstvu. I zato nikada ne pitaj kome zvono zvoni; Tebi zvoni.)

Iako je i ne-činjenje vrsta činjenja, otvoreno društvo kakvo je u Europi htio vidjeti Karl Popper sasvim sigurno ne bi dopustilo ovakvo eklatantno negiranje slobode, već bi se, u ime antitotalitarizma i obrane temeljnih vrijednosti Europske Unije, moralo pravovremeno reagirati. Svjetski čelnici su se na obilježavanju 60. godina od oslobođenja koncentracijskog logora u Auschwitzu jednoglasno složili u ocijeni da se povijesna lekcija iz Drugog svjetskog rata očito nije naučila pošto se dozvolilo da se genocid ponovi u Africi pa čak i u samoj Europi. Do sada u ovom poglavlju prezentirane misli i citati od ljudi iz različitih europskih zemalja, različitih profesija i različitih kulturoloških okruženja pokazuju i dokazuju istu ključnu misao: ovakvim svojim ponašanjem Europska Unija negira svoje temeljne vrijednosti; one iste vrijednosti na kojima želi graditi svoju budućnost.

3. 1. 2. SURADNJA EUROPSKE UNIJE I SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA U SUKOBU S IRAKOM

Može li Europska Unija, kao novonastajući pravni poredak, u kojem bi trebali vladati viši standardi poštivanja Ustavom zacrtanih pravnih normi, događaje izvan Shengenskih granica doživljavati kao svoje vanjskopolitičko pitanje? Odgovor je sasvim sigurno *da*. Međutim, u globaliziranom svijetu, kao što se pokazalo, gubi se striktna razlika između unutarnje i vanjske politike. Europska vanjska politika sve više govori o samoj Europskoj Uniji, a upravo se ta vanjska politika do sada iskazala kao polje s najmanjom mogućnošću uspostavljanja suglasja tj. kao prostor najnižeg stupnja europskog jedinstva. Uvijek kada je bilo potrebno pokazati jedinstvenu vanjsku politiku Unije, sukobljavali su se mnogobrojni različiti interesi četiriju najvećih članica: Njemačke, Francuske, Velike Britanije i Italije. (Milardović, 1998.) To se najbolje moglo vidjeti kada je bilo riječi o

odnosu prema bivšoj Jugoslaviji, Somaliji, Bliskom Istoku, a u novije vrijeme i u odnosu prema Sjedinjenim Američkim Državama.

Što se SAD-a tiče, ne smije se zaboraviti njen presudan prinos u izgradnji Europe nakon II. svjetskog rata. Nemojmo zaboraviti da je Amerika dijete Europe. No niti dijete ne smije postati tiranin. (Habsburg, 2000., str. 93)

Dok Europska Unija promovira i provodi socijalni liberalno – demokratski model u međusobnim i međunarodnim odnosima (dogovor svih sa svima), što često usporava ili čak onemogućava postizanje konsenzusa, Sjedinjene Američke Države koriste činjenicu gospodarske i vojne nadmoći, uvodeći unilateralizam kao model međunarodnih odnosa. (Staničić, 2004) To je izričito bilo vidljivo kada je administracija Georga W. Busha obznanila kako će vojno obračunati sa "osovinom zla" u koje je ubrojila Irak, Iran i Sjevernu Koreju, ako bude bilo potrebno i samostalno, bez podrške zemalja saveznica. Kada je 2003. godine bilo izvjesno da predstoji rat u Iraku i da nema načina da se on izbjegne, Europska Unija je ponovno pokazala nejedinstvo. Velika Britanija, Španjolska, Italija i Poljska kao zemlja kandidat, dali su punu podršku SAD-u, dok su se Francuska i Njemačka protivile bilo kakvoj izravnoj ili neizravnoj akciji bez rasprave i njene potvrde u Vijeću Sigurnosti UN-a.¹⁴ Za pretpostaviti je da je upravo borba protiv totalitarizama

---

¹⁴ Verbalni sukob između Sjedinjenih Američkih Država i Francuske zbog njenog neprihvatanja vojne intervencije u Iraku iz razloga što nije pod okriljem UN-a, pa stoga nema niti legitimitet, poprimila je u danom trenutku bizarne oblike. U američkim medijima se predlagalo npr. da se Francuzima vrati Kip slobode – poklon francuskog naroda novonastaloj američkoj naciji, povodom njene stote godišnjice (1886.). Namjera ovog poklona je bila "slaviti slobodu i Republiku u nadi da ove vrijednosti nikada neće umrijeti". Zastupnica republikanske stranke 5. floridskog okruga, Ginny Brown – Waite u Kongresu je predložila zakon kojim bi se tijela američkih vojnika poginulih u Francuskoj u II. svjetskom ratu trebala vratiti u Ameriku. U restoranima se masovno bojkotirala francuska hrana i vino, a američki izraz za pommes frites, *French fries* zamijenio se izrazom *Freedom fries*. Po uzoru na te restorane i kantina u Kongresu je prihvatila ovaj novi izraz.

bila namjera spomenutih država članica Europske Unije kada su krenule u rat u Iraku, barem deklarativno. Argumentacija koja se koristila u cilju opravdanja toga rata neposredno prije njega bila je briga i strah da Irak razvija opasno kemijsko i biološko oružje koje bi mogao upotrijebiti protiv zemalja "slobodnog svijeta". Dakako, sve ovo bilo je vezano uz već postojeće iskustvo da je Irak u vremenu vladavine Saddama Huseina i njegovog pomoćnika s nadimkom Kemijski Ali, bio spreman svoje postojeće oružje upotrijebiti protiv kurdske manjine u vlastitoj zemlji, a ratovao je i sa svojim susjedima Iranom i Kuvajtom. Ako je zaista akcija koju su poduzeli SAD i njeni europski saveznici protiv Iraka bila borba protiv postojećeg totalitarnog režima, postavlja se pitanje zašto nisu sve zemlje Europske Unije sudjelovale u toj akciji?

2004. godine bili smo svjedoci da teroristički čin kakav se dogodio u Madridu može direktno i indirektno utjecati na rezultate izbora kao i na službenu politiku prema pitanju terorizma. Španjolska je dolaskom na vlast novoga premijera najavila povlačenje svojih trupa iz Iraka.

Zbog suprotstavljenih stavova po pitanju Iraka, a proisteklih iz različitih političko – gospodarskih interesa, zemlje članice Europske Unije također nisu mogla postići jedinstveni dogovor niti u okviru KESS-a (Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji). Poticaj za sazivanje ovakve konferencije postoji od početka pedesetih godina prošloga stoljeća, dakle od samog osnutka Europskih Zajednica, a do stvarnog sazivanja konferencije trebalo je čekati sve do 1975. godine u Helsinkiju, od kada ona i trajno zasjeda. (Mileta, 1992.)

Stvaranje zajedničkih vojnih snaga Europske Unije te određivanje njihove uloge u budućnosti tek predstoji Europskoj Uniji, a naznake tog procesa su već dane i u prijedlogu nacrtu Ustava Unije. (Draft Treaty..., 2003., Part III, Title V, Chapter II, Section I – The common security and defence policy) Pitanje zajedničke obrane jedno je

od najosjetljivijih tema za sve države članice, jer prepuštanje tog djela suvereniteta na višu Europsku instancu strateško je nacionalno pitanje za svaku pojedinu zemlju, pa je stoga i podložno velikim prijeporima.

Povijest nas do sada uči da demokracije ne ratuju s drugim demokracijama. Sukob je vjerojatniji među zemljama bez demokratske tradicije ili pak između države s demokratskim poretom i one bez njega. Većina zemalja proizašlih iz komunističkog bloka zatražile su prijem u Europsku Uniju, kao potvrdu njihovog faktičkog otklona od totalitarizma i ne samo prihvaćanja već i primjene načela liberalne demokracije. Kao inherentne slabosti što ih sa sobom donosi liberalna demokracija, mnogi autori su prepoznali, upravo mogućnost korupcije, kao i česte pojave socijalnih nepravdi i raslojavanja (Staničić, 2004.) U ovim aspektima liberalna je demokracija trajno pod povećalom javnosti, a kao odgovor na te kritike poznati britanski premijer Winston Churchill je rekao:

Jedina je poteškoća u tome što svaki pokušaj da se izmakne urođenim opasnostima liberalne demokracije nužno rezultira svojom suprotnošću – naime u dokinuću demokracije same. (Staničić, 2004.)

Karl Popper čini se iskreno je vjerovao da je moguća transformacija totalitarnog režima u liberalno – demokratski državni poredak. No moguća je i obrnuta situacija, u kojoj se parlamentarni sistem pretvara u totalitarni. Primjer za to je Njemačka 1933. godine kada je legalnim putem Hitler došao na vlast a potom preuzeo ovlasti parlamenta te dao pohapsiti i ubiti gotovo sve čelne ljude opozicije a njihove stranke proglasio ilegalnima.

Vjerujem da su i ovakva europska iskustva potaknula i Karla Poppera i njegove sljedbenike poput praktičara G. Sorosa da svoju pažnju posvete pitanju kako se demokratsko otvoreno društvo može što bolje ustrojiti, a opasnosti koje mu prijete svesti

na najmanju moguću mjeru. Knjiga Georga Sorosa *Podrška demokraciji*¹⁵ upravo ima namjeru naznačiti važnost demokracije kao društvenog modela koji omogućuje oživotvorenje ideje otvorenog društva. Prema Sorosu, nedostatak cilja otvoreno društvo može dovesti do samouništenja.

Koncept Europe kao otvorenog društva u kojem prevladava množina veza a granice gube svoju raniju važnost pribaviti će zapadnom društvu baš ono što mu nedostaje – ideal koji raspaljuje ljudsku maštu i angažira njihovu kreativnu energiju. (Soros, 1993., str. 75)

Soros nadalje iskazuje:

Europa se pretvara u ideal zapadne civilizacije, čovječanski ideal otvorenog društva. Unutar tog koncepta opaža se potvrda za tješnjom povezanošću suvremenih država, no države djelatnost ljudi niti definiraju niti njima dominiraju. Taj koncept stoji u oštrm kontrastu s konceptom Europske tvrđave. (Soros, 1993., str. 61)

Sama se pak Europska Zajednica nalazi u opasnosti da bi se mogla okrenuti od ideala otvorenog društva i pretvoriti se u Europsku tvrđavu s utvrđenim zidovima okrenutim prema istoku. (Soros, 1993., str. 237)

Da se to ipak ne bi dogodilo Soros kaže:

Jedno je ipak sigurno: koncept Europe kao otvorenog društva prolazi kroz žestoku kušnju. On će preživjeti samo ako ljudi na zapadu budu spremni na veće napore i žrtve. (Soros, 1993., str. 126)

Kao svoj zaključak u optimističnom duhu Soros navodi:

Europa se pretvara u otjelovljenje otvorenog društva, i ako je otvoreno društvo ideal u ideal pretvara Europu. (Soros, 1993., str.84)

Da bi se taj ideal ostvario potrebna je stalna podrška demokraciji. Demokracija ne dolazi sama od sebe. Za nju se treba izboriti, u tome se slažu i Popper i Soros i mnogi drugi na istom tragu. Demokracija je nemoguća ako participanti koji bi ju trebali stvoriti nemaju povjerenja da je moguća. Ulogu i važnost koju participanti imaju na tijek budućih

---

¹⁵ Izvorni naslov knjige glasi *Underwriting Democracy*. Termin *underwriting* najviše se koristi u ekonomskoj znanosti u značenju: *osigurati*. U ovom kontekstu on se može shvatiti kao: osigurati, podržati, potpisati demokraciju.

dogadaja G. Soros je prezentirao u svojoj knjizi *Alkemija financija*. Svoju teoriju refleksivnosti, koja se temelji na proučavanju uloge participanata u procesu donošenja odluka, Soros primjenjuje u znanstvenoj metodi, na financijskom tržištu kao i u svom tumačenju društvenih znanosti. (Soros, 1996.)

Iz ovoga je lako zaključiti gotovo objektivnu činjenicu da Europu stvaraju mnogi njeni "participanti" – države članice i pojedinci, koji su svi vođeni svojim partikularnim interesima. Budućnost Europe ovisi o svima nama i u našim je rukama. Mi imamo slobodu i odgovornost vlastitih izbora.

Ili će se čitavo područje raspasti u sitne, manje ili više, zatvorene cjeline stvorene po nacionalnoj osnovi ili će postati dio univerzalnog otvorenog sustava simboliziranog riječju Europa. (Soros, 1993., str. 80)

Smatram da su predrasude koje postoje u svima nama glavni element i uzrok mogućnosti da se Europa pretvori u tvrđavu, a ne u otvoreno društvo jer su upravo predrasude te koje stvaraju barijere među ljudima i narodima. Dosadašnji razvoj Europske Unije jasno nam pokazuje da nepovjerenje i predrasude postoje i među članicama osnivačima naspram zemalja koje su čak među prvima pristupile Europskoj Zajednici. Tako su dugo vremena Francuzi optuživali Veliku Britaniju da za sebe traži posebno povlaštenu status u Europskim Zajednicama kao i za radikalno podržavanje američke a ne europske politike.¹⁶ Britanci bi se pak obrušavali na francuski nacionalizam za kojeg nema mjesta u ujedinjenoj Europi.

Nejedinstveni europski stav prema politici Sjedinjenih Američkih Država najviše poteškoća donosi samoj Europi, i to ne toliko zbog neusuglašenosti europskih odluka koliko zbog uočljivo postojećeg širokog jaza o temeljnim vrijednostima koji bi trebali biti integrativni faktor Europe.

---

¹⁶ Francuska je za vrijeme vladavine generala Charlesa de Gaullea dva puta (1961. i 1967. godine) koristila svoje pravo veta kako bi spriječila priključenje Velike Britanije Europskim Zajednicama.

3. 1. 3. EUROPSKA UNIJA I TURSKA

Tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća u Europskom su se parlamentu često vodile rasprave o "kulturnom deficitu" zemalja bivšeg komunističkog bloka, aludirajući na to da bi trebalo usporiti ili čak i onemogućiti prijem novih članica u Uniju. Iz ovoga je jasno vidljivo da Europsku Uniju nije moguće svesti samo na razinu političke ili gospodarske integracije. To bi bilo sužavanje pogleda i pojednostavljivanje stvarnosti.

Uvodeći pojam europske kulture i kulturnog povezivanja u Europi u mogućnosti smo pokušati pobliže odrediti što to uopće Europa jest i tragati za njenim granicama.

Zemljopisne granice Europe ne poklapaju se sa duhovnim, kulturnim i civilizacijskim granicama. Ove potonje su puno šire. Povodom svečanosti 25. obljetnice Austrijskog državnog ugovora Karl Popper je održao predavanje o sudaru civilizacija koji je objavljen u "25 Jahre Staatsvertrag, Österreichischer Bundesverlag" u Beču 1981. godine., a također je uvršten i u knjigu Popperovih predavanja *U potrazi za boljim svijetom*.

U tom tekstu Popper navodi:

Moje zanimanje za sudar civilizacija povezano je sa zanimanjem za jedan veliki problem: za problem osebnosti i iskona naše europske civilizacije. Unatoč svemu što se našoj zapadnjačkoj civilizaciji može itekako s pravom prigovoriti, mislim da je ona najslobodnija, najpravednija, najljudskija, najbolja od svih civilizacija u povijesti čovječanstva. Ona je najbolja jer je najsposobnija za poboljšavanje. (Popper, 1997., str. 119 – 120)

Ma koliko da je nadahnut, pitam se kako zvuči ovaj prethodni Popperov citat pripadnicima drugih kultura i civilizacija. Kroz povijest, naročito u vremenu otkrivanja Novog svijeta u XV. stoljeću, mnoge kulture i civilizacije su došle u kontakt s europskom civilizacijom. Koja od njih bi rekla da su novi doseljenici "najpravedniji, najljudskiji, najslobodniji i najviše spremni na poboljšavanje."?

Kada je 1900. godine izbio ustanak u Kini (Boksterski ustanak) zbog nepravednih ugovora što ih je ta zemlja potpisala s Europljanima, više europskih država je u Kinu poslalo

vojsku. Riječi kojima je njemački car Wilhelm II. ispraćao vojnike pokazuju tadašnji stav Europljana:

Nema oprost, zatočenici se ne puštaju! Nosite oružje tako da se i nakon tisuću godina niti jedan Kinez ne usudi Nijemca pogledati koso. (Piper, 2004. str. 103)

Koncept: "Moja civilizacija je najbolja." (a isto vrijedi i za pojmove: *moja rasa, spol, nacija, kultura, vjera*) uvijek dovodi do sukoba i nekog oblika totalitarizma. Ovakav Popperov stav, čini mi se, stoji u potpunoj suprotnosti s njegovim konceptom otvorenog društva, ali zato u skladu s "nacionalnim egoizmima" koji postoje u Europi. Ključni kriterij vrednovanja otvorenog društva sigurno nije pripadnost nekoj civilizaciji već sloboda i njen kompetitivni duh.

U medijima je ideja o sukobu civilizacija postala izuzetno prisutna objavljivanjem istoimene knjige harvardskog profesora Samuela Huntingtona, koji je opisivao odnos među nekoliko, po njemu, ključnih svjetskih civilizacija, a koje svoju osnovnu suprotnost crpe iz vjerskih razlika. Izvorni naslov Huntingtonove knjige je *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Izraz *The Clash of Civilizations* doslovno ne znači sukob, već sudar civilizacija. Iz tog "sudara" tj. na prostoru na kojem živi više od jedne kulture, vjere i civilizacije, moguće je razviti čitav niz odnosa među ljudima i narodima, a sukob je samo jedna, i to ne nužna opcija. Čini se, međutim, da je i u današnje vrijeme sukob civilizacija ipak najvjerojatniji model ponašanja, te je zato ova sintagma tako i prepoznatljiva.

Multikulturalna Europa, koja svojim Ustavom želi zagarantirati ravnopravnost mnogobrojnim kulturama u Europi, a za svoj moto ističe misao: "Ujedinjeni u različitosti."¹⁷ (Draft Treaty...2003, Part IV, Article IV – 1) ipak još uvijek stvara podjele na "moj i tuđi civilizacijski krug".¹⁸

---

¹⁷ "United in diversity."

Strah od "balkanizacije Europe" očito još uvijek postoji, iako se istovremeno tvrdi da "duh Europe" nadilazi njene geografske granice. Turska koja već četrdesetak godina kuca na europska vrata nedavno je od čelnog čovjeka Europske komisije, Europskog povjerenika za unutarnje tržište, nizozemca Fritsa Bolkesteina dobila odgovor:

"Ulazak Turske u EU obesmislio bi ishod bitke za Beč 1683. godine."

Ovakav stav je, očito, na poziciji promišljanja o sukobljenim kulturama (i civilizacijama) koje ne mogu živjeti zajedno. Uvođenje straha od drugih kultura nije ono po čemu se prepoznaje slobodno i otvoreno društvo.

Ako bi bili vođeni ovakvom logikom, Europska Unija bi bila potpuno nemoguća, jer to bi značilo da se, primjerice, negira rezultat II. svjetskog rata – ako se za istim stolom nađu Velika Britanija i Francuska te Njemačka i Italija. Ovdje se nedvosmisleno radi o ideološkom problemu. Na sastanku što su ga čelnici Europske Unije održali 17. prosinca 2004. godine, kada je donesena odluka da Republika Hrvatska može započeti pregovore o punopravnom članstvu 17. ožujka 2005. godine, i to samo pod uvjetom pune i nedvosmislene suradnje sa Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju (ICTY) u Den Haagu,¹⁹ također je odlučeno da Turska može započeti pregovore u listopadu 2005.

---

¹⁸ Pri svakom dočeku Nove Godine u Europi se, putem Europske televizijske razmjene, koju organizira "Eurovision" prikazuje bečki operni bal. Ako već ne možete biti na tom balu poželjno ga je gledati iz topline svoga doma uz doručak, a nakon neprospavane novogodišnje noći. I svake godine se ponovno i ponovno može čuti jedna te ista poruka s tog bala: "Zvuci bečkog valcera se šire do krajnjih granica uljudbe." Pretpostavljam da je upravo mamurluk novogodišnjeg jutra uzrok da se prečuje beskonačna drskost ove rečenice. Jer, osim što se u njoj hvale oni koji uživaju u valceru, njom se također svi drugi nazivaju neuljudenima. U vrijeme Stare Grčke ti "drugi" nazivani su barbarima. Povijest je napredovala ali ljudski rod radi uvijek iste stvari.

¹⁹ Jedna od temeljnih vrijednosti Westfalskog mira dogovorenog još davne 1648. godine jest i činjenica da su nacionalne države postale pravno jednake. One imaju svoja prava i obaveze kojih bi se trebale u potpunosti pridržavati. Međutim, dok se, za punopravno članstvo u Europskoj Uniji, od Hrvatske,

godine. Znakovito je, međutim, da su uvjeti koji se zahtijevaju od Turske, za nju, politički izuzetno teški (zahtjev za priznanje cjelovitosti i nezavisnosti Cipra; Turska je zbog tog otoka bila spremna čak i ratovati), a također su predstavnici Europske Unije napomenuli da u slučaju Turske završetak pregovora ne mora nužno značiti njeno punopravno članstvo. U međuvremenu Europska Unija pridržava pravo primjene tzv. suspenzivne klauzule kojom ona u svakom trenutku jednostrano može obustaviti pregovore. I dok se turski premijer vratio u svoju zemlju kao pobjednik jer je dobio datum početka pregovora, opozicija je taj događaj protumačila kao dan u kojem se još jednom pokazala "nakaradnost europske dvoličnosti" jer se, prema njima, Europska Unija skriva iza svoje nespremnosti da Tursku zaista jednoga dana prihvati kao punopravnog člana. Zbog različitih stavova pojedinih država članica Europske Unije o pitanju ulaska Turske u Uniju, mnogi politički analitičari procjenjuju da se u opasnost može dovesti i ratifikacija prvog Ustava Europe. Neke europske zemlje (poput Austrije, Italije i Francuske) najavile su da će provesti referendum o punopravnom članstvu Turske, a austrijski kancelar Wolfgang Schuessel je iznio stav da bi se takav referendum trebao provesti na razini cijele Europske Unije. Osim što je Istanbul čak i geografski dijelom u Europi, na europskom kontinentu, ali i izvan Europske Unije, u Europi se nalazi još jedan veliki grad

---

sasvim opravdano, traži da poštuje svoje međunarodne obaveze (kao jedan od temeljnih dokaza da je demokracija zaista zaživjela), Sjedinjene Američke Države uopće ne žele prihvatiti nadležnost novonastajućeg Stalnog međunarodnog kaznenog suda za ratne zločine u Den Haagu nad svojim građanima. Čak štoviše, SAD traži od svih zemlja svijeta da sa Amerikom bilateralno potpišu ugovor kojim bi se američki vojnici izuzeli iz moguće kaznene odgovornosti. SAD je, također, 7. 3. 2005. godine proglasila istupanje iz djela Bečke konvencije s argumentacijom da: "Amerika ne može prihvatiti da međunarodno pravo bune nadređeno njezinom nacionalnom pravnom sustavu." (Condolisa Rice, državna tajnica SAD-a u obraćanju medijima povodom objave ove odluke). Očito je da ovdje vrijedi ona stara latinska izreka: *Quod licet jovi non licet bovi*.

velike zemlje – Moskva, glavni grad Ruske federacije sa sličnim karakteristikama kao Istanbul. Ako u Europskoj Uniji nema mjesta ni za Istanbul (Tursku) ni za Moskvu (Rusiju) nužno je, ponovno, postaviti si ono ključno, niti političko niti ekonomsko, već kulturološko pitanje: što je to Europa i za koga ju gradimo?

Stvar nije u tome što današnja Europa uvelike zaostaje za svojim najvišim ciljevima, nego što su ti ciljevi dubiozni i nesigurni. Europa nije samo nedovršeni nego i nedomišljeni projekt samooslobođenja i samoodređenja čovjeka. (Kopić, 2001. str. 57)

3. 1. 4. USTAV EUROPSKE UNIJE I PITANJE KRŠĆANSKOG ODREĐENJA EUROPE

U ovom radu već je spomenuo da mnogi autori korijene europskog duha i kulture pronalaze u kršćanstvu. U raspravama što su uslijedile nakon objavljivanja prijedloga nacrtu Ustava za Europu, pojedine države članice (Portugal, Španjolska, Italija, Poljska a pogotovo katolička crkva predvođena Vatikanom) insistirale su na tome da se u temeljnom europskom dokumentu izrijeком prizna "kršćanski korijen, duh i tradicija Europe", naglašavajući time važnost što ga kršćanstvo ima za povijest Europe kao i kulturni identitet Europljana. Oponenti ovome nastojanju, dakako, podupiru želju katoličke crkve da i nadalje sudjeluje u kulturnom i ekumenskom razvoju Europe, ali smatraju da bi se spominjanje samo jedne europske vjere poslala kriva poruka. Multikulturalna i multikonfesionalna Europska Unija želi biti i ostati sekularna zajednica u kojoj svaki njen građanin ima privatno pravo biti član neke konfesionalne zajednice. Ekskluzivno kršćansko pravo na spominjanje u Ustavu sve bi ostale konfesije dovelo u drugorazredni položaj, a činjenica je također da su u razvoju europske kulture sudjelovale i mnoge druge konfesije. Primjerice, da nije bilo arapskog stanovništva i njihovih slavniх prevoditelja u Europi, Europska se kultura, moguće, nikada ne bi upoznala s djelima Platona i Aristotela – temeljima europske civilizacije; poznata je i uloga judaizma u

razvoju europskog obrtništva, liječništva, bankarstva te gotovo svih usmjerenja u znanosti.

Osim toga, katolička je crkva, kao značajna sastavnica kršćanstva, oduvijek podržavala tradicionalni sustav vrijednosti – obitelj, nacija, država, vjera.

Kršćanski dogmatizam i konzervativizam je tako u opreci s liberalizmom, pa je u tom segmentu njen svjetonazor vrlo sličan svjetonazoru svih totalitarnih društava. (Staničić, 2004.)

Iako prema svojim načelima univerzalistička, Katolička crkva nije prihvatila liberalni internacionalizam, možda zato što ga smatra svojim konkurentom. (Staničić, 2004.)

Stoga, potpuno novo značenje dobiva stav što ga iznosi Robert Schuman u svom govoru *Za Europu*, kada tvrdi da:

Demokracija svoje postojanje duguje kršćanstvu. (Shuman, 2000.)

Duh kapitalizma, te bogato zapadno društvo koje je proizašlo iz njega, jesu se razvili u okviru kršćanstva, ali ne na temelju kršćanskog dogmatskog sustava mišljenja, već na temelju kršćanskog, višestoljetnog unutarnjeg previranja, sukoba i raskola što je imalo blagotvorni utjecaj na stvaranje klice demokracije u Europi. Pojava protestantizma i reformacije su tu demokraciju još više i ubrzano razvijali. Ima dubokog smisla u tome da se Europska Unija poveže sa kršćanskim učenjem i to ne samo stoga što je ono kroz dugu povijest prevladavalo europskim prostorima, već više stoga što njegovi temelji bazirani na Novom Zavjetu ekumenski supsumiraju i podrazumijevaju sveukupnost ujedinjenu u različitostima. Odmak Crkve kao institucije već dugo, pa i danas, ne samo praksom od teorije već odmakom teorije koju zastupa od teorije na kojima se temelji, zapravo ju u tom smislu suštinski diskvalificira.

Karl Popper je svoj stav o Crkvama u svijetu iznio u razgovoru što ga je održao s Adamom J. Chmielewskim. Na pitanje o ulozi Crkve u suvremenim društvima Popper je odgovorio:

Crkve su se previše bavile politikom, a vrlo malo pomagale ljudima koji su tragali za duhovnom pomoći... Mislim da je Katolička Crkva učinila mnoge pogreške. Mnoge ozbiljne pogreške. Veliku pogrešku je učinila 1890. godine kada je Papa postao nepogrešiv. Bio je to okašnjeli čin – nepotreban, protivan tradiciji, povijesti i zdravom razumu. Tu je naravno i njezino stajalište prema obiteljskom nadzoru, planiranju obitelji. Stajalište Katoličke Crkve prema tim temama je vrlo opasno i neodgovorno. (Popper, 1996., str. 381)

Ideja otvorenog društva Karla Poppera podržava liberalnu Europu u kojoj svaki pojedinac može biti djelom šire konfesionalne zajednice te mu se mora zagarantirati pravo da svoju konfesionalnu pripadnost može slobodno izraziti. Pritom bi države članice morale ostati sasvim sekularne.

Svaki oblik vjerskog dogmatizma, koji je karakterističan za sve konfesije, također je u suprotnosti sa Popperovim temeljnim uvjetom potrebnim za razvoj modernog društvenog poretka. Vjerskoj dogmi u potpunosti nedostaje kritički racionalizam, jer se ona i temelji na ljudskom vjerovanju, u Boga, u sveto i sakralno, i njoj nije potreban racionalistički dokaz kao forma potvrde vlastitih stavova. Crkve i vjerske zajednice mogu neometano ostati u sferi iracionalnoga, dok je to za liberalno – demokratski poredak nezamislivo i neprihvatljivo. Primjerice, kršćansko učenje o stvaranju svijeta u sedam dana, kao i predviđanje eshatološkog kraja svijeta u apokalipsi, za Poppera su tipični primjeri historicističkog pogleda na svijet. Pojam i ideja historicizma u Popperovim djelima doživjeli su najveću kritiku.²⁰ Popper pod historicizmom podrazumijeva ono stajalište u socijalnim znanostima koje smatra da "historijsko predviđanje čini njezin glavni cilj i da se taj cilj može doseći ako se otkriju "ritmovi", "modeli", "zakoni" ili "trendovi" koji su osnova historijskog razvoja." (Vranicki, 2003, knjiga III, str. 63)

---

²⁰ Jedna od Popperovih knjiga nosi naslov *Bijeda historicizma*.

To je, po Karlu Popperu, osnovna logička greška historicista jer je takvo nastojanje neostvarivo. Popper ne negira postojanje posebnih zakona u povijesti ali negira postojanje nekih općih zakona koji bi vrijedili za sve epohe. (Vranicki, 2003., knjiga III, str. 67)

Popper je, kao i svi logički empiristi, odbacio mogućnost sagledavanja generalnih zakona povijesti, jer je smatrao da taj historijski determinizam ograničava ili u potpunosti negira ljudsku slobodu. Predviđanje budućnosti tako za Poppera ostaje u sferi iracionalnoga.

Međutim, ovdje se ipak postavljaju neka čini se, još neriješena pitanja.

Ako Karl Popper izravno zastupa stav da ljudska povijest ovisi o ljudima samima, a nikako ne o sudbini ili nekom (bilo kojem) obliku determinizma, je li i kako je to uopće moguće da čovjeku nije data mogućnost spoznaje kuda vode njegova djelovanja i nastojanja? Ako se budućnost ne zna i ne može se znati, čemu borba za otvoreno društvo?²¹ Jedino pod pretpostavkom da čovjek može percipirati i procijeniti tj. anticipirati svoju budućnost, njegovo djelovanje dobiva smisao. Inače to predstavlja kocku, rulet, sreću, slučaj ili se možda ipak očekuje uplitaj neke više (da li božanske?) sile u tijek ljudske povijesti. Odlučimo li se podržati stav da možemo, ako ne sa sigurnošću, onda barem s visokim stupnjem vjerojatnosti, očekivati određene i izvjesne posljedice našeg djelovanja, onda nam insistiranje na *step by step* društvenom inženjeringu, za što se Popper zalagao, služi isključivo za stalno preispitivanje valjanosti naših očekivanja. Ovakav metodološki pristup sasvim sigurno je puno bolji nego revolucionarni postupci kojih smo bili svjedoci kroz povijest, a koji su ljudima uglavnom nanosili bol i patnju, ali tu je ipak riječ o stilu i načinu donošenja odluka, a ne o nemogućnosti spoznaje budućeg tijeka ljudske povijesti. Popper se svojim zahtjevom za

---

²¹ Sličnu argumentaciju koristili su Marxovi oponenti, tvrdeći da je revolucionarna metoda, kao i bilo koji drugi oblik borbe protiv kapitalizma nepotreban čin ako se klica propasti kapitalizma već nalazi u njemu samom, kao što je to tvrdio Marx.

postepenim društvenim inženjeringom korak po korak ipak nije odrekao (možda iracionalne) vjere o mogućnosti postizanja nekog boljeg budućeg otvorenog društva, pretvarajući ga u ideal, u onu istu utopiju protiv koje se sam borio. Tu bi se mogao spomenuti i stav da politika malih koraka daje i male rezultate. Ako bi svaka vizija budućnosti koja se ujedno pokušava provesti u praksu označili kao potencijalnu totalitarnu opasnost, tada bi i operacionalizacija ideje otvorenog društva, također, mogla biti tako okarakterizirana. Jer, dok je Popperu, kod onog što on naziva utopijski inženjering, glavni predmet kritike želja za rekonstrukcijom društva shvaćenog kao cjeline (Popper, 1993, Tom I; str. 213), jasno se uočava činjenica da je pretvorba zatvorenog u otvoreno društvo također cjelovita rekonstrukcija društva koja se očituje u svim aspektima ljudskog življenja i mišljenja. Popperov izraženi antagonizam prema pojmu *utopijskog* proizlazi iz njegovog stava i vjerovanja da je mogućnost manipulacije ljudima tim veća što se model, koji se prezentira kao put za ostvarenje idealnog (ili barem najboljeg) društva, može brže, lakše i sveobuhvatnije doseći. Istina je, koju je izrazio Herbert Marcuse, da je suviše dobro znano kakve sve strahote mogu učiniti oni koji su naumili usrećiti ljude. Istina je, također, i to da je sva strahota tih (utopijskih) modela bila sadržana u tome što si je netko uzeo pravo da za druge ljude određuje što je za njih najbolje i kako bi oni trebali živjeti. U tom kontekstu vrijeme ostvarenja takvog plana postaje potpuno irelevantno tj. sve isto je hoće li se do tog tuđeg predloška dobrog življenja za nas doći *step by step* metodom (postepenim, korak po korak društvenim inženjeringom) ili onim što Popper naziva *utopijskim inženjeringom*. Stoga pravi odmak od "ružnoće" dosadašnjih pokušaja utopijskih ostvarenja sadržan je u tome da se svim ljudima da podrška da se sjete sa su ipak svi ljudi filozofi i sami sebi najbolji kreatori svoje sreće, što je, uostalom, i bila prvotna Popperova misao.

Popper je također poznat i kao oštar kritičar pozitivizma i njegovih zagovaratelja pozitivista. Pozitivistički tvrde da znanost koristi utvrđene metode i postupke i da se oni mogu jednako primjenjivati i u prirodnim i u društvenim znanostima. Oni smatraju da se društvene činjenice mogu promatrati, mjeriti i kvantificirati te da se putem statističke analize mogu izvoditi valjane korelacije i zakoni ljudskog ponašanja kao i pronalaziti njihove prave uzroke. (M. Haralambos i M. Holborn, 2002., str. 1023) Nasuprot njih Popper smatra da je znanost prije svega deduktivna, a ne induktivna metodologija ne negirajući pritom želju da i društvene znanosti postanu znanstvene u punom smislu te riječi. No Popper tvrdi da one to još uvijek nisu jer im fali mogućnost *falsifikacije* tj. element opovrgljivosti, što je za Poppera ključni uvjet da bi se nešto uopće moglo nazvati znanstvenim. Znanost se, prema Popperovom određenju, rađa u onom trenutku kada se neka naša hipoteza ili teorija podvrgne kritičkom preispitivanju tj. pokušaju opovrgavanja. Ako ona takvo preispitivanje "preživi" i uspije biti i nadalje dokazana i dokaziva naša teorija postaje i ostaje znanstvena. Što više takvih preispitivanja uspješno prođe, hipoteze i teorije se pokazuju kao više znanstvene. Popper odbacuje mnoge sociološke teorije kao neznanstvene jer nisu dovoljno precizne da bi bile generalne hipoteze koje je moguće falsificirati, pri čemu se u svojoj knjizi *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* najviše kritički osvrće na marksizam. Marksizam se prema Popperu ne može falsificirati budući da je dan proletrske revolucije i svitanja istinskog komunističkog društva gurnut daleko u budućnost. Za Poppera marksizam je vjera a ne znanstvena teorija. (M. Haralambos i M. Holborn, 2002., str. 1024)

U ovom kontekstu i za potrebe ovog rada, od ključnog je interesa preispitati u kojoj se mjeri nemogućnost falsificiranja tj. znanstvene obrane odnosi i na sam koncept otvorenog društva. Koncept do čije se definicije može doći tek posredno (što sam već ranije dokazao u ovom radu) i koji nema jasno određeno niti mjesto niti vrijeme kada će se pojaviti, te

naročito činjenica da postoji znatno pomanjkanje praktičnih uputa za njegovo ostvarenje daje nam dovoljno argumenata za tvrdnju da se ista vrsta kritike što ju je Popper uputio marksistima može primijeniti i na njegovu vlastitu političko – filozofsku ideju. To je, čini mi se, temeljna slabost ideje otvorenog društva.

Popper je ljudsku stvarnost podijelio u tzv. "3 svijeta". Svoju podjelu Popper ovako objašnjava:

Svijetom 1 nazivam svijet tijela u fizikalnom smislu, dakle svijet koji opisuju fizika, astronomija, kemija i biologija.
Svijetom 2 nazivam svijet naših osobnih, subjektivnih doživljaja i naših nada, ciljeva, naših patnji i radosti, naših misli u subjektivnom smislu.
Svijetom 3 nazivam svijet rezultata našeg misaonog rada, u prvom redu svijet jezično ili pismeno formuliranih misli te svijet tehnike i svijet umjetnosti. (Popper, 1997., str. 114)

Ideju otvorenog društva, što je rezultat Popperovog misaonog rada, sam Popper bi označio kao dio svijeta 3. Za pretpostaviti je pak da je upravo svijet 3 onaj svijet u kojem nastaju i historicističke i totalitarne misaone konstrukcije.

3. 1. 5. VIZIJE EUROPE

Znakovita je misao koju su izrazili autori knjige *Funky Business* kada su igrom riječi iskazali jedno dublje značenje:

U Europi bismo umjesto Eurovizije možda trebali imati natjecanje za EuroViziju. (Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell, 2004., str. 12)

Takva potencijalna jasna vizija Europe morala bi rezultirati njezinim pozitivnim određenjem. Primjerice, Amerika sebe promovira kroz predodžbu tzv. "američkog sna", pojma kojeg je još 1931. godine uveo povjesničar James Truslow Adams u svojoj dobro poznatoj knjizi *The Epic of America*. Iako definicija tog "američkog sna" nije jasno određena, dapače, moglo bi se reći da postoji posvemašna zbunjenost oko toga što taj pojam znači i za koga je on namijenjen, ipak je izvjesno da ne postoji sveprisutniji izraz

koji bi opisivao zajedničku težnju svih onih koji sebe mogu zvati Amerikancima, kao i onih kojima imponira američki stil života. U ovom su izričaju supsumirane sve težnje kao zalag za bolje sutra – od osobnog uspjeha do ostvarenja najviših ideala zagarantiranih Ustavom, poput pravde i jednakosti. Sve akcije pojedinaca i društva u cjelini usmjereni su prema realiziranju te pozitivne slike svijeta u kojoj je uspjeh moguć još za našeg života, a sa pravom je i za pretpostaviti je da je ova vrsta optimizma bila temeljni motiv koji je doveo prve doseljenike u "obećanu zemlju", koji su svoj uspjeh htjeli postići vlastitim trudom. Za razliku od SAD-a, Europska Unija je, do sada, samu sebe definirala kao želju da nam se nikada više ne dogode "noćne more". Nikada više velikog rata na europskom tlu – to su riječi kojima počinje gotovo svaki opis motiva nastanka Europske Unije. Ovakav stav, moguće, jest zalag za bolju europsku budućnost od prošlosti kakvu smo svi mi imali, ali ne predstavlja pozitivnu viziju što Europa u toj svojoj budućnosti doista želi biti. Često se o Europi govori tek kao o metafizičkom pojmu koji nema sadržaja; kao o fenomenu iz Platonovog svijeta ideja.

Europa koju je formirao nastanak znanosti (Gadamer, 1997.) te racionalno – kritički odnos prema stvarnosti ne bi se mogla razvijati bez vlastite vizije svoje budućnosti. Ta europska vizija ključnim je djelom utjecala i na stvaranje današnje Europske Unije, a isto tako sudjeluje u kreaciji njenog budućeg razvoja i čini mi se da ne bi bilo mudro takva nastojanja proglasiti pukim historicističkim predviđanjima, koja nemaju šansu za uspjeh jer ne možemo spoznati niti obuhvatiti sve varijable koje sudjeluju u europskom povijesnom razvoju.

Ovdje je, smatram, uputno vratiti se na prethodnu Popperovu argumentaciju, o upotrebi sile radi zaštite slobode. Ako se Popper zalaže za snagu argumenata, tj. racionalistički model kao preduvjet, a istovremeno i izvorište otvorenog društva, nije li stanje rata (pa čak i kada se vodi u ime zaštite slobode ili očuvanja mira, također, makar malo po malo)

uvođenje koncepta zatvorenog društva. Jer, u ratu ne vlada sila argumenta već argument sile. Razumom, a ne toljagom, otvoreno društvo nadvladava probleme u kojima se ono može naći. (Polšek, 1996., str. 106)

Popper smatra, a izgleda da povijesno iskustvo to i potvrđuje, da ponekad otvorena društva nemaju alternativne mogućnosti nego upotrebu sile. U takvim okolnostima i sama otvorena društva dolaze u opasnost postati totalitarni režimi. Sve današnje velesile, koje sebe smatraju predstavnicima otvorenog društva (npr. Francuska, Velika Britanija, SAD) bile su imperijalne sile, koje su koristile rat kao sredstvo politike i to gotovo uvijek na tuđem teritoriju. Zato postaje još važnija i nije slučajna misao Roberta Schumana izrečena u njegovom glasovitom govoru *Za Europu* u kojoj kaže:

Europska Zajednica neće imati lik nekog imperija ili Svete alijanse.
(Schuman, 2000., str. 15)

Potkraj lipnja 1984. godine Europsko Vijeće raspravljalo je o "Europi građana" kao konceptu kojim se trebaju otkloniti negativna ili konfliktna djelovanja među Europljanima, a u cilju izgradnje pozitivnog imagea te identifikacije sa Zajednicom. To je upravo u skladu s Popperovim načelom individualizma. Autori knjige *Funky Business* napominju da je:

Darovitost pojedinca mjera prema kojoj se Europa mijenja.
(Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell, 2002.)

Također u knjizi *Razgovor o Europi* Ive Hergešića on kaže:

Europu bismo mogli nazvati, kao i staru Grčku, zemljom političkih izuma i domišljaja. Jer u prostornoj i vremenskoj Europi, u složenom europskom životu našli su mjesta svi politički oblici i bujali su bogato i raznoliko kao i oblici umjetnosti. No svi politički oblici imaju isto nadahnuće i temelj, a to je kvantiteta – što većem broju ljudi treba dati pristup javnom životu, prosperitetu, lagodnom životu i dostojanstvu. (Hergešić, 1997., str. 130)

Ovakva otvorena podrška individualizmu ipak je novijeg datuma u povijesti Europske Unije. Robert Schuman je, 1950. godine sasvim sigurno zbog drugačijih društvenih

okolnosti, više pažnje posvetio pojmovima: *zajednica, narod, nacionalno i nadnacionalno* nego individualizmu.

Evo nekoliko primjera:

Europa je odlučno krenula putem zajedničkog napretka, sigurnosti i mira. (Schuman, 2000. str. 4)

Na tim starim temeljima treba izgraditi novi akt: nadnacionalno će počivati na nacionalnim zasadama. Neće biti mijenjanja slavne prošlosti nego će doći do procvata nacionalnih energija njihovim objedinjavanjem u službi nadnacionalne zajednice. (Schuman, , 2000., str. 7)

Ono što ide u korist Europe jest njena sposobnost da učinkovito i odmah doprinese potrebama čovječanstva kao i njen odgovor na stremljenje naroda. (Schuman, 2000., str.8)

Nacionalno se razvija u nadnacionalnom. (Schuman, 2000., str.10)

Služiti čovječanstvu je zadaća jednaka onoj koju nam nalaže odanost naciji. (Schuman, 2000., str.57)

Dok je *Europa građana* na tragu Popperove vizije Europe, ideja da bi se europske nacije trebale ujediniti u jednu nadnaciju ili čak stvoriti novu europsku naciju čini se da predstavlja otklon od osnovne Popperove ideje.

Ugovorom iz Maastrichta uvodi se kategorija *Europskog građanina*. Svi državljani zemalja članica priznati su građani Europske Unije.

Nacrt ustava za Europu predviđa cijelo poglavlje kojime definira prava i obaveze građana Europske Unije, a koja oni moraju moći realizirati. (Draft Treaty...2003., Part I, Title II – Fundamental rights and citizenship of The Union)

Može se također primijetiti i to da su temeljna određenja Unije (Draft Treaty...2003., Part I, Title I i II) kao i Povelja o temeljnim pravima u Uniji, koja je sastavni dio Europskog Ustava (Draft Treaty...2003., Part II) u potpunom skladu s Popperovim načelima otvorenog društva iako se otvoreno društvo u tom tekstu nigdje izriječno ne spominje.

Urediti život zajednice po mjeri čovjeka, san je svakog društva pa i Europske Unije. Iako je izrazito individualistički nastrojen, Karl Popper prihvaća djelomični državni protekcionizam. Potrebu za državnim protekcionizmom Popper prvenstveno primjenjuje na pitanja vezana uz ekonomiju i reguliranje tržišnog mehanizma. Nemoguće je, međutim, primjenjivati protekcionizam samo segmentarno (u ekonomiji da, u kulturnoj politici npr. ne). Ipak, u nastojanju da se izbjegnu mogući nesporazumi između građana kao i između različitih naroda u Europi, postoji opasnost da novonastajući državni aparat Europske Unije pribjegne i sredstvima smanjivanja ljudskih prava i sloboda.²²

---

²² U Sjedinjenim Američkim Državama, nakon terorističkog napada 11. rujna 2001. godine, u ime straha od novih terorističkih napada i obrane slobode, država je donijela čitav niz zakona kojim se ograničavaju ljudska prava i slobode zagarantirane Ustavom. Najpoznatiji od njih je USA PATRIOT ACT (Puni naslov zakona je: *Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism*; Prijevod: Ujedinjavanje i jačanje Amerike davanjem odgovarajućih sredstava potrebnih za presretanje i ometanje terorizma) kojega je Kongres prihvatio 24. rujna 2001. godine. Njime se daju ovlasti predsjedniku i saveznoj administraciji da poduzmu niz mjera na unutarnjem planu radi zaštite od terorističkih aktivnosti a kojima se u znatnoj mjeri narušava privatnost pojedinaca. Ovim zakonom je, primjerice, definiran *domaći terorizam* (domestic terrorism) kao "...svaka aktivnost koja uključuje radnje opasne po ljudski život, a kojima se povređuje federalno krivično pravo, kao i pravo svake pojedine savezne države." (USA PATRIOT ACT, Section 802) Ovako široka definicija terorizma omogućuje da se ovaj Zakon restriktivno odnosi na velik dio američke populacije. Uz primjenu ostalih odredbi ovog Zakona, moguće je uskratiti pravo na zaštitu od bezrazložnog pretraživanja i zatočenja (pravo zajamčeno Četvrtim amandmanom), pravo na javno suđenje pred porotom njima ravnih građana i pravo na pravnog savjetnika (pravo zajamčeno Šestim amandmanom) kao i pravo na slobodni govor, okupljanje i mišljenje (pravo zajamčeno Prvim amandmanom). Činjenica "opravdane sumnje" u povezanost osoba s terorizmom, nad kojima bi se primijenio ovaj Zakon, također krši osnovnu presumpciju pravnog poretka, a to je da *nitko nije kriv dok mu se ne dokaže krivica*, ali je zato u skladu s novom američkom doktrinom tzv. "preventivnog djelovanja". Kako ovaj i slični zakoni nemaju definirani rok trajanja smanjenih prava i sloboda očito je bila namjera zakonodavca smanjiti ih na duži rok. Zato

Ako se državi daje pravo da kontrolira bilo koje područje interesa ona će to učiniti i to sa stalnom željom da tu kontrolu maksimalizira. Ako u tome uspije, počinje uzurpacija prava pojedinca od strane države i gubi se svaki individualizam. Poznati je aksiom koji kaže da se diktaturom ne može doći do demokracije, a misao koju je Staljin znao reći Ruskom narodu "da jačanjem države, država odumire", očito nije točna. U tom kontekstu, još značajniji postaje koncept "minimalne države" što ga je iznio Robert Nozik, američki filozof, u svojoj knjizi *Anarhija, država i utopija*. Prema njegovoj ideji maksimalna sloboda za čovjeka može se realizirati samo pod uvjetom postojanja minimalne vlast nad čovjekom, što uključuje i strogi nadzor nad time što država smije nadgledati i koje sfere ljudskog života ima pravo propisivati i u kojoj to mjeri. (Nozik, 2003.)

Europska Unija, u namjeri da bude visoko uređeno društvo, stavila si je u zadatak da pravnim aktima svih razina normira i propisuje život zajednice do u najsitnijih detalja. Tako primjerice, Europska Unija ima čitav niz direktiva koje se moraju poštovati prilikom plasiranja proizvoda na njeno tržište. Zasebna direktiva (Commission Regulation (EEC) No 1677/88 of 15 June 1988. Laying down quality standards for cucumbers) propisuje da krastavci, da bi dobili status I. klase, moraju biti najmanje deset centimetara dugi i jedan centimetar zakrivljeni; nadalje grašak mora imati najmanje pet zrnaca u pojedinoj mahunarki; kora od mandarine mora biti propisano naborana a ruže se mogu prodavati samo u buketima od po deset komada. Dakako, poštivanje visokih standarda nije, niti treba biti dovedeno u pitanje, i svako svjetsko tržište, pa tako i ono europsko, razlikuje različite klase pojedinih proizvoda prema kojima se određuje i cijena. Ovakve odredbe također su u funkciji zaštite potrošača kako bi točno znali za koju kvalitetu proizvoda daju svoj novac. Međutim, postoji i ona prikriivena funkcija ovakvih

---

postoji opravdani rizik od državne zlorabe ovih zakona kao i opasnost da se i druge, manje demokratske zemlje, pozovu na američku praksu te smanje prava i slobode i u svojim zemljama.

Tekst spomenutog zakona se može naći na: <http://www.epic.org/privacy/terrorism/hr3162.html>

odredbi. One zapravo predstavljaju sofisticirani mehanizam zaštite od uvoza. Kako Europska Unija naglašava da želi biti otvoreno društvo s otvorenim tržištem, te u to ime dokida carine kao zastarjeli instrument prepreke trgovine među zemljama, visoka razina kvalitete i zdravstveni standardi koje propisuje Europska Unija tako postaju zamjenski modeli njenog ograničavanja. Iako pod drugim imenom, ove mjere imaju isti učinak kao nekada carine. Ovakve tehnike, dakako, koriste i druge zemlje svijeta. Poznati primjer iz hrvatske gospodarske prakse je slučaj kada je japanska carina vratila u Hrvatsku brod pun Kraševih proizvoda. Kao razlog su naveli da vrsta tinte koju Kraš koristi na ambalaži, a kojom se naznačuje datum proizvodnje i rok valjanosti proizvoda, nije odobrena od japanske sanitarne službe.

Još je i Kornelije Tacit, rimski historičar, govornik i konzul iz prvog stoljeća ustvrdio da:

Najviše zakona ima u najpokvarenijoj državi.

Potpuna društvena regulacija je stoga mogući izravni put ka uvođenju državnog totalitarizma.

Zakoni i prijedlozi zakona koji se donose u pojedinim europskim državama, i to uvijek uz napomenu da su u skladu s novonastajućim pravnim poretkom Europske Unije, uvode dodatnu opravdanost takvih strahova. Na temelju teško odredive granice gdje država štiti svoje građane, a gdje im krši osnovna ljudska prava, razvija se čitav niz argumentacija koji dovode do oprečnih stavova o tome što država smije propisivati a što ne. Pojedini autori čak tvrde i to da su upravo sa nastankom države nastala i sva građanska, socijalna, ali i ljudska prava.

Tako, primjerice, u Velikoj Britaniji država ponovno razmatra uvođenje osobnih iskaznica, kao sredstva identifikacije vlastitih građana, dok protivnici te ideje govore kako su u Velikoj Britaniji osobne iskaznice postojale samo tijekom II. svjetskog rata tj. kada je nacija bila ugrožena. Stoga se pitaju je li i od koga Britanija opet ugrožena.

Francuski je parlament, na inzistiranje predsjednika Jacquesa Chiraca, izglasao zakon na temelju kojeg se novčano ili s šest mjeseci zatvora kažnjavaju oni koji dobacuju prostačke primjedbe o ženama, drugim rasama i konfesijama te homoseksualcima, tumačeći to kao verbalnu diskriminaciju. Kako, primjerice i vicevi o plavušama (kao sinonimu za ne-pametne žene) mogu potpasti pod ovakvu odredbu izglasanog zakona, vodeći francuski komičari, predvođeni poznatim Laurentom Ruquierom (deklariranim homoseksualcem) prosvjedovali su protiv ovog zakona, tvrdeći da sve više vlada diktatura političke korektnosti. Pošto je zbog pravilne primjene ovog zakona potrebno odrediti granice nevinih šala od sve učestalije verbalne diskriminacije oni predlažu osnivanje Ministarstva misli, po uzoru na knjigu Georgea Orwela "1984.", koje će odlučivati što je tko mislio kada je nešto rekao.

Ista ta Francuska, koja putem svojih zakona pokušava biti politički korektna i svim svojim građanima omogućiti slobodno izražavanje svoje narodne i konfesionalne pripadnosti (pravo zagarantirano francuskim Ustavom) donijela je zakon kojim se zabranjuje nošenje feredže²³ u državnim osnovnim i srednjim školama²⁴ te u institucijama javne uprave. Ako se prema nošenju feredže ili bilo kojeg drugog pokrivala za žene odnosimo kao simbolom ropstva i ponižavanja žena, onda bi nošenje takvih predmeta trebalo u potpunosti zabraniti, kao što je to napravila Republika Turska u reformama još davne 1926. godine. Ako se pak, s druge strane, time izražava konfesionalna pripadnost, ovaj zakon je u potpunoj suprotnosti s francuskim Ustavom.

---

²³ Tkanina koja tradicionalno služi za pokrivanje lica muslimanki.

²⁴ Zakon se od školske godine 2004./2005. primjenjuje na sljedeći način: djevojke koje nose feredžu se prvo jednom opomenu. Ako ponove (kriminalni?!) čin njihovi se roditelji pozovu na razgovor u školu. Ako se djevojke i na to oglušne slijedi izbacivanje iz škole.

Može se konstatirati izvjesna sličnost između francuskog primjera i radikalne situacije u Afganistanu. Dok su talibani bili na vlasti postojao je zakon koji je određivao da, zbog vjere, svi muškarci moraju nositi bradu. Oni koji nisu imali bradu bili su hladnokrvno ubijeni. Nakon pada talibanskog režima oni koji nisu brijali bradu bili su optuženi (valjda na temelju fizičke sličnosti) da su talibani ili barem da ih podržavaju. Mnogi od njih su također bili ubijeni. Srž demokracije bi trebala biti u tome da uopće nije važno brije li se brada ili ne, nosili se feredža ili ne. Država ne smije na temelju ovakvih stvari raditi diskriminaciju među svojim građanima (a istovremeno tvrditi da se sama bori protiv diskriminacije), a ti isti građani moraju moći biti slobodni u odabiru što će odijevati i kako će se uređivati. Sličnost koja se može uočiti u ovim primjerima jest u tome što si spomenute države uzimaju pravo određivati ljudima, svojim građanima, stil života. Ali postoji i jedna razlika, a ona se očituje u tome što Republika Francuska sebe deklarira kao staru europsku demokraciju (pretpostavljam stoga što koristi blaže metode prisile).²⁵

"Zakonski stampedo" nije poštedio niti pravni poredak Europske Unije, među kojima se nalaze zakoni, prijedlozi zakona i direktive koje zvuče gotovo nevjerojatno, a koje su donijeli ili htjeli donijeti čelnici Europske Unije.

---

²⁵ Doneseni zakoni vezani uz pitanje dozvole ili zabrane nošenja feredže u državnim institucijama razlikuju se od zemlje do zemlje članice Europske Unije. Tako npr. uz Francusku, zabranu nošenja feredže donijela je i Republika Austrija, uz obrazloženje ministrice unutarnjih poslova gđe. Liese Prokop da je: "...nošenje vela za žene protivno vrijednostima austrijskog društva i da se pod hitno s takvom praksom treba prekinuti jer se pokazalo da je Austrija pretolerantna." U Italiji odluku o zabrani donosi ravnatelj svake škole; Njemačka je odluku prepustila saveznom pokrajinama pa su zabranu izglasale Bavarska, Baden Württemberg, Donja Saska i Saarland dok je Sjeverna Rajna Vestsfalija protiv zabrane. Švicarska i Velika Britanija dozvoljavaju nošenje feredže u svim prilikama. Dakle, i u ovom segmentu se mogu očitati suprotstavljeni stavovi među državama članicama Europske Unije, i to o temeljnim ljudskim pravima koji bi morali biti integrativni faktor Unije.

Europska Komisija je svojedobno predlagala zabranu izrade pizze u krušnoj peći, jer prema standardima Unije zagoreni dijelovi na pizzii znatno povećavaju rizik od kancerogenih oboljenja. Lijepo je da postoje ljudi u Europi koji toliko pažnje posvećuju javnom zdravstvu kao i činjenica da želimo postaviti visoke standarde zaštite našeg zdravlja. Međutim, zabrana izrade pizze u krušnoj peći stoji u suprotnosti s osobnom slobodom izbora svakog pojedinca koju pizzu će konzumirati. Ne treba niti spominjati koliko bi restorana po Europi moralo zatvoriti svoja vrata i otpustiti radnike. Euro – birokrati su, braneći svoj prijedlog, proširili argumentaciju tvrdeći da bolest ne može biti samo privatno pitanje pacijenta, pošto njegovo liječenje plaćaju svi porezni obveznici u okviru sustava zdravstvene zaštite. Stoga, oni koji svjesno ne koriste dostupne metode prevencije od bolesti, dodatno su, osim sebi, odgovorni i zajednici.

Potencijalne zabrane bi mogle biti znatno proširene kada bi npr. napravili popis svih metoda pripreme jela koje mogu rezultirati zagorenim mjestima na hrani. Želeći zaštititi pizzu i način pripreme pizze iz krušne peći, Italija je uložila prosvjed, smatrajući ju svojim nacionalnim jelom i to baš takvom kakva jest i stoga od kulturne i nacionalne važnosti, te je navedeni prijedlog Komisije neslavno propao. I dalje ostaje pitanje zašto je na udaru bila baš pizza.

Drugi, nadaleko već poznati primjer bizarnih prijedloga Europske Komisije jest zahtjev da se u svim ribljim restoranima unutar Europske Unije ponuđena riba u jelovniku mora pisati njenim nazivom na latinskom jeziku, kako bi svi građani Europske Unije točno znali što im se nudi, a ne samo lokalno stanovništvo, jer je poznato da jedna te ista riba ima mnogo lokalnih naziva.²⁶ Izgleda da je jedino mrtvi jezik dobar jezik za Europsku Uniju, jer da je predloženo nazivlje pisati engleskim ili francuskim jezikom sve ostale

---

²⁶ U nas se samo na Jadranu primjerice za kraljicu među ribama, komarču, koriste još nazivi: orada, lovrata, podlanica, sekulica, dinigla, zlatulja a vjerojatno postoje i mnoga druga imena.

države članice odmah bi, naravno, negodovale. Ovako, na prvi pogled, ovo izgleda kao elegantno rješenje za potpuno apsurdni prijedlog. Čelnici Europske Unije se očito nisu sjetili da svi malo bolji riblji restorani imaju jelovnike na više europskih jezika, kao i to da kada bi se i prihvatio ovakav prijedlog Komisije, većina Europljana bi morala prije odlaska u restorane ići na poduku iz latinskog jezika.

Ideja da se može stvoriti unificirana Europa u potpunom je neskladu sa samim europskim temeljima.

Bogatstvo Europe kao cjeline je u mnogovrsnosti njezinih naroda, jezika i kultura. (Habsburg, 2000.)

Tako politološka teza o kontroverzama Europe stalno nailazi na potvrdu u europskoj suvremenoj političkoj praksi.

Nedavno je Alain Finkelkraut, poznati francuski filozof, navodno izjavio da bi pobjeda unificirane Europe značila upravo pobjedu Hitlerovog koncepta Europe.

Trebalo bi strogo razlikovati pojmove *unificiranost* od pojmova *prilagodbe* i *harmonizacije*. Zemlje koje su 2004. godine postale punopravne članice Europske Unije, kao i zemlje koje su još na tom putu, prošle su i prolaze dugi put strukturnih promjena, kako bi bile sposobne pristupiti Uniji. John Pinder, stručnjak za euro – integracije, analizirajući europski integracijski proces dao nam je definiciju Unije. Po njemu:

Unija je vrijeme kada postoji ne samo sloboda protoka ljudi, kapitala, roba i usluga, već kad postoji harmonizirani zajednički ekonomski prostor. (Willis, 1975.)

S gledišta Europske Unije europske integracije su višeslojne, a imaju političke, gospodarske, kulturne i sigurnosne implikacije. U Uniji smatraju da je njezino proširenje prilika za uspostavu mira, stabilnosti i sigurnosti na cijelom kontinentu. (Samardžija, 2000.)

3. 1. 6. EUROPSKI NOVOLIBERALIZAM I DRŽAVA BLAGOSTANJA

Troškovi integriranja za zemlje pristupnice Europskoj Uniji može se kvantitativno izraziti primjenom *cost – benefit* analize. Oni su uglavnom prouzročeni potpunom socijalnom i gospodarskom restrukturacijom koje su prošle sve zemlje na putu ulaska u Europsku Uniju.

Prelazak s planske ekonomije na gospodarstvo vođeno tržišnim zakonima izaziva mnoge lomove. Ali upravo je to cijena tj. trošak prihvaćanja novoliberalnog koncepta.

Liberalizam u skladu sa svojom osnovnom ideološkom orijentacijom polazi od pretpostavke da se integracija postiže primjenom mehanizama tržišne privrede koja treba u potpunosti osigurati četiri slobode. (Samardžija, 1994. str. 14) Europska Unija često promiče stav kako su njeni temelji ugrađeni u zajedničke vrijednosti socijalno – liberalne demokracije što ih dijele sve članice Unije. To je bio i preduvjet da bi se neka europska zemlja uopće mogla priključiti Uniji. Poznato je da je Španjolskoj bilo dopušteno priključenje tek kada je s vlasti otišao general i diktator Francisco Franco, Grčka je primljena 1981. godine, tek nakon pada vojne hunte, a i Portugal je mogao pristupiti Uniji tek kada je s vlasti otišao diktator António de Oliveira Salazar. Ipak, bez obzira na proklamirane sustave vrijednosti u Europskoj Uniji, najveća ponuda i potražnja za integracijom dolazi od velikih kompanija koje traže slobodni pristup velikom europskom tržištu. To nam omogućuje promišljanje koje nas dovodi do zaključka da osim zajedničkih vrijednosti, Europsku integraciju prvenstveno potiču interesi kompanija čiji cilj zaista i je povećati svoju tržišnu vrijednost. Stoga je logika kapitala, a ne morala ili pravde ono što čini srž integracijskog procesa u Europi. Sustav vrijednosti je tako ipak ostao po strani. Europska je Unija, vidjelo se, spremna napustiti mnoga svoja temeljna načela socijalno – liberalne demokracije u ime partikularnih interesa pojedinih

gospodarskih subjekata ili pojedinih država članica.²⁷ Dakle, pokretači integracije u Europi su prvenstveno gospodarske i političke elite. Pravi suverenitet tako postaje umijeće diplomatskog djelovanja da se pridobiju ostale članice da podrže vaš interes, odnosno da pronađu svoj interes u tome što vama daju podršku.

Cjelokupna analiza uspješnosti primjenjivanja tržišnog mehanizma na primjeru Hrvatske svakako nadilazi mogućnosti ovoga rada i potencijalni je izvor mnogih budućih znanstvenih i stručnih studija. Ipak, neke od preporuka koje dosadašnje hrvatske Vlade upućuju zainteresiranim pravnim i fizičkim osobama u Hrvatskoj daju nam argumentaciju za tvrdnju da i u ovom segmentu postoje potencijalne situacije koje nisu u skladu s temeljnim proklamiranim načelom tržišne slobode. Primjerice, hrvatska država daje poticaje za nove nasade vinove loze i maslinika. To je u svakom slučaju dobro došla poticajna mjera koja može doprinijeti razvoju hrvatskog gospodarstva (barem u tom segmentu) i moguće pridonijeti otvaranju ponekog novog radnog mjesta. Ono što čudi jest razlog koji se prezentira kao presudni zbog kojih se ti poticaji uistinu i dodjeljuju. Naime, razlog što Republika Hrvatska nudi poticaje jest žurba da se zasadi što više stabala maslina i čokota vinove loze jer, kako se navodi, nakon ulaska u Europsku Uniju novi nasadi će biti restriktivno regulirani a postojeći će predstavljati razinu dopuštene proizvodnje u budućnosti. Za pretpostaviti je da Europska Unija do u detalja vodi statistiku o tome koliko hektara pojedine poljoprivredne kulture posjeduje na svom teritoriju, koje su joj potrebe a što joj je višak. Ovako koncipirano gospodarstvo sve

---

²⁷ U ovom kontekstu dodatnu snagu dobiva rezultat analize prvog europskog Ustava (u ratifikaciji) što ju je proveo Alain Lecourieux, član Znanstvenog savjeta udruge Attac. On je u prvom Ustavu za Europu izbrojao da se riječ *banka* spominje 176 puta, riječ *tržište* 88 puta, *trgovina* i njene izvedenice 38 puta, *konkurencija* 29 puta, *kapital* 23 puta, *roba* 11 puta, *terorizam* 10 puta i *liberalizacija* ili *liberalno* 9 puta. Stoga ovog autora europski Ustav više podsjeća na ekonomski almanah ili statut MMF i WTO - a nego na temeljni dokument koji je preduvjet i garant zajedništva među 25 (a možda i više) država članica EU.

manje podsjeća na tržišnu ekonomiju a sve više na etastički model planske poljoprivrede regulirane iz jednog centra u kojem "centralni um" određuje što je kome i u kojoj mjeri potrebno. S takvom ekonomijom Republika Hrvatska ima iskustvo još od vremena bivše Jugoslavije. Novina je u toliko što se promijenio centar moći tj. mjesto odlučivanja. Tako se ideja o četiri slobode, umjesto njihove potpune realizacije pretvara u trgovinu tim slobodama i to u obliku pregovora o kvotama. Upravo one postaju glavni predmet interesa u procesu približavanja Republike Hrvatske Europskoj Uniji i osnovni subjekt nadolazećih pregovora o našem punopravnom članstvu u Uniji. Pregovori se sasvim sigurno neće voditi u jednakim pregovaračkim uvjetima za obje strane, jednako kao što to nije bio niti slučaj sa pregovorima deset novih članica što su Europskoj Uniji pristupili u maju 2004. godine, a tu činjenicu Europska Unija itekako koristi. Nitko u Europi, naravno, ne radi protiv svojih interesa.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju što su ga 14. svibnja 2001. godine u Bruxellesu parafirali bivši ministar vanjskih poslova Republike Hrvatske Tonino Picula i povjerenik Europske komisije za vanjske odnose Chris Patten donio je postupno smanjivanje carina s Hrvatske strane za proizvode iz Europske Unije, da bi se do 2007. godine one u potpunosti ukinule. Europska Unija je s druge strane liberalizirala svoje tržište za proizvode porijeklom iz Hrvatske, a također je odredila kvote za slobodnu trgovinu bez carina. Kako je Republika Hrvatska u više navrata prošla kroz proces dubinskog provjeravanja stanja gospodarstva (eng. screening), sasvim je bilo jasno koje proizvode Hrvatska može plasirati na europsko tržište i u kojoj količini. Europska Unija stoga nije imala poteškoću u potpunosti liberalizirati svoje tržište za proizvode za koje čak i s najboljom voljom ne možemo proizvesti u većoj mjeri,²⁸ dok je za one druge, za koje je

---

²⁸ Cinici su primjećivali da je to isto kao da, primjerice, Europska Unija dopusti Izraelu neograničeni izvoz flaširane vode na tržište Europske Unije, a poznato je da Izrael uvozi vodu za piće, da je za nadzor nad

procijenila da Republika Hrvatska ima izvoznog potencijala, propisala izuzetno niske kvote. To se prvenstveno odnosi na izvoz ribe i ribljih prerađevina, vina²⁹ i baby beef-a.³⁰ Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodnog gospodarstva Republike Hrvatske je 28. prosinca 2004. godine, u priopćenju za javnost, što su ga prenijeli hrvatski mediji, objavilo da čak i proizvode za koje je Europska Unija uvela kvote kako bi sebe zaštitila mi nismo u stanju proizvesti u onoj mjeri u kojoj bi ih mogli izvoziti bez carine. Izgleda da nas je Europska Unija i u tom segmentu precijenila.

Tablica što slijedi prikazuje kvotu bescarinskog izvoza što ju je postavila Europska Unija za pojedine proizvode porijeklom iz Republike Hrvatske te razinu njene iskorištenosti.

VRSTA PROIZVODA	KVOTA (u tonama)	Iskorištenost (u tonama)
Pastrva	30	1,2
Orada	35	1,2
Šaruni	260	1,6
Inćuni	46	3,5
Lubin	550	650*
Vino	40,000 hl	12,600 hl

*100 tona uz carine

Izvor: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodnog gospodarstva Republike Hrvatske

---

vodom i u ime sigurnosti ratovao sa Sirijom na Golanskoj visoravni i da ono malo vode što ima kroz tehnologiju navodnjavanja iskoristi čak tri puta.

²⁹ Zanimljivo je primijetiti da Republika Hrvatska kao mala zemlja posjeduje svih pet postojećih tipova klime pogodnih za uzgoj vinove loze dok svjetski poznati proizvođač vina, Francuska, ima tek tri klimatska tipa.

³⁰ Poznati *Protokol 7*, kojeg je 21. prosinca 2004. godine u Bruxellesu i službeno potpisao ministar poljoprivrede, šumarstva i vodnog gospodarstva Petar Čobanković, (a koji se djelomično primjenjuje od 1. svibnja 2004. godine, te mu potpuna primjena počinje 1. veljače 2005. godine), donekle ublažuje pojedine restriktivne kvote Europske Unije (zavisno od uspješnosti u pregovaranju od strane Republike Hrvatske), ali isto tako određuje količinu proizvoda koju Republika Hrvatska mora tj. obavezala se da će uvesti iz Europske Unije bez ikakvih carina ili mjera koje bi imale istovjetni učinak.

Sljedeći poražavajući podaci također zorno pokazuju kolika je bila sposobnost Republike Hrvatske da u vremenu tranzicije plasira svoje proizvode na tržište Europske Unije i koliko se uvećao uvoz pojedinih vrsta roba u Republiku Hrvatsku.³¹

Podaci se odnose na razdoblje od 1992. do 1997.

VRSTA PROIZVODA	IZVOZ NA TRŽIŠTE EU	UVOZ U REPUBLIKU HRVATSKU
Hrana i piće	- 50 %	+ 236 %
Tekstilna industrija	- 48 %	+ 60 %
Metali	- 48 %	+ 138 %
Koks i nafta	- 28 %	+ 264 %
Kemijska industrija	+ 24 %	+ 57 %
Proizvodi od drva	+ 38 %	+ 347 %
Strojogradnja	+ 40 %	+ 256 %
Proizvodi od papira	+ 50 %	+ 185 %
Elektroindustrija	+ 79 %	+ 325 %
Koža	+ 58 %	- 8 %

Izvor: Samardžija, 2000., str. 79 - 90

Iznimka od ovako postavljenih kriterija za donošenje kvota bio je izvoz šećera porijeklom i proizvodnjom iz Hrvatske. Republika Hrvatska posjeduje tri šećerane u kojima se proizvodi dovoljno šećera za sve naše potrebe i dovoljno ga ostaje za izvoz u Europsku Uniju. Međutim, svojedobno je nastao skandal kada se ustanovilo da je netko pokušao zaraditi novac na razlici u cijeni plasirajući na europsko tržište šećer koji nije proizveden u Hrvatskoj čime se prekršio Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. Europska komisija je 26. listopada 2003. najavila suspenziju povlastica za Hrvatsku te predložila ponovno uvođenje carinskih kvota. Sustav trgovinskih povlastica Europska Unija također zna upotrebljavati i kao instrument svoje vanjske politike. To se mogla jasno vidjeti u prosincu 1999. godine kada je Europsko vijeće ponovno uvođenje ukinutih povlastica za

³¹ Znakoviti je podatak da je, gledajući iz perspektive Europske Unije, Republika Hrvatska 2000. godine uvozom u Uniju bila zastupljena sa 0,34%, dok je 2004. godine taj udio pao na svega 0,19%.

Republiku Hrvatsku uvjetovalo poštivanjem ljudskih prava, demokracije i suradnjom sa međunarodnim sudom u Den Haagu. Značajno je primijetiti i to da Međunarodni monetarni fond (MMF) u punoj maniri poznatoga washingtonskog konsenzusa traži od Hrvatske Vlade (kao i svih vlada u kojima djeluje njegova misija) da što prije dokine sve subvencije (naročito one za poljoprivredu) od strane države s upozorenjem da se time izravno krši slobodna tržišna utakmica. U isto se vrijeme čak 45% proračuna Europske Unije troši na subvencije za Europsku poljoprivredu zbog, kako kažu, "njene izuzetne osjetljivosti". Identičnu stvar čine i Sjedinjene Američke Države. One promovirajući stav o slobodnoj trgovini zahtijevaju deregulaciju financijskog i informatičkog tržišta u Africi (kako bi mogle izvoziti svoje proizvode), a istovremeno raznim ograničenjima onemogućuju ravnopravnu tržišnu utakmicu za građevinske i pomorske usluga kojima bi Afrička poduzeća i njihovi radnici mogli konkurirati onima iz SAD-a. Takva dvostruka mjerila izrazito iritiraju druge zemlje pogotovo one slabije razvijene, jer upravo američki birokrati i činovnici MMF-a dolaze u te zemlje podučavati ljude što to znači slobodno tržište. (Stiglitz, J., 2004. str. 81)

U svojoj knjizi *Doba smanjenih očekivanja*, Paul Krugman, poznati američki ekonomist, opisujući trenutnu američku ekonomsku situaciju tvrdi:

Prvo, barem je donekle opravdano tvrditi da rastuće strano vlasništvo američke imovine ugrožava našu nacionalnu sigurnost. Bili smo skloni odbacivati takvu tvrdnju, kao očito besmislenu, kada smo bili strani investitori željni ulaganja u druge zemlje. Sada kada su uloge zamijenjene, ona djeluje uvjerljivije. Drugo, i naš (američki) trgovinski deficit i rastući strani udjel ovdje, jačaju grube oblike ekonomskog nacionalizma kod kuće, što povećava rizike da dođe do trgovinskog rata. (Krugman, 2002., str. 57)

Ovakav stav kao da postaje ispunjujuće proročanstvo jer smo gotovo svakodnevno svjedoci povećanih gospodarskih napetosti između, primjerice, Europske Unije i SAD-a (uvođenje međusobnih ograničenja uvoza i zahtjevi za vizama); između SAD-a i Kine

(američko uvođenje kvota za kineski tekstil); između SAD-a i Rusije (američke optužbe da Rusija provodi damping³² s aluminijem); između SAD-a i Japana (američki stav da Japan provodi sistem slobodne trgovina samo de jure, ali ne i de facto); i mnogih drugih. Stoga, Krugman zaključuje da je ipak najbolja protuteža sirovom ekonomskom nacionalizmu upravo slobodna trgovina. (Krugman, 2002., str. 133)

Kao što sam već spomenuo, svi uvjeti vezani uz prilagodbu standardima Europske Unije mogu se shvatiti kao katalogi prava i obaveza novoliberalnog ekonomskog sustava kao i liberalno – demokratskog političkog poretka. Karl Popper je smatrao, a Europska politika u načelu i prihvatila, da je to najbolji put za razvoj Europe. Da je tome tako potvrđuju i nalazi mnogobrojnih ekonomskih studija u kojima se tvrdi da je u svim zemljama zadnjeg velikog vala proširenja Europske Unije opći standard stanovništva ipak porastao³³, upravo zbog primjene novih tržišnih načela. Niti jedna zemlja koja je do sada ušla u Uniju nije gospodarski stagnirala. Čak štoviše, sve nove članice Europske Unije iz 2004. godine imaju zabilježeni gospodarski rast veći od 4%. To je, čini se, dovoljni razlog i motiv da se u svim zemljama na europskom kontinentu s optimizmom nastave procesi pridruživanja Europskoj Uniji.

Ipak, i novoliberalizam sa sobom nosi mnoštvo kontroverzi. Njegovo razumijevanje i moguće razrješavanje dovodi do poboljšavanja samoga koncepta na korist cijele Europske Unije. U djelima Karla Poppera, kao i u radovima Georga Sorosa, nekontrolirani tržišni mehanizam ili kako se popularno naziva "divlji kapitalizam" jasno

---

³² Prodavanje proizvoda ispod cijene.

³³ Do tog se zaključka došlo prvenstveno zbog smanjenih cijena što je posljedica konkurencije na tržištu pa se kupovna moć ljudi povećala, a također i zbog činjenice priljeva stranog kapitala koje se koristi u razvojne svrhe i greenfield investicije.

je označen kao veća opasnost za otvoreno društvo nego bilo koja ideologija ili dosadašnji poznati totalitarizam.

Soros kaže:

Teško je vjerovati da bi se zlatni dani kapitalizma mogli vratiti. Na koncu konca, nesputano slobodno tržište proizvelo je grozne rezultate u prošlosti. Trebamo li ponoviti isto iskustvo? Nadam se da ne. Možda smo naučili ponešto iz pogrešaka prošlosti. Fatalna pogreška ugrađena u sustav slobodnog tržišta jest njemu inherentna nestabilnost. Vjerovanje da su financijska tržišta samoregulirajuća jednostavno je krivo. Sigurno da nije laissez – faire taj koji nas je doveo do praga zlatnog doba kapitalizma nego dogovorna ekonomska politika, osmišljena da bude protuteža ekscesima slobodnog tržišta. (Soros, 1996., str. 174-175)

Prema Sorosu, postoje tri ekstremna načina mišljenja, a svaki od njih stvara specifičnu društvenu organizaciju. Tradicionalni oblik mišljenja povezan je s plemenskim društvom, dogmatski s totalitarnim, a kritički način Soros povezuje s otvorenim društvom. Svaki od ovih oblika ekstrema stvara po sebi tipičnu nesavršenu socijalnu strukturu.

Svakoj formi društvene organizacije manjka nešto što se može naći samo u njezinom opozitu: totalitarnom društvu nedostaje sloboda, a otvorenom društvu nedostaje stabilnost. (Soros, 1996., str. 304)

Glavne mane liberalizma koje se u novoliberalizmu pokušavaju dokinuti su korupcija i socijalno raslojavanje. (Staničić, 2004) Da se u tome zapravo ne uspijeva potvrđuju podaci koje objavljuju, gotovo svakodnevno, mnogobrojne ekonomske analize, što ih provode međunarodne pravne, političke i gospodarske institucije (UN, MMF, WTO, Svjetska banka i dr.) kao i nevladine organizacije.

Evo nekih od tih podataka:

- Broj siromašnih ljudi se iz godine u godinu povećava, a također se povećava kapital što ga u svojim rukama drži manji broj ljudi.
- 15% svjetske populacije posjeduje 80% svjetskog bogatstva.

- Vlasništvo 3 najbogatija čovjeka je veća od GDP-a svih nerazvijenih zemalja zajedno.
- Vrijednost vlasništva korporacije Microsoft je procijenjena na 404,228 milijardi \$. U Microsoftu je zaposleno oko 27000 ljudi. GDP svih zemalja istočne Europe (osim Ruske federacije) iznosi 424,2 milijardi \$.
- 1,2 milijarde ljudi živi sa manje od 1 \$ na dan.
- Narednih 2,8 milijarde ljudi živi sa manje od 2 \$ na dan.
- 826 milijuna ljudi upravo gladije.
- 850 milijuna ljudi je nepismeno.

Pojedini ekonomski teoretičari tvrde da će rast svjetske ekonomije sigurno jednog dana narodima svijeta donijeti sreću.

" Čekajući taj dan bijeda je sve strašnja." (Ziegler, 2003., str. 183)

U cilju prevencije od društvene opasnosti koju sa sobom nužno donosi siromaštvo Europska Unija se od samog svog nastanka opredijelila za izgradnju socijalno osjetljive zajednice naroda i to prvenstveno kroz mnogobrojne mehanizme socijalne države. U samom početku nastanka Europske Unije ti mehanizmi su bili sastavni dio socijalne politike svake države članice zasebno, a u novije se vrijeme ovaj segment političkog djelovanja sve više definira i provodi u okviru zajedničkih politika Unije. Takvim nastojanjima socijalna sigurnost i zaštita stanovništva postala je jedan od ključnih integrativnih faktora Europe. Mjere i zakoni koji se s tim u vezi donose prerastaju u

nadnacionalne norme ponašanja kojima je cilj da ih se svi pridržavaju. Nedavno potpisani prvi Ustav Europe, koji je sada u procesu ratifikacije, koristi posebni odjeljak (Chapter III, Section 2 – Social policy) kako bi podsjetio na tradiciju već postojećih potpisanih ugovora na temu socijalne zaštite i zagarantiranih socijalnih prava koje uživaju građani Europske Unije, a u Ustavu su također ta temeljna načela i ponovljena. Osim u Ustavu, Europska Unija je svoju socijalnu politiku definirala, između ostalog, i u *Konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda* (Convention for The Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) potpisane u Rimu 4. studenog 1950. godine, u *Europskoj Socijalnoj povelji* (European Social Charter) donesene u Turinu 18. listopada 1961. godine, u *Povelji o temeljnim pravima u Europskoj Uniji* (Charter of Fundamental Rights of The European Union) donesene 7. prosinca 2000. u Nici, u *Povelji Zajednice o temeljnim ljudskim pravima radnika* (Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers) objavljene 1989. godine, kao i u čitavom nizu drugih protokola, zakona i podzakonskih akata te institucijama poput *Odbora za socijalnu koheziju* koji ima zadatak provoditi politiku Europske Unije kroz mnoge oblike raznovrsnih socijalnih fondova.

Ovdje navodim samo neka od zagarantiranih prava:

1. Pravo na rad
2. Pravo na sigurnost i zdravlje
3. Pravo na poštenu plaću
4. Pravo na sindikat
5. Pravo na zaštitu djece i mladih
6. Pravo na zaštitu žena
7. Pravo na godišnji odmor
8. Pravo na zdravstvenu zaštitu

9. Pravo na socijalnu zaštitu

10. Pravo osoba s invaliditetom na rehabilitaciju i život u zajednici

(European Social Charter; Articles 1 – 19)

1. Pravo na život
2. Zabrana torture
3. Zabrana robovskog i prisilnog rada³⁴
4. Pravo na slobodu i sigurnost
5. Pravo na pošteno suđenje
6. Pravo na nekažnjavanje bez odluke suda
7. Pravo na poštivanje privatnosti i obiteljskog života
8. Pravo na slobodno izražavanje konfesionalne pripadnosti
9. Pravo na udruživanje
10. Pravo na brak
11. Zabrana diskriminacije

(Convention for The Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; Articles 1 – 18)

---

³⁴ Sve ovdje spomenute zabrane (kao i zabrana robovskog rada) donose se na temelju potencijalne opasnosti da bi netko mogao htjeti kršiti pojedinu zabranu. Ako se to događa još i danas i predvidivo je da će se događati i u budućnosti, od posebne su nam povijesne dragocjenosti prisjećanja na one koji su među prvima registrirali problem i naznačili njegova moguća rješenja. Tako je sigurno spomena vrijedno da je Republika Dubrovnik prva u Europi, još davne 1416. godine legislativom ukinula ropstvo i trgovanje ljudima. Francuska je ukinula ropstvo 1791. godine, nakon donošenja Deklaracije o pravima čovjeka i građanina 1789. g. (Napoleon Bonaparte ga je 1801. g. ponovno uveo); Sjedinjene Američke Države ropstvo ukidaju 1865. ratifikacijom XIII. Amandmana na Ustav; Engleski Parlament je trgovinu ljudima ukinuo 1807. godine a ropstvo je u Britanskom Carstvu ukinuto 1833. godine.; Danska je ukinula ropstvo 1863. godine a posljednji je to učinio Brazil 1888. godine (točnije žena na čelu Brazila, princeza Izabela). Generalna skupština Ujedinjenih Naroda 1948. donosi Deklaraciju o ljudskim pravima u kojoj se IV. Člankom zabranjuje robovanje u svakom obliku.

Kako pod pojmom socijalne države (eng. welfare state) podrazumjevamo državu visoke socijalne zaštite i sigurnosti radno zavisnog stanovništva, razina realizacije gore spomenutih prava predstavlja izravni pokazatelj razvijenosti takve države. Socijalna država kao projekt izvorno je nastala u Europi i to pod snažnim utjecajem sindikalnog pokreta koji je, za razliku od onog u Sjedinjenim Američkim Državama, prerastao u socijalni pokret s jasnim ciljem društvene reforme, a čiji je politički cilj bio radničko suodlučivanje tj. participacija radnika u procesu donošenja odluka s krajnjom vizijom samoupravljanja. Američki sindikalizam nikada nije postao velika politička sila niti je ikada masovno realizirao neko drugo socijalno pravo za radnika osim izuzetno važne činjenice redovnog isplaćivanja nadnice radniku. U SAD-u je situacija da netko više mjeseci radi i ne dobije plaću za svoj rad potpuno nezamisliva,³⁵ jednako kao što je po njihovim kriterijima nepojmljiva zaštita koju traže europski radnici. Danas u SAD-u ne postoji državni sistem opće obavezne zdravstvene zaštite, a također ne postoji državni sistem općeg mirovinskog osiguranja. Europljani s druge strane ne mogu zamisliti da bi bili bez tih radničkih prava. Osim što se ovakve vrste radničke sigurnosti protive američkom kapitalističkom poretku, Amerikanci kao razlog za odbijane zdravstvenog i mirovinskog osiguranja navode strah od glomazne birokracije. To napominju s razlogom jer prema statistikama što ih je iznio Eurostat, prosječna državna redistribucija dohotka u Europskoj Uniji (dok je imala 15 članica) zahvaćala je 35% ukupne vrijednosti tih sredstava. Drugim riječima, državni aparat tj. birokracija za činjenicu raspodjele novca namijenjenog za socijalnu zaštitu, na održavanje sebe same troši 35% od ukupne raspodijeljene svote. U nekim europskim zemljama ovaj postotak seže i od 40%

---

³⁵ U Hrvatskoj ima nevjerojatnih primjera da pojedinci rade godinu dana, čak i u državnoj službi, a da za to ne dobiju plaću.

(Njemačka, Austrija i nordijske zemlje).³⁶ To je situacija u kojoj se socijalna država "ruga" sama sebi jer umjesto države socijalne pravde dobije se skupa država siromašnih radnika. A prvotna namjera je, dakako, bila upravo suprotna. Uzrok ovakvim oprečnim stajalištima koja po pitanju socijalne države imaju Europljani i Amerikanci moguće je, možda, tražiti u različitostima političke kulture što vlada na ova dva kontinenta. Karl Popper, na temelju vlastitog socijalno – liberalnog svjetonazora, snažno se zalagao za postojanje socijalne države bez obzira na njenu cijenu. Socijalna država je skupa ali to je, prema Popperu, mali trošak za ono što se njome dobiva – izvjesna sloboda, sigurnosti i humanost.

Danas socijalna država prolazi kroz mnoge strukturalne promjene. Sjedinjene Američke Države polako uvode elemente socijalne sigurnosti u svoj politički poredak, dok Europa segmente socijalne zaštite prepušta na, od države ipak barem djelomično regulirano, slobodno tržište. Sada aktualni primjeri za to su: drugi i treći stup mirovinskog osiguranja koji postaju investicijski fondovi, zatim privatno školstvo, privatna medicinska zaštita i mnogi drugi. Sve što se može, pokušava se privatizirati. SAD su nedavno pokušale privatizirati dio elektro – energetskog kompleksa u Kaliforniji, Velika Britanija je krenula u privatizaciju državnih željeznica. Za pretpostaviti je da će od privatizacije ostati pošteđena samo vojska, bez obzira što se primjerice u Iraku masovno sukobljavaju privatizirane zaštitarske službe, koje su ponekad bolje opremljene nego službeni vojni kompleks "Koalicije voljnih" (Coalition of the Willing).

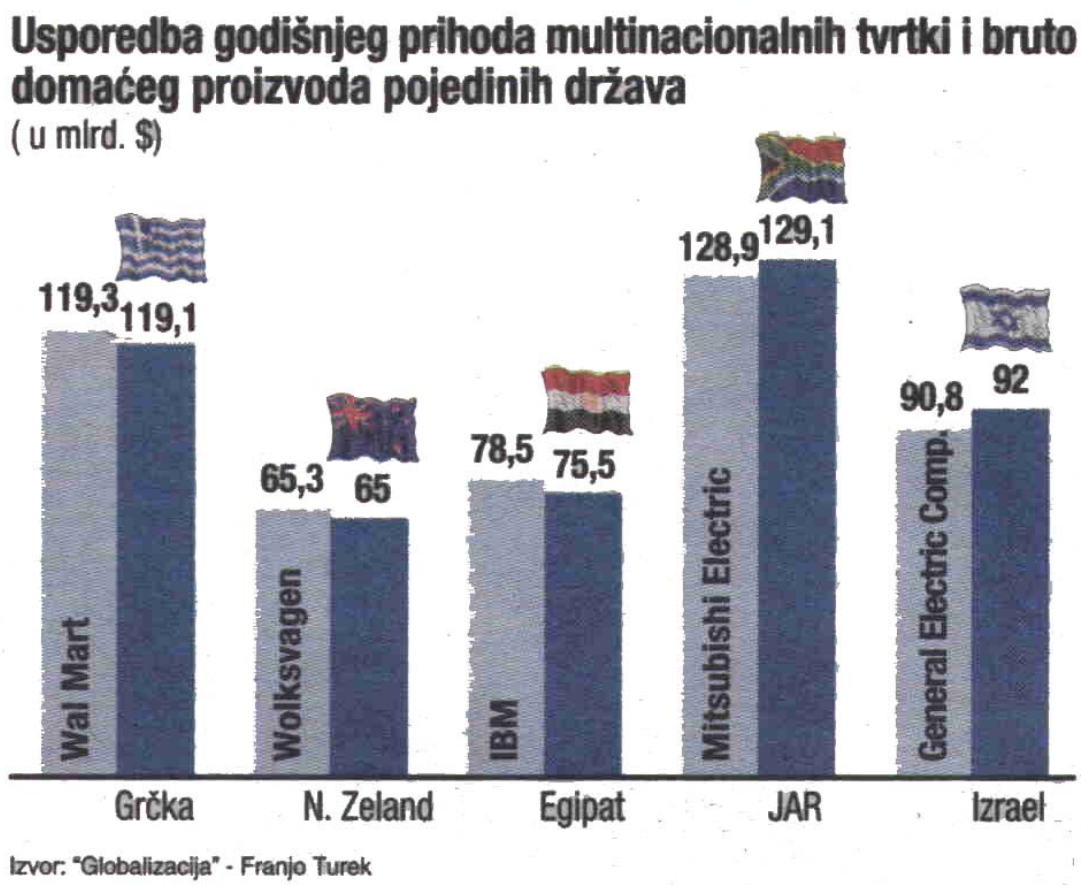
U predavanju što ga je prof. dr. Darko Polšek održao 22. siječnja 2004. godine u Matici hrvatskoj, pozvao se na misao Roberta D. Kaplana, putopisca i reportera, koji se s pravom kritički pita: Je li demokracija bila samo trenutak? Robert Kaplan smatra da su multinacionalne korporacije, kao produkt zemalja koje sebe smatraju otvorenim

---

³⁶ U Hrvatskoj se tako troši gotovo 50% novca.

društvima, počele preuzimati gotov sve funkcije koje su do sada imale države. Globalno velike firme imaju svoj teritorij, policiju, nadzor i etiku, a kao primjer za svoju tvrdnju Kaplan navodi Disneyland na Floridi – izgrađeni grad pun likova iz mašte, na čijem teritoriju praktički ne vrijede zakoni SAD-a, već pravila korporacije koja je njegov vlasnik. Tako se Disneyland pretvara u mini-državu u državi.

Koliko je velika snaga i moć pojedinih globalnih korporacija može se zaključiti i samom usporedbom godišnjeg prihoda multinacionalnih tvrtki i pojedinih svjetskih država u 2003. godini, a koju su prenijeli hrvatski mediji. (Slika br. 1)

Slika br. 1
Financijska moć korporacija i pojedinih država

Ovi primjeri, čini se, potvrđuju stav da su, paradoksalno, najveća opasnost za otvoreno društvo upravo njegovi najveći promotori.

Često se čuje kako su međunarodne institucije koje bi trebale biti podrška stvaranju otvorenog društva u svijetu, nastale u jednom drugom povijesnom trenutku, kada su vladali sasvim drugačiji međunarodni odnosi te stoga ne mogu biti faktor stabilnosti u globalnom svijetu.

Sjedinjene Američke Države, zajedno sa svojim koalicijskim partnerima, pokrećući vojnu akciju protiv Iraka tvrdili su da UN ne može odgovarati zahtjevima izmijenjenog vremena te da su nužne njegove unutarnje reforme. Osnovna ideja je bila krenuti u vojni pohod bez suglasnosti UN-a, jer je bilo sasvim očito da se takva suglasnost od UN-a ne bi mogla dobiti. Stoga je izjava Georga W. Busha da ne namjerava svoju borbu za slobodu obrazlagati jednom "debatnom društvu kao što je UN" jasno je u funkciji diskreditiranja ove međunarodne institucije. Ne pitati UN dozvolu za rat, pa stoga i ne dobiti odgovor, politički je puno lakše i bolje nego pitati i dobiti negativni odgovor, posebice ako je naum rat na svaki način provoditi.

Ostaje, međutim, činjenica da se raspadom komunističkog bloka potpuno promijenila politička slika svijeta. Prestao je tzv. Hladni rat i nestalo je blokovske podjele svijeta. Očigledno je dakle da u tim okolnostima sve međunarodne institucije trebaju preispitati svoju ulogu i svrhu postojanja. UN-u trebaju strukturalne reforme, NATO je ustvrdio da njegov zadatak ostaje štititi postignuti stupanj sigurnosti u svijetu. Nužne promjene ne mogu izbjeći ni MMF ni Svjetska banka (Međunarodna banka za obnovu i razvoj) koji su nastali kao rezultat sporazuma iz Bretton Wooda 1944. godine, a koji se kasnije raspao uspostavom plivajućih tečajeva.

Takve izmijenjene i reformirane institucije mogle bi pridonijeti svjetskoj stabilnosti i omogućiti da se donesene odluke poštuju. U tome je bit liberalne demokracije kao modela

– procedura usklađivanja i donošenja odluka je duga, ali kada se postigne dogovor tada se on i poštuje. (Staničić, 2004.)

U Europskoj Uniji, od njenog osnutka, postignut je dogovor da se poštuju "4 slobode". Bez tih sloboda bio bi upitan i sam smisao euro-integracije. Svako nepoštivanje slobodnog protoka ljudi, kapitala, roba i usluga značilo bi otklon od pravne stečevine Unije, a također bi značilo i snošenje sankcija za one koji ta pravila ne poštuju. Europski sud pravde ima pravo kažnjavati i države članice kao i pravne i fizičke osobe. Međutim, pri ulasku novih članica u Uniju 2004. godine, stare države članice, iz straha od nove navale radne snage, odgodile su primjenu četiriju sloboda za te države, podarivši si, tako, višegodišnji manipulativni prostor.

Zapravo, stvorila se situacija da službena politika Europske Unije odgađa primjenu prava (i to samo za nove države članice, iako je obostrani proces prilagodbe trajao gotovo cijelo jedno desetljeće) koji je temelj zajedničke pravne stečevine *acquis aommunataire*, a također su zapisani u predloženom Europskom Ustavu

Očito je da se ovdje opravdano može govoriti o specifično europskom modelu diskriminacije na rok, jer članak 12 ugovora o osnivanju Europske Zajednice izričito zabranjuje diskriminaciju na temelju državljanstva.

Istovremeno, predstavnici Europske Unije vole reći kako Europska Unija sa zemljama kandidatima primjenjuje tzv. *asimetrični pristup* koji traje nekoliko prijelaznih godina. U tom periodu zemlje kandidati smiju zadržati pojedine zaštitne politike dok se Europska Unija toga odriče i, primjerice, odmah u potpunosti otvara svoja tržišna vrata konkurenciji iz novih zemalja. Na primjeru tržišta radne snage može se uvidjeti da i Europska Unija, također primjenjuje zaštitne mehanizme koji mogu trajati i više godina (po formuli 2+2+2+1, gdje se nakon dvije godine, period zaštite može produžiti za još dvije godine, pa još dvije i na kraju za još jednu godinu). Tako princip asimetričnosti u

praksi često potpuno izbljedi. Možda upravo na ovakvim primjerima neki pronalaze argumente da postoji *prva i druga* Europa,³⁷ oni jednaki i oni nešto "jednakiji".

Čelnici Europske Unije često napominju kako su odluke koje se donose u skladu s postojećim pravnim normama Unije i međunarodnog prava. Zanimljivo je stoga bilo čuti odnos prema međunarodnom pravu što ga ima predsjednik Europskog parlamenta Pat Cox koji je nedavno održao govor u Hrvatskom Saboru. Kada je Republika Hrvatska odlučila iskoristiti međunarodno pravo te proglasiti gospodarski pojas na hrvatskom dijelu Jadrana,³⁸ (prikaz pojasa na Slici br. 2, str. 90) Pat Cox je, potvrđujući to međunarodno pravo, dodao da Republika Hrvatska ima također pravo i snositi posljedice takve svoje odluke, mislivši pritom na pritiske kojima je Republika Hrvatska bila izložena od svojih susjednih država, već članica Unije – Italije i Slovenije. Bez obzira u kojim je okolnostima i s kojom namjerom nastala ideja da se proglasi gospodarski pojas u Jadranu, (tada predstojeća konferencija o zajedničkoj ribolovnoj politici Europske Unije u Veneciji, želja da se zaštiti Jadran od prevelikog izlova ili pak motivi vezani uz, tada također predstojeće, parlamentarne izbore u Hrvatskoj, a u funkciji promocije pojedinih političkih stranaka) posljedica odluke o korištenju međunarodnog prava može biti samo i isključivo činjenica korištenja tog prava. (Vokić, 2003.) Imati pravo, a ne moći ga iskoristiti jednako je kao i ne imati to pravo.

Europska Unija također koristi svoje pravo da ne primi u članstvo zemlju za koju smatra da ne ispunjava predviđene kriterije.

---

³⁷ Ideju o tome da jezgru europske integracije čine izvorne članice EZ-a , a da bi se ostale trebale sa zajednicom povezivati u koncentričnim krugovima, iznio je 17. siječnja 1990. Jacques Delors, tadašnji predsjednik Komisije Europskih zajednica. To su poznati "Delorovi krugovi"

³⁸ Kasnije je preimenovan u *Zaštićeni ekološko – ribolovni pojas Republike Hrvatske*

U već spomenutom slučaju Turske, činjenica neprihvatanja njene kandidature objašnjavala se neprihvatljivo niskim stupnjem poštivanja ljudskih prava u toj zemlji.³⁹

Pritom se uvijek isticalo i to da ne postoji kulturološka ili vjerska barijera za prijem Turske u Uniju.⁴⁰

U tom kontekstu znakovita postaje sljedeća misao:

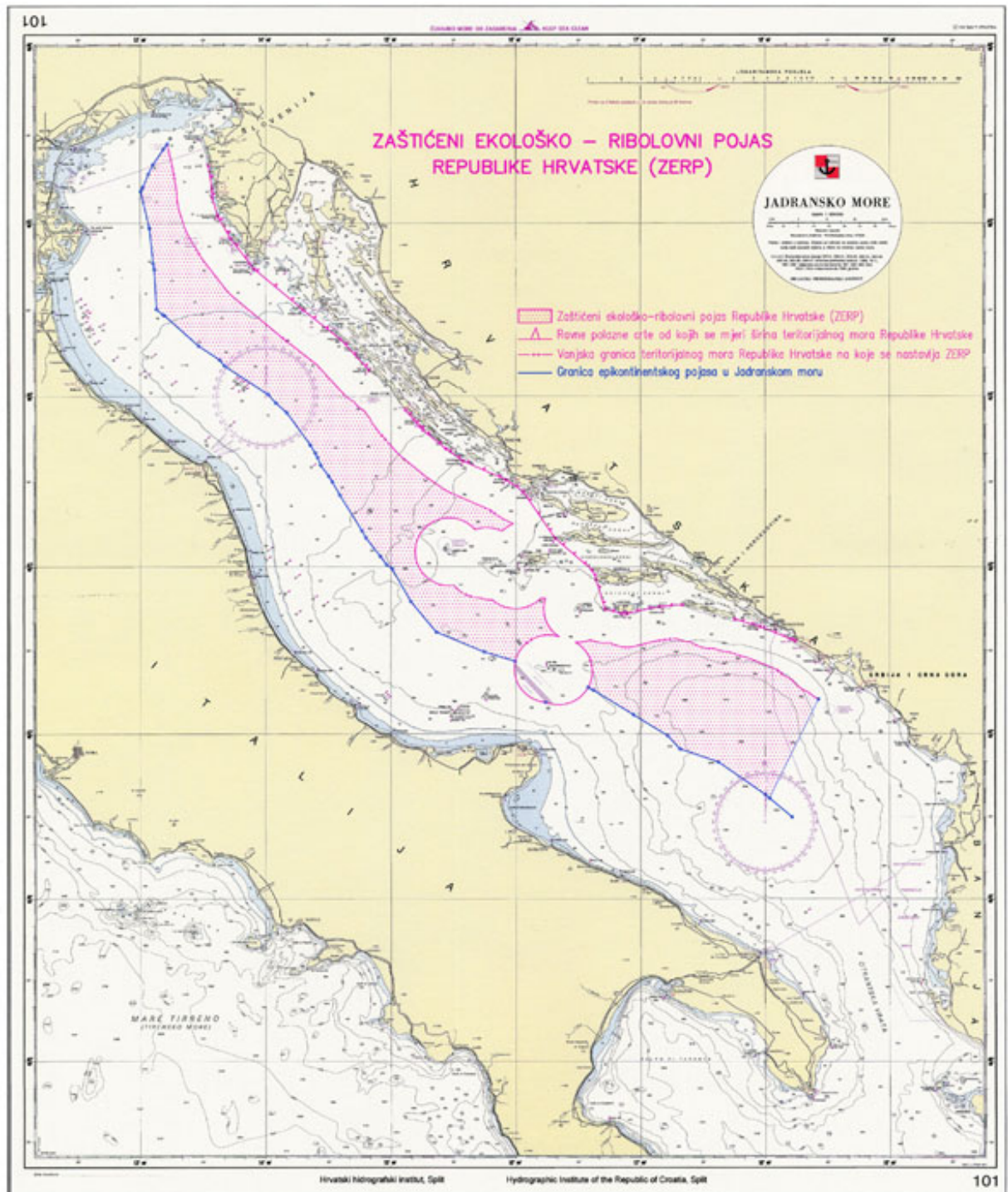
Ako se pobliže pozabavimo Islamom, spoznat ćemo da se stvaraju iskrivljene slike koje, naravno, imaju psihološke posljedice. Uglavnom se ukazuje na vjerske razlike pri čemu, u našim danima, skrb za kršćansku Europu izražavaju upravo oni koji u pravilu i sami mnogo ne mare za kršćanstvo. (Habsburg, 2000., str. 103)

Predsjednik Francuske, Jacques Chirac, već je najavio da će njegova zemlja provesti referendum po pitanju Turskog ulaska u Uniju, iako stručnjaci za ustavno pravo smatraju da bi za takav postupak prethodno bilo potrebno izmijeniti postojeći Francuski Ustav (tj. neke odredbe u njemu).

---

³⁹ Republika Turska, primjerice, u svom parlamentu još uvijek raspravlja o zakonskom prijedlogu kojim bi se preljub kažnjavao zatvorom.

⁴⁰ Bez obzira što bi Republika Turska sa svojih gotovo 71 milijun stanovnika i površinom od 779,452 km² postala daleko najveća i jedna od najmnogoljudnijih zemalja u Europskoj Uniji. Još samo Savezna Republika Njemačka ima više stanovnika od Republike Turske (82 milijuna), a i u njoj se nalazi par milijuna Turaka. Čak štoviše, procjenjuje se da u Europskoj Uniji danas već živi 10-tak milijuna Turaka.

Izvor: Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske

Slika br.2
Zaštićeni ekološko – ribolovni pojas Republike Hrvatske

Ljudska prava su ugrožena na svim meridijanima i paralelama.

Nikada nije moguće dovoljno ili previše skrbiti o osnovnim pravima čovjeka. Argument o nedovoljnoj brizi za ljudska prava može se izreći za bilo koju državu na svijetu, pa i za one s najduljom demokratskom tradicijom⁴¹ i stoga ne može poslužiti kao dobro sredstvo

---

⁴¹ Eklatantni primjer: trideset i sedam saveznih država SAD-a, kao i savezna vlada poznaju i koriste institut smrtne kazne. U SAD-u se, u ime naroda, od 1976. godine do danas izvršilo više od tisuću pogubljenja. Najviše smrtnih kazni je provela država Texas (njih 248, gotovo trećinu od ukupnog broja svih američkih pogubljenja) u kojoj je guverner bio sadašnji predsjednik George W. Bush. Trenutno u SAD-u na izvršenje dosuđene smrtne kazne čeka 3700 ljudi, većinom afroamerikanaca niskog socijalno-ekonomskog statusa. (Izvor: Death Penalty Information Center; www.deathpenaltyinfo.org) Iako se "capital punishment" donosi samo za najteža zlodjela (ubojstva, teška razbojstva i neka okrutna silovanja) administracija Billa Clintona povećala je broj zločina na saveznoj razini za koje se može izreći smrtna kazna na 60. Tema za posebnu raspravu mogla bi i trebala biti može li, u okviru kritičko-racionalnog koncepta mišljenja, kao temelja otvorenog društva (a američko društvo to želi biti i smatra za sebe da već i jest) opstati argument da država ima pravo ubiti onoga tko je ubio, a da se pritom ne zapadne u logičku poteškoću. Zagovaratelji smrtne kazne negiraju da SAD kažnjavajući smrtnom kaznom zločin i same rade zločin, ali zato tvrde da oni koji nekoga liše života dokidaju vlastito pravo na život. Također se tvrdi da smrtna kazna ima edukativnu funkciju. Doduše, ne za onoga nad kime se kazna izvršava, već za one koji ju promatraju tj. društvo u cjelini. SAD su samo jedna od šest zemalja koje imaju smrtnu kaznu i za maloljetnike. Ostale zemlje su: Iran, Nigerija, Pakistan, Saudijska Arabija i Jemen. Čak je i u Kini zabranjena smrtna kazna za mlade od osamnaest godina – a to je zemlja koja dugo nije mogla pristupiti WTO-u, između ostalog zato jer se u njoj krše ljudska prava. Zanimljivo je, također, i to da maloljetnici u SAD-u nemaju pravo potpisivati ugovore, jer nemaju potrebnu "zrelost niti prosudbenu moć", ali ih se smatra moralno i pravno odgovornim za zločine koje počinu. (Američki Vrhovni Sud je najavio da bi u ožujku 2005. g. smrtnu kaznu za maloljetnike mogao proglasiti neustavnom.) U SAD-u je također dozvoljeno izvršiti smrtnu kaznu i nad osobama s mentalnom retardacijom. SAD su, uz Somaliju, jedina zemlja koja nije potpisala Konvenciju Ujedinjenih Nacija o

diferencijacije među zemljama, ali zato često služi kao politički znak (ne)spremnosti na suradnju.

Prema informacijama iz Europske komisije, u pripremi pregovora s Republikom Hrvatskom o njenom priključenju Europskoj Uniji, a koji se očekuju u ožujku 2005. godine, ugraditi će se i tzv. "klauzula suspenzije" kojom se omogućuje trenutno zaustavljanje pregovora, ako se ustanovi da Republika Hrvatska ozbiljno krši temeljna ljudska i manjinska prava. Iako se ovakva klauzula po prvi puta nalazi u nekom službenom dokumentu Unije, kao njegov sastavni dio, upravo u predstojećim pregovorima s Hrvatskom čelnici Europske Unije upozoravaju da se ovakva odredba, kao nepisano pravilo i do sada uvijek primjenjivala te da u biti ne postoji nikakva novina.

3. 2. PODRŠKA KARLA POPPERA IZGRADNJI POLITIČKE KULTURE EUROPSKE UNIJE

Potencijalnu zajedničku akciju Europske Unije u cilju promocije zajedničkih vrijednosti očekuje se također i na temelju proklamirane jedinstvene političke kulture koja vlada europskim prostorom. Pojam političke kulture je spoj dvaju termina koji svaki za sebe čini kompleksni koncept, a u spoju dobivaju sasvim novo značenje. To potvrđuje i klasično određenje ovog pojma što su ga dali američki politolozi G. Almond i S. Verbe.

Po njima:

Pojam političke kulture odnosi se na političke orijentacije i stavove prema političkom sustavu i njegovim različitim djelovima, kao i stavove prema ulozi pojedinca u sustavu.

(Almond, G. i S. Verba, 1963. str. 13)

---

prvima djeteta. Detaljnije informacije o poštivanju ljudskih prava u svim zemljama svijeta mogu se naći u sljedećim institucijama: International Centre for Human Rights and Democracy – www.ichrdd.ca; Human Rights Watch – www.hrw.org i Amnesty International – www.amnesty.org .

Još širu ali i sveobuhvatniju definiciju dao je L. W. Pye, također američki politolog koji pod pojmom političke kulture podrazumijeva:

Niz stavova, vjerovanja i osjećaja koji daju smisao političkom procesu i koji pružaju pretpostavke i pravila koji usmjeravaju ponašanje u političkom sustavu. Ona obuhvaća i političke ideale i operativne norme politike. Politička kultura je prema tome iskazivanje, u skupnom obliku, psiholoških i subjektivnih dimenzija politike a ujedno je i rezultat kolektivne povijesti pripadnika tog sustava i na taj način jednako je ukorijenjena i u sferu javnosti i u osobno iskustvo. (L. W. Pye, 1968., str. 218)

Iz ovih određenja savim jasno je razvidno da se politička kultura sastoji od dva temeljna elementa:

- a) faktičnih modala političke interakcije i političkih institucija i
- b) subjektivno doživljenog i definiranog odnosa pojedinca prema političkim procesima, interakcijama i institucijama politike.

Ovo drugo držim značajnijim upravo stoga što pojedinci, kroz vlastito iskustvo ili kroz osobno poimanje idealnog političkog sustava, direktno sudjeluju u kreaciji političke kulture nekog prostora. Tek na temelju tako profiliranih osobnih stavova, vjerovanja i sustava vrijednosti ti isti pojedinci daju (ili oduzimaju) legitimitet postojećem političkom poretku. Dakle, politička kultura, osim što je u funkciji održavanja političkog sustava i njegove stabilnosti, ona istovremeno sudjeluje i u njegovoj transformaciji i mijenjanju. (Vujčić, 1993. str. 12) Ljudska vjerovanja, jednako kao i naše predrasude izgrađuju se ne na temelju kritičko – racionalnog izbora već prvenstveno na temelju emocija. Zbog ove distinkcije u politološkoj znanosti razvile su se dvije osnovne skupine teorija o politici: teorije političke kulture i teorije racionalnog izbora. (Vujčić, 2001., str. 47.) Neki autori smatraju da su te dvije skupine teorija suprotstavljene. Ja sam pak mišljenja da su razlike među njima od sekundarnog značaja. Dapače, za potpuno razumijevanje nastanka i realizacije političke kulture nužno je primijeniti spoznaje do kojih je znanost došla u objema skupinama teorija. Politička kultura nam tako, putem subjektivnih uvjerenja ljudi

o politici, može poslužiti kao spona između pojedinca i društvene cjeline. Ona određuje odnos između pojedinca i političkih institucija, njenih simbola i procesa. Konceptija političke kulture povezuje individualno ponašanje i politički sustav u cjelini. Sociološki stav da pojedinci stvaraju društvo a da to društvo na ključni način utječe na te iste pojedince tj. da je proces utjecaja kontinuirano dvosmjernan, smatram, i u ovom slučaju je potvrđen a također je lako primjenjiv i na politološku raspravu o važnosti i granicama utjecaja političke kulture na realnu političku situaciju. Ovaj međuutjecaj primjetan je u sve četiri dimenzije političke kulture koje je definirao S. Verba:

- 1) dimenzija nacionalnog identiteta
- 2) dimenzija identifikacije sa sugrađanima
- 3) dimenzija državnog outputa (građanska očekivanja prema vladi rezultati vladanja)
- 4) dimenzija procesa političkog odlučivanja.

(Vujčić, 1993., str. 13 – 15)

Sve ove dimenzije svoje postojanje duguju aktivnom ljudskom sudjelovanju u političkoj kulturi, iako oni u njoj participiraju i bez izričite namjere da to čine. Biti djelom političke kulture tako postaje temeljna ljudska sloboda koja mora biti osigurana jednako kao i bilo koje drugo osnovno ljudsko pravo.

Suprotnost političkoj kulturi nije, dakako, politička nekultura već apatija. Čak ne niti nezainteresiranost za politiku i političke procese već gubitak vjere da pojedinac na bilo koji način može utjecati na buduće događaje. Kako se koncept otvorenog društva Karla Poppera upravo temelji na ideji da je svaka individua "uronjena" u slobodu vlastitog izbora (što sa sobom donosi određene odgovornosti) i da je modernog čovjeka svaka druga mogućnost nedostojna života, čini mi se daj upravo ta temeljna podrška za čovjeka ključni Popperov doprinos političkoj kulturi općenito, a pogotovo političkoj kulturi

Europe kojoj je takva poruka bila nužna za njezin daljnji razvitak. Europska Unija koja je nastala i razvijala se nakon II. svjetskog rata u trajnom okruženju hladnoratovske politike koja je upravo na njenom teritoriju dijelila svijet na blokove, bila je plodno tlo za dva suprotstavljena koncepta mišljenja. Jednog, koji je promovirao državnu patronizaciju svojih građana s namjerom da realizira buduće idealno društvo, i drugo, koje je tim građanima namijenilo aktivnu ulogu u stvaranju državnog poretka kroz mnoge instrumente građanske akcije i kontrole vlasti. U tom smislu otvoreno društvo Karla Poppera izravno potiče razvoj političke kulture. David Held u svojoj knjizi *Modeli demokracije* iznosi stav da je ovakav poželjni tip građanskog aktivizma moguć samo u suvremenoj varijanti demokracije koju naziva *participativna demokracija*. (Held, 1990.) Prema Heldu, neposredna demokracija kao ideal demokracije svoj vrhunac dosegla je u starogrčkoj Ateni,⁴² dok smo danas u masovnim društvima u mogućnosti realizirati samo posrednu demokraciju putem naših izabраниh predstavnika. Zato je moguće utvrditi pozitivnu korelaciju između stupnja razvoja političke kulture i razvijenosti demokracije, gdje potpuna participacija građana ujedno označava potpuno približavanje demokratskom idealu.

S. Verba u svom radu *Comparative Political Culture* objavljenom 1965. godine ističe da istraživači političke kulture govore o dva osnovna politička stila: *ideološki i pragmatični*. Dok politička vjerovanja određuju ciljeve političkog procesa, politički stil se odnosi na način ostvrivanja ovih ciljeva tj. političkih vrijednosti. U totalitarnim društvima, prema ovoj klasifikaciji, dominira ideološki politički stil, a u liberalnim i pluralističkim

---

⁴² Čak i u Ateni u V. i VI. st. pr. n. e. neposredna demokracija bila je tek romantični privid jer su građani koji su stvarno mogli i realizirati demokraciju bili smatrani samo punoljetni muškarci kojima su oba roditelja bili rođeni Atenjani (poznate Periklove reforme), a također su iz demokracije bili isključeni: žene, djeca, invalidi, stranci i robovi, koji su svi zajedno uvelike nadmašivali broj punopravnih atenskih građana.

demokracijama dominira pragmatični politički stil. (Vujčić, 1993., str. 16) Isti autor definira i tri temeljna tipa političke kulture:

- 1) Parohijalna – u kojoj ne postoji prepoznata važnost koncepta političke kulture
- 2) Podanička – koju karakterizira pasivnost i iščekivanje rezultata političkih događaja koji kao da nastaju izvan domašaja samih građana
- 3) Sudionička – u kojoj vlada aktivno zanimanje za osobnu samoaktualizaciju i ostala politička zbivanja

Posebna tema koja se javlja kao bitna u gotovo svim istraživanjima političke kulture jest pitanje do kuda seže određeni tip političke kulture tj. kako se mogu odrediti njezini gabariti. Ima li Europa specifičnu političku kulturu u odnosu na druge kontinente, primjerice, Aziju ili Sjevernu odnosno Južnu Ameriku? Iako Europska Unija i Sjedinjene Američke Države pripadaju istom civilizacijskom krugu ili kako to John Rawl naziva zajednički *public political culture of the West*, studija što su je 1963. godine objavili G. Almond i S. Verba pod naslovom *The Civic Culture*, a koja je provedena u pet zemalja svijeta (SAD, Njemačka, Velika Britanija, Italija i Meksiko) s ciljem istraživanja distribucije građanske političke kulture, pokazala je da postoji znatna razlika između političke kulture građana SAD-a i Velike Britanije u odnosu na političku kulturu u Njemačkoj, Italiji i Meksiku. Ovakvi nalazi dodatno su potaknuli raspravu o opravdanosti stava o zajedničkoj političkoj kulturi zapada tj. o mogućoj potrebi razlikovanja anglosaksonske i kontinentalno – europske političke kulture. Razlike u političkoj kulturi pojedinih zemalja mogući su uzrok zašto Popperov koncept otvorenog društva, koji po svojoj suštini i po želji autora da bude univerzalno primjenjiv, on to ne može biti. Bez obzira što se nakon objavljivanja ovih rezultata razvio čitav niz rasprava o kvaliteti i provođenju samog istraživanja, ova studija je do danas ostala ključna referenca za analizu pojma političke kulture. Razvijena politička kultura nekog društva rezultat je dugotrajnog

processa u kojem sudjeluju svi slojevi zajednice. Politička kultura ne nastaje odjedanput niti brzo. Tu misao slikovito je rekao i Ralph Dahrendorf u svojoj knjizi *Pismo prijatelju u Poljskoj*:

Za promjenu političkog sustava dovoljno je šest mjeseci, za promjenu ekonomskog sustava treba šest godina a za izgradnju civilnog društva treba najmanje šezdeset godina.⁴³

Ovakav stav sasvim je u skladu s Popperovim načelom da društvene promjene treba raditi "korak po korak" jer neki drugi model dovodi samo do još veće društvene nesreće. Popper svojim koncepcijom otvorenog društva ocrtava jednu novu sliku društvenog života u kojoj je razvijena i realizirana politička kultura prirodna posljedica novog odnosa ljudi, prvenstveno prema samima sebi i spoznaji vlastite moći a potom i prema svim ostalim akterima društvenosti.

---

⁴³ Prof. dr. Ivan Šiber u svom tekstu *Politička kultura, autoritarnost i demokratska tranzicija u Hrvatskoj* navodi da:

"Ovih Dahrendorfovih šezdeset godina neodoljivo podsjeća na četrdeset godina koliko je Mojsiju trebalo da izabrani narod dovede u obećanu zemlju. Imajući u vidu tadašnje uvjete života i životni vijek četrdeset godina je bilo dovoljno da nitko tko je rođen u ropstvu ne dođe u obećanu zemlju. U obećanu zemlju mogu doći samo slobodni ljudi."

Dodao bih da sudbina samog Mojsija, koji je umro neposredno prije ulaska u obećanu zemlju, također govori o tome kakav mora biti onaj kojem je dato da u obećanu zemlju dođe. Mojsije je tijekom cijelog puta preispitivao Boga je li zaista upravo on taj koji će izabrani narod spasiti od tiranije; sam je u to jako teško povjerovao. Boga, kako to Biblija kaže, kod čovjeka najviše smeta nepovjerenje tj. ne vjera, pa je Mojsijeva sudbina, moguće, Božji odgovor na njegove strahove.

3. 3. REZIME

Europa, u aktivnom traganju za sobom, svojim korijenima, svojom dobrom sadašnjošću i još boljom budućnošću opredijelila se, u maniri najprogressivnijeg ekonomskog i kulturnog društva, za koncept što ga je iznio austrijski filozof Karl Popper. Na tom putu stvaraju se mnoge prepreke koje se, s više ili manje uspjeha, pokušavaju razriješiti.

Alternativa ujedinjenoj Europi je, pogotovo u globalizirajućem svijetu, sve teže zamisliva.

Zato smatram, da je svako nastojanje da se predloži, opiše i protumači *"pravi put za Europu"* vrijedan svakog truda.

U ovom poglavlju rada prvenstvena namjera mi je bila razmotriti tezu da je Europska Unija zajednica istovjetnog sustava vrijednosti: *socijalno-liberalne demokracije*. Argumente za taj stav usporedio sam sa stvarnim političkim akcijama koje poduzima Europska Unija, kao i sa konceptom otvornog društva što ga je iznio najpoznatiji predstavnik i zagovaratelj socijalno-liberalne demokracije XX. stoljeća Karl Popper, te sam iz te usporedbe pokušao dokučiti razinu (ne)podudarnosti tih ideja i akcija kao i moguće granice operacionalizacije, kako koncepta otvorenog društva tako i socijalno-liberalne demokracije u političkoj praksi Europske Unije.

Mnogobrojni primjeri kojima sam htio dočarati u kojoj su mjeri te vrijednosti zaista i zaživjele u europskoj praksi pokazali su da postoji značajna razlika između proklamiranih stavova o Europskoj Uniji s jedne strane i stvarnih uvjeta života s druge. To se posebno dobro moglo vidjeti u situacijama poput: podijeljenosti Europe po pitanju rata u bivšoj Jugoslaviji; razlike u pristupu nelegalnom ratu u Iraku i s tim u vezi povezanim odnosom prema američkom unilateralizmu u međunarodnim odnosima; (ne)volji da se Turskoj dopusti punopravno članstvo u Europskoj Uniji; sporovi oko pitanja treba li ili ne spomenuti kršćanstvo u Ustavu Europe; odgađanje primjene načela "4 slobode" (temelja

Unije) i pretvaranje liberalno – tržišnog gospodarstva u mehanizam političkog pritiska putem određivanja kvota; odnos prema normama međunarodnog prava i pokušaji potpune pravne regulacije društvenog života građana Europske Unije; svakodnevno smanjivanje elemenata socijalne države i njihovo prepuštanje slobodnom tržištu i mnogim drugim.

Ovi primjeri, koji stvaraju mnoga otvorena pitanja, prvenstveno su, dakako, u funkciji boljeg prepoznavanja onih segmenata u kojima se Europska Unija tek treba suočiti s novim izazovima. Oni predstavljaju novu nadu za bolju europsku budućnost.

Karl Popper u svojoj knjizi *U potrazi za boljim svijetom* kaže:

Život je rješavanje problema.

Što više znamo, imamo više situacija koje trebamo riješiti.

Ali, već smo utvrdili: znanje je samo – sjećanje.

Sjetimo se da je Europa kakvu želimo već u nama, dakle prije ili kasnije realno stvoriva.

4. PERSPEKTIVE EUROPSKE UNIJE

Može li se govoriti o budućnosti Europe, kao i njenom povijesnom cilju, kojem se aktivno teži već pedesetak godina, (od osnutka Europskih Zajednica), a da se pritom ne ulovimo u "historicističku zamku"?

Promišljanja o ujedinjenoj Europi postoje još od Danteovog vremena, s početka XIV. stoljeća, kada on govori o "jedinstvu Zapada"; Erazmo Roterdamski (1517. godine) traga za uzrocima europskih ratova, u nadi da će pronaći način kako da se realizira mir; Herzog von Sully u svom djelu *Veliki plan*, 1632. godine piše o "savezu naroda" i "jedinstvenoj europskoj obitelji"; J. J. Rousseau u djelu *Izvod iz plana vječnog mira gospodina Abe de – Saint Pierrea i mišljenja o vječnom miru* 1756. godine postavlja ideju o općoj skupštini koja bi se sastajala od svih članica država Europe; također o ideji vječnog mira govori i Immanuel Kant (*K vječnom miru*, 1795. godine); ujedinjena Europa bio je ideal i u vrijeme Victora Hugoa. Ovom popisu mogli bi dodati još čitav niz imena ljudi koji su pisali i promišljali o boljoj, sretnijoj i mirnijoj Europi. Jedan od njih u XX. stoljeću, zasigurno je bio i Karl Popper.

Od kako je čovjeka, možda zato što je to u njegovoj prirodi ili naprosto ne zna bolje i drugačije, negdje na svijetu se vode ratovi. Sukobljuju se koncepti i predodžbe, uvijek jedne te iste ideje – kako da nama bude bolje. Problem nastaje kada se taj *nama* realizira na račun onoga drugoga, onoga pokraj nas. Takvoj slici svijeta pogoduju i poimanja naših identiteta koji, osim što nas povezuju sa nama sličnima (po nekom kriteriju) uspješno nas odvajaju od onih drugih, koje smo označili kao različite i nama strane. Pripadnost nekoj kulturi, vjeri, naciji ili civilizaciji služi nam kao obrana od utjecaja koje ne poznajemo ili ih se čak bojimo. Možda bi za čovjeka bilo rješenje kada bi mogao živjeti *izvan civilizacije* u sociološkom smislu te riječi, te tako biti otvoren za sve ljude ravnopravno, kako to predlaže Daniel Quinn. (Quinn, 2000.) Takav stil života ne znači živjeti sam na

pustom otoku poput Robinsona Crusoa, već sasvim suprotno – živjeti u zajednici sa svima.

Sigmund Freud, otac psihoanalize, a može se reći i izuzetno značajni socijalni mislilac, u svojim je radovima opisao i rastumačio kako se to pojedinac može dovesti u stanje disbalansa i nevolje. Uzroke i povode tome Freud pronalazi u pradavnoj prošlosti čovjeka, još u vremenu prvobitne zajednice, horde koju vidi kao bespoštednu tiraniju oca. Taj otac je posvojio sve ženke, a sinovima nametnuo bezuvjetnu poslušnost kojom svoju pažnju, ljubav i zaštitu uvjetuje strogim restrikcijama, ponajviše spolnog ponašanja, a neposluh okrutno kažnjava. Želeći se osloboditi tiranina sinovi se udružuju, te baš kao i u grčkim mitovima, ubiju (i jedu) svog despotskog oca. Događa se, međutim, i snažno iskustvo kajanja koje rezultira dobrovoljnim odricanjem od žena iz hordi, onih istih zbog kojih je otac i ubijen. U tome Freud pronalazi izvorište za, u gotovo svim društvima prisutnim, ali i svugdje zabranjivanim fenomenom incesta. Tako se čovjekova "nelagoda u kulturi" te prihvaćanje socijalnih oblika raznovrsnih autoriteta izravno reflektira na njegove misli, govor, običaje i napose na njegovo zdravlje. Ako su izvorišta čovjekovih strahova, nelagode, opasnosti od kazne, pa čak i bolesti ukorijenjeni u njegovoj dalekoj prošlosti moglo bi se zaključivati da se odricanjem od nje čovjek može osloboditi aveti te iste prošlosti. Možda čovjek jedino kada je *tabula rasa* ima svijetlu budućnost. To je, dakako, u suprotnosti sa stavom da je povijest učiteljica života, kao i to da čovjek bez prošlosti nema niti budućnosti, ali je potrebna velika mudrost da bi se iskustvo prošlosti upotrijebilo kao aktivno znanje za budućnost. Često nam se čini, a Europska prošlost je upravo puna toga, kao da se povijest ciklički ponavlja i baš kao da ne postoji suštinski povijesni progres, osim ako se stalno ponavljajući ratovi ne bi tumačili kao povijesni razvoj. Narodi Europe, stvarajući Europsku Uniju za pretpostaviti je da žele proizvesti radikalnu promjenu u korist svoje budućnosti, ostavljajući iza sebe vremena međusobnih

sukoba i mržnje. Stvarajući ujedinjeni europski prostor pokušava se operacionalizirati stalno prisutna a nikada realizirana, ideja europske slobode. Otvorenim društvom Karl Popper upravo je pobornik takvih nastojanja. No, i Popper je, razvijajući svoj koncept, prihvatio ideju nužnosti ograničavanja ljudske slobode u cilju viših interesa. Primjećujem da se djelomično slični misaoni proces dogodio i Platonu, tj. da se udaljio od svoje osnovne postavke potpunog povjerenja u čovjeka i agitacije za njegovu potpunu slobodu iznesenu kroz misao da: "Svaka duša teži dobru i poradi njega čini sve što čini." (Platon, 1997., 505d1) Jer, kada je krenuo iznalaziti praktična rješenja za svoj teorijski model, ne vidjevši kako ga provesti u praksi, čak je i suštinski odustao od onoga za što se prvotno zalagao. Dakako, neprekidno s jednako dobrim tj. najboljim namjerama. Ne prepoznavši to kod Platona, Popper je postao njegov najveći kritik, posve vjerojatno ne uvidjevši odstupanja od sebe kod sebe samoga. Nalazim, također, da se ništa mnogo drugačijeg ne zbiva pri nastanku Europske Unije. Proklamacije o zadržavanju autentičnosti svake zemlje članice Unije, jednakost u pravima i obavezama i druge srodne i ne manje značajne postulate, u praksi na mnogim razinama, Europska Unija ne slijedi. I to ne samo stoga što još relativno početnički istražuje modus vivendi, već naročito stoga što su osnovni koncepti ponekad u oštroj suprotnosti jedni drugima, pa u konačnici i sebi samima. Za Platona je nepobitno da je svoju transformaciju proživljavao isključivo zato što veličanstvenu ideju o težnji dobru kod svakog čovjeka, blisku svakom pojedincu, nije iznalazio kako provesti u djelo, a nije nailazio niti na neki oblik spontane kreacije. Time tumačim pojavu sasvim drugog Platona od prvotnog, čovjekoljubnog. Vjerujem kako je Platon za sebe mislio da je ostao isti sve do kraja svog života, pa čak i onda kada je čovjeka do kraja povrijedio i ponizio, pretvorivši državu, ne u servis za čovjeka, već obratno, postavivši čovjeka da služi državi kao vrhunskom dobru za njega. Popperu se, onom istom velikom Popperu kojemu su svi ljudi filozofi, dogodilo da, podržavajući

izvjesne granice slobode, ipak uvodi razlike među filozofima, tj. u suštini stvari da dokida njihove vrijednosti po sebi, a za koje se prvotno zalagao svim svojim bićem. In bona fide smatrat ću naravno da Popper samo nije znao bolje. U istim okolnostima jednako ću se odnositi i prema Europskoj Uniji, jer mikro i makro iskazuje se kao isto, ako to znamo vidjeti. Ne mislim prema Europskoj Uniji graditi promišljanja niti približno sličnim onima koje je Popper iskazivao prema Platonu, jer taj gnjev je, smatram, i moguć prema drugome samo kada ga prikriveno nosimo prema sebi. Sigurno je moguća, a moguće i prisutna raznolika zloporaba tih situacija koje nastaju "u hodu" i uvijek sam ih sklon tumačiti više kao nesreću, koja se na ovaj ili onaj način, prvenstveno obije o glavu samom svom kreatoru. Poznata su mi i drugačija tumačenja. No, dubokog sam uvjerenja da sve što čovjek uradi, a kada se osvrne mu se ne sviđa, uradio je isključivo iz neznanja; dakle, sve su zle namjere u tom smislu isključene po prirodi stvari. Smatram, također, da nerazumijevanje ovog uvida može rezultirati tragedijom i za pojedinca i za naciju i u konačnici za čovječanstvo u cjelini.

Platon je umro ne realiziravši svoju osnovnu ideju, već zašavši u njenu suprotnost. Popper je umro, ne tako očigledno ali ipak suštinski konfliktan. Europska Unija je još tu i stoga sigurno ima svoju šansu. Njezinih pedesetak godina postojanja ne čini je više početnikom, naročito ako se uzme u obzir da sve tradicije na kojima je nastajala su mnogo duže u svom trajanju. No u povijesnom smislu to je sve samo period, samo jedan tren u razvoju čovjeka. Aleksandru Makedonskom pripisuju misao: "Valja nam naučiti raditi poslove koji nemaju nada za uspjeh (u našem životu)." Netko drugi, nakon nas, imati će, na temelju naših kreacija, neki uspjeh; neće biti na početku, netko će negdje stići. Pa tako niti Platon, niti veliki Sokrat prije njega, niti mnogi drugi prije i poslije njih, a naravno niti Karl Popper, koji nisu kapitalizirali cjelinu svoje misli nisu stvarali uzalud. Za mnoge postupke čelnika Europske Unije Popperove postavke su vrijedni залог. To je očigledno

već prepoznato i već ugrađeno u mnoge europske političke i gospodarske sustave. No to nije dovoljno, jer kako se i prethodnicima događalo, ove ideje izdaju same sebe i to još u njihovom nastanku. I to je odmah vidljivo. Zato prethodnici ne služe tome da se sazna kako ne treba raditi. Oni sigurno, trajno služe tome da se uvijek iznova sjetimo što su to osnovne, sveprisutne čovjekove težnje. Samo zato što se nije iznašao model primjene skloni smo to nazvati utopijom, zanemarujući pritom svejednako i uvijek prisutnu tu težnju. Karl Popper je već ugrađen u Europsku Uniju i to ne stoga što je netko imao baš takvu namjeru (da bude njegov sljedbenik, da ga slavi ili slično), već što su njegove težnje lako prepoznatljive kao svima nama bliske, pa je za pretpostaviti da će tako biti i budućim naraštajima. No, oni će, ti koji su sada tu i oni koji tek dolaze, za Europsku Uniju morati imati nešto originalno svoje, tako da ideja "*United in diversity*", zaista može i zaživjeti. Preduvjet tome je nadići te ogromne razlike na koje koncepcija Europske Unije nailazi i tek je u pokušajima njihovih razrješavanja. Novina, pa i uspjeh bio bi sadržan u tome da se svim zemljama članicama Europske Unije i svakom pojedincu unutar nje osigura dovoljno slobode. To je za Europsku Uniju još uvijek realna perspektiva, a po svojoj suštini izvjesni povijesni iskorak, nemjerljive vrijednosti. To bez obzira što je do sada, pa i sada, pitanje postavljanja granica slobode kao izvjesnog *contradictio in adjecto*, trajno pitanje svih liberalnih mislilaca, svih mislilaca općenito, konačno i svakog čovjeka, kada i ne zna da je mislilac kako je ustvrdio Popper. Ovo je pitanje tako inherentno čovjeku da problematične situacije koje iz njega proizlaze su danas, a i već dugo u prošlosti, posve prirodne. Tako je i sa Europskom Unijom, i to ne toliko s problematikom nedosljednog provođenja onog što je zacrtala, već više zbog nedostatka jasne profilacije ciljeva i jasne vizije. Rekao bih da je krajnje politički nekorektno, a i u svakom sociološkom smislu također, aktivno ne prepoznati svoju postojeću poziciju a istovremeno promovirati svoje pravo propozicioniranja drugih i insistiranja na tome. Terminološki je to nazvano

pravnom stečevinom Europske Unije, uz široku elaboraciju po kojoj ona to ima a netko drugi nema, bez obzira na to što je Europska Unija uložila mnoga sredstva i angažirala mnoge svoje institucije kako bi tu stečevinu provodila u djelo. Ovaj fenomen ni po čemu nije izniman, dapače, on je na međunarodnom planu opće poznata pojava. Svaka grupacija procjenjuje drugu i, samo ako može, nastoji tu drugu preorijentirati prema svojim kriterijima, milom ili silom. U tom smislu liči da su sva sredstva dopuštena, bilo to legitimno ili ne. Ako se i dok se Europska Unija tako ponaša, mislim da nužno dijeli sudbinu sebi sličnih. I to što je po svemu različita, a po toj spomenutoj osobini nije, čini ju već viđenome sličnu. U tom se smislu povijest ponavlja i uči onoga tko je spreman naučiti. Ta spremnost, smatram, ovisi o odluci koja doprinosi, kao bitni preduvjet, dijalogu i ujedinjenosti kod različitih.

Hrvatsko se društvo također nalazi u trajnim procesima prilagodbe proklamiranim vrijednostima Europske Unije i otvorenog društva. Hrvatska težnja ovakvim idealima, uvjetovana je željom za priključenjem onim putevima i načinima koji s razlogom dopuštaju povjerenje u približavanje zacrtanim ciljevima. Put prema Europskoj Uniji bio bi, u tom smislu, model odabira za Hrvatsku. Dakako, za Republiku Hrvatsku je nužna jasnoća u tzv. profiliranosti svojih ideala jednako kao i za Europsku Uniju; nedostatnost na obje razine – Hrvatskoj bez Europske Unije kao i Hrvatskoj u Europskoj Uniji, nikako ne doprinosi onim razinama vrijednosti za koje bi se u svakom trenutku Republika Hrvatska zalagala. Nalazim da za Republiku Hrvatsku također ova tematika ima dvije ključne razine: sekundarnu, da dosljedno provodi što si postavi kao cilj i primarnu, da teži do kraja i u potpunoj jasnoći postavljati svoje ciljeve.

Da bi bila točna misao znamenitog hrvatskog pjesnika Silvija Strahimira Kranjčevića, iz njegovog djela *Mojsije*:

Mrijet ti ćeš kada počneš sam u ideale svoje sumnjat.

naravno da je nužno ne zastraniti od svojih ideala, ne izdati ih. No prethodno ih valja imati, u svoj svojoj jasnoći. To podrazumijeva i okosnicu perspektive Europske Unije, u svim njenim parametrima jednako.

5. ZAKLJUČAK

Prema zamisli i u ovom radu iskazanom predlošku, proveo sam prikupljanje relevantne literature i informacija o djelu Karla Poppera te o povijesti i institucijama Europske Unije. Nađene sam specifičnosti i karakteristike registrirao te razmatrao, što mi je omogućilo zaključivanje, prvenstveno u odnosu na hipotezu ovoga rada, a i na sadržaje blisko povezane s njom.

Ispostavilo se da Europska Unija deklarativno prihvaća Popperova načela i s njima se u potpunosti preklapa. Time je hipoteza ovoga rada u cijelosti potvrđena.

Utvrдио sam također da se Europska Unija, usprkos gore navedenoj činjenici, nigdje izričito na Karla Poppera ne poziva niti ga uopće spominje. Našao sam također i to da je Europska Unija preuzela i značajno detaljno koristi izvornu Popperovu terminologiju. Između Europske Unije i Karla Poppera postoji suglasje u korištenju temeljnog pojma *otvoreno društvo*: taj sadržaj pojma je izvorno Popperov, a Europska Unija ga koristi kao svoj temeljni pojam, pa čak i u pogledu cjelokupnog subsumirajućeg sadržaja. Niti u ovom teorijskom segmentu Europska Unija sebe izričito ne povezuje s djelom Karla Poppera. Europska Unija se do sada povezivala sa pojedinim tradicijama i eklatantno ih uvodila u svoju temeljnu i ostalu dokumentaciju i to nezavisno od osoba koji su njihovi nosioci ili predstavnici. Međutim, u ovom slučaju sama ideja i odabir termina ima svog jednog autora. To čini važnu iznimku a ona nije ničim istaknuta, već je kod Europske Unije odnos i prema pojmu i prema sadržaju *otvorenog društva* kao da su oni sami po sebi razumljivi. Međutim prije Poppera, naravno, izraz *otvoreno* i izraz *društvo* koristili su se i pojedinačno i zajedno, ali u smislu kojem ga je inaugurirao Popper, a i kako ga promovira Europska Unija, nije postojao. Ovo mi se čini značajnim uočiti, tim više što se u preambuli nacrtu Ustava Europske Unije izravno poziva na Tukidida, što će reći da je

iznimka već učinjena te istaknutost povezanosti Poppera i Europske Unije uopće ne bi bila presedan.

U teorijskom smislu nisam naišao ni na koju postavku koja bi zasade Europske Unije razlikovala od Popperovih postavki.

Naišao sam, međutim, na konfliktne postavke unutar samog Popperovog djela: prvu, koju bih mogao nazvati *kulturološkom*, unutar koje Karl Popper vidi europsku civilizaciju kao superiornu, što je u izvornoj suprotnosti sa proklamiranim načelom individualnosti u otvorenom društvu; i drugu, koju bih shvatio kao *spoznajno – teorijsku*, unutar koje vidim duboki konflikt između Popperove kritike historicizma, kao konceptualne sastavnice njegovog djela, a koja sadrži misao da se budućnost ne može predvidjeti, i odabira neke opcije ponašanja, ma koje, pa tako i tzv. otvorenog društva, kao zaloga za bolju budućnost.

Nadalje, naišao sam na izrazita odstupanja kod Europske Unije između njezinih proklamiranih, i u svojoj osnovici najznačajnijih postulacija, koje sačinjavaju i uzroke i razloge njezinog postojanja u odnosu na političku praksu, a koja se proteže na raznolike druge segmente njene svakodnevnice. Za sva četiri segmenta – temeljna načela kroz koje sam, za potrebe ovoga rada, prezentirao Popperov koncept otvorenog društva, i to: *antitotalitarizam, kritički racionalizam, individualizam i novoliberalizam* Europska Unija je pokazala, kako sam već istakao, potpunu suglasnost s Popperom, međutim, uglavnom samo u teoretskom djelu. Niti koncept provedbe niti njezina realizacija sama nisu zapravo niti blizu svom teoretskom predlošku, već se nailazi na potpuna odstupanja, u sva četiri spomenuta segmenta jednako. Pritom, nisam primijetio niti naznake svijesti o tome da postoji spomenuti raskorak, pa dakako, niti koncept, pogotovo ne više njih, a koji bi moguće vodili dokidanju tog raskoraka. Ovi zaključci odnose se, naravno, na one komparativne i za cijelu ideju nosive primjere koje sam u ovom radu razmatrao, a koje

sam odabrao po visokoj razini njihovog značaja i aktualnosti. Moguće bi odabir drugih primjera potvrdio ove zaključke ili, moguće, ne bi, što ne umanjuje valjanost zaključivanja u tretiranim primjerima i posebice ne umanjuje značaj dobivenih pokazatelja i značaj njihovih daljnjih implikacija.

Zaključci koje ovdje donosim mogli bi se prikazati i na sljedeći način:

1. Europska Unija u potpunosti prihvaća Popperova načela: *antitotalitarizam, kritički racionalizam, individualizam i neoliberalizam*.
2. Europska Unija se u svojim temeljnim dokumentima na Poppera izravno nigdje ne poziva.
3. Europska Unija koristi izvorni Popperov termin i koncept *otvoreno društvo* kao svoj temeljni pojam s cjelokupnim njegovim sadržajem.
4. Razvijajući svoj političko – filozofski svjetonazor, Karl Popper je djelomično odustao od svojih polazišnih načela što je otvorilo put za moguće *kulturološke i spoznajno – teorijske* konfliktne postavke unutar njegovog koncepta otvorenog društva.
5. Iako u potpunoj suglasnosti s Popperovim temeljnim načelima, Europska Unija ih uspijeva promovirati tek na teorijskoj razini.
6. Čak i uz očigledni raskorak između političke teorije i prakse, Europska Unija, za sada, nema koncept kojim bi se on dokinuo.

Konačno zaključujem da je Europska Unija, usprkos neprovođenju vlastitih načela, usprkos nedostatne operacionalizacije samog koncepta otvorenog društva i usprkos nedomišljenosti ideje Europe, a za što je prognoza prilično jasna, kako nas već i povijest uči – ipak sposobna opravdati povjerenje i nade svih nas koji njoj težimo. Jer, Europa to smo mi, odgovorni za Europu jednako kao i za sebe. I dok postojimo, postoji mogućnost njene promjene. I ovaj rad je u funkciji pokušaja doprinosa tome.

6. DODATAK

Dodatak mom magistarskom radu sadrži dvije cjeline:

- a) Glavne odrednice političkih doktrina i
- b) Temelji Europske Unije

Glavna namjera ovih dodataka je detaljnije obraditi one sadržaje koji su ključni za dobivanje šireg konteksta izvorne teme rada i koji bi mogli dati dopunu razumijevanju sadašnjih procesa koji se odvijaju u okviru razvoja Europske Unije. Ovi dodaci su također u funkciji analitičkog pristupa i komparaciji političke kulture Europske Unije u odnosu na Karl Popperovo filozofsko – politički koncept otvorenog društva.

6. 1. GLAVNE ODREDNICE POLITIČKIH DOKTRINA

U cilju što boljeg razumijevanja Popperovog liberalnog socijalno – demokratskog svjetonazora, kao i političkog koncepta na kojem se temelji današnja Europska Unija, smatram izuzetno važnim, pa čak i nužnim predstaviti druge glavne političke doktrine i njihove odrednice. Po svom značaju poznavanje sadržaja ovoga poglavlja predstavlja preduvjet za razumijevanje cjelokupnog magistarskog rada. Zbog opsežnosti informacija koji su sastavni dio svake od ovdje predstavljenih političkih doktrina, a koje su tek posredno povezane za samu temu rada čini mi se prikladnim ovo poglavlje prezentirati kao dodatak radu.

Rousseauovim rječnikom rečeno, otkako se netko prvi sjetio ograditi dio zemlje i reći: "Ovo je moje!", i otkako su ostali stanovnici prihvatili takvo stanje stvari, počinje povijest političkih doktrina. Mogli bismo reći da su te doktrine prvenstveno prikaz odnosa moći koji vlada nekim prostorom, odnosno nekom društvenom zajednicom.

Sve doktrine imaju izvjesnu zajedničku oznaku – pokušaj ostvarenja maksimalne probitačnosti u danim okolnostima, barem za neku skupinu ljudi. U robovlasništvu, primjerice, sva moć i korist bila je u rukama robovlasnika, a društveni se sistem temeljio na potpunom iskorištavanju druge brojnije socijalne skupine ljudi tj. robova. Razvojem društvenih odnosa i tehničkim napretkom mijenjale su se, dakako, i političke doktrine. U doba feudalizma npr. mjera bogatstva bila je količina zemlje, također u posjedu manjine tj. feudalaca, a potlačena skupina bili su kmetovi, koji su se postupno (iz)borili za svoja prava jer se feudalno bogatstvo temeljilo na kmetskom radu i na njihovim daćama. Nažalost, većina je svoja prava u pravilu stjecala u krvi, putem revolucija.

Primjetno je da protokom vremena do značaja dolaze one političke doktrine koje se zalažu za to da se poveća broj onih koji bi bili nositelji prava, a da se razlika između potlačenih i onih koji to nisu što više smanji ili da se u potpunosti dokine. U najnovije doba, koje karakterizira viši stupanj čovjekove osviještenosti (i) o tome koliki utjecaj on sam ima na cijeli eko - sustav, mnoge političke doktrine usvojile su stav da svako živo biće (ljudsko i svako drugo) mora imati pravo i priliku živjeti svoj život dostojan postojanja.

Političke doktrine osim kao pokazatelji centara moći postaju tako jedan od glavnih sukreatora svjetonazora koji ima utjecaj na čovjekovu predodžbu svijeta koji ga okružuje. Zna se reći da svatko ima vlast kakvu zaslužuje. U skladu s time svaka doktrina koja je zaživjela na nekom prostoru i ima svoje sljedbenike, sasvim je sigurno produkt načina mišljenja tih ljudi. Kao i sve na svijetu i mišljenje je podložno promjenama. Političke doktrine, neosporno prate te promjene te konceptualno doprinose novim predodžbama, ali i novim predrasudama.

U ovom poglavlju ukratko ću prikazati one tradicije politički doktrina koje smatramo glavnima, jer su imale presudni utjecaj na razvoj Europskih društva: *liberalizam, konzervativizam, socijalizam, nacionalizam i ekologizam.*

Doktrine općenito, pa tako i ovdje prikazane, služe nam kao pomoćno sredstvo za razumijevanje događaja, nastojanja i procesa koji nas okružuju. One nam kao ideal tipovi pomažu u pokušaju određivanja vode li nas uopće i do koje mjere sva ta nastojanja, događaji i procesi do željenih ciljeva. Iako nam služe za prepoznavanje i ocrtavanje čovjekove zbilje, ni na koju doktrinu se u stvarnosti ne nailazi u njezinom cjelovitom niti posve čistom obliku.

Osim ovdje prikazanih doktrina postoji i čitav niz drugih, koje su uglavnom u navedenima supsumirane.

U okviru ovog poglavlja namjera mi je obrazložiti odabir pojmovnika i pobliže ga definirati u duhu operativnog znanstvenog jezika, kako bi u daljnjem tekstu korištena terminologija imala jasno prepoznatljivo i uvijek isto značenje.

6. 1. 1. LIBERALIZAM

Iako je velika većina mislilaca vezanih za misao liberalizma živjela i djelovala u razdoblju novovjekovne filozofije,⁴⁴ tek se za XIX st. kaže da je stoljeće liberalizma. Izraz *liberalizam* nastaje 1812. godine u Španjolskoj kada je označavao djelovanje političke skupine *Liberales* koja se odupirala apsolutističkom režimu Ferdinanda VII. Pojam *liberales*, kao i pripadni svjetonazor proširio se diljem Europe, gdje se, više ili manje uspješno ukorijenio.

Moguće je argumentirati da su temelji današnjeg liberalizma naznačeni još u doba starogrčkog polisa, no njihovo poimanje, primjerice, slobode, ključnog termina

---

⁴⁴ Thomas Hobbes (1588 – 1679), René Descartes (1596 – 1650), Baruch de Spinoza (1632 – 1677), John Lock (1632 – 1704), Montesquieu (1689 – 1755), David Hume (1711 – 1776), Immanuel Kant (1711 – 1804), Tocqueville (1805 – 1859), John Stuard Mill (1806 – 1873) i drugi.

liberalizma, po mnogim autorima je sasvim različito u odnosu na današnje shvaćanje. (Prpić et al. 1990.)

U antičko doba sloboda je označavala mogućnost skrbi nad svojom zajednicom dok klasični liberali pojam sloboda razumiju mnogo osobnije.

Prema liberalističkom učenju **sloboda** je ključni kriterij vrednovanja svakog djelovanja, osobnog ili institucionalnog. Ona se definira kao odsustvo vanjske prisile (negativna sloboda) a također označava i mogućnost pojedinca da oblikuje ciljeve svoga života i djelovanja na temelju vlastitih interesa i spoznaja (pozitivna sloboda). (Ravlić, 2003.)

Čovjek bi, prema liberalnom shvaćanju, trebao raditi samo ono na što se dobrovoljno odluči.

Dobrovoljnost u postupcima označava dogovor u privatnim odnosima, a ugovor na društvenoj razini.

Kantovo određenje prema kojem slobodno djelovanje ipak ima granice i to u tuđoj slobodi, unijelo je novu dimenziju u raspravama o liberalističkoj doktrini. Za neke liberale, svaki pokušaj ograničavanja slobode sadržava opasnost za moguću, nastupajući totalitarizam, no sloboda bez granica, prema drugima, totalitarizam je sam po sebi. Sloboda pojedinca koju zahtjeva liberalizam upućuje nas na novi, stožerni pojam liberalističke teorije tj. na **individualizam**. Pojedinaac je taj koji se promatra kao temelj društva, a ne npr. obitelj, na što nas upućuju mnoge sociološke teorije predvođene klasičnim misliocima društvenih znanosti poput Augustea Comtea ili Émilea Durkheima i mnogih drugih.

Filozofija liberalizma poziva se na **racionalizam** kao izvor svake slobode. Ideja o slobodnom umu vodila je racionaliste da optimistički shvaćaju mogućnost ljudi da spoznaju svijet i da prema toj sposobnosti teže urediti svoj život. Čovjekov je um izvor njegove samosvijesti i slobode izbora.

Upravo na temelju potreba, vjerovanja i djelovanja nezavisnih pojedinaca trebala bi se graditi realna socijalna situacija. Prema liberalima samo tako slobodan pojedinac, u mogućnosti je kvalitetno vladati svojim životom i izabrati društvenu vlast po mjeri čovjeka.

Liberalizam i **demokracija** su pojmovi koji se, po značenju, često doživljavaju kao vrlo slični ili čak kao sinonimi. Teško je zamislivo da demokratska vlast ne bi bila liberalna ili obrnuto, da liberalna vladavina ne bi bila demokratska. U svojoj poznatoj knjizi *Liberalizam i demokracija*, Norberto Bobbio je detaljno opisao i razjasnio razliku između ovih dviju doktrina. Dok se liberalizam poziva na slobodu kao svoj temeljni politički ideal, demokracija zahtjeva jednakost među ljudima kao svoj ideal. (Bobbio, 1992.) U biti, za liberalne mislioce ideja da su svi ljudi jednaki prihvatljiva je samo djelomično. Primjerice, iz želje za ravnopravnošću proisteklo je širenje broja osoba s pravom glasa tj. mogućnosti da se bira i da se bude biran.

Ipak, svi liberali, bez izuzetka, odbacuju ekonomsku jednakost koja znači iste iznose prihoda i bogatstva za sve pripadnike društva. (Ravlić, 2003.)

Garanciju za ekonomsku sigurnost liberali vide u mogućnosti i pravu posjedovanja vlasništva. Za klasični liberalizam, ljudska sloboda usko je vezana uz **privatno vlasništvo**, pa bez vlasništva nema niti slobode. On je logično i nužno proširenje prava pojedinca u kontroliranju vlastite sudbine. (Rawls, 2000.)

Upravo je prijepor oko ekonomskih pitanja liberalnu političku teoriju podijelilo u dva smjera: jedan se zalaže za radikalno odvajanje političkog od ekonomskog liberalizma baveći se političkom teorijom kao temeljnom, a drugi, ekonomski liberalizam doživljava kao središnju os liberalizma općenito, smatrajući da se društvena pravednost najbolje očituje upravo u postojanju ekonomskih razlika u društvu i među pojedincima..

Demokratska politička doktrina nalaže da se sloboda mora moći ograničiti, kako bi slobodno društvo uopće moglo postojati, isto kao što i svaka vlast nad ljudima mora biti ograničena, kako se ne bi pretvorila u tiraniju i na taj način ugrozila društvo.

Konstitucionalizam je model kako se to može postići, jer, još od Montesquieua, mjera društvene demokratičnosti upravo je razdioba na tri odvojene razine vlasti – sudsku, zakonodavnu i izvršnu. Za svaki od ovih segmenata vlasti treba osmisliti i utemeljiti zasebne institucije, koje bi imale striktno odvojena i određena prava i obaveze, prema građanima i prema drugim institucijama.

Liberalizam i demokratska politička doktrina naposljetku našli su zajednički jezik kroz zahtjev za jednakošću u slobodi, što je bilo prihvatljivo rješenja za obje ideje.

Novoliberalizam je već poznatom liberalizmu dao novi zamah tijekom i nakon Drugog svjetskog rata, a događaji 1989. godine su često predstavljeni kao trajna pobjeda liberalizma nad komunizmom. No, već sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća novoliberalizam je postao predmetom velikog broja kritika, a one su se prvenstveno odnosile na liberalni model slobodne trgovine i utjecaj međunarodnih kompanija i financijskih institucija, poput Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), Svjetske trgovinske organizacije (WTO) i mnogih drugih.

Politička filozofija liberalizma i njezina praktična rješenja i danas su izvor za mnoga promišljanja o tome kako poboljšati život što većem broju ljudi.

6. 1. 2. KONZERVATIVIZAM

Konzervativizam je kao model glavni oponent liberalnoj političkoj doktrini: politički ideali često su u potpunoj suprotnosti. Podrijetlo pojma konzervativizma može se naći u latinskoj imenici *conservatio*, sa značenjem "očuvati nešto od kvarenja ili uništenja".

Iz toga se može iščitati temeljni postulat konzervativizma, tj. da treba očuvati tradicionalne vrijednosti, institucije i stil života – jednom riječju, treba održati **status quo**, jer je upravo prošlost ta koja stvara naš današnji identitet i bez nje ne bi postojala naša osobnost.

Ovo učenje poziva na potpunu predanost **zakonima**, jer su oni izvor svakoga prava koje čovjek može imati u društvu. I prava sama imaju svoj izvor u legalnosti i legitimnosti države i državnog aparata, a nikako se ne generiraju iz slobodno mislećeg ljudskog uma. Prema konzervativcima, ljudski um je srž ljudske nesavršenosti, jer čovjek nije ništa drugo do tijela koje je vođeno nagonima i koje treba biti urazumljeno i podučeno putem različitih **autoriteta**. Kroz cijeli život čovjeka prate autoriteti i da njih nema, konzervativci smatraju da bi stalno vladalo stanje rata svih protiv svijju. Zato liberalističko poimanje slobode slovi kao trojanski konj čiji je cilj uvođenje totalitarizama. (Ravlić, 2003.)

Ugrožavanjem tradicionalnih izvora vlasti nad čovjekom (a to su obitelj, crkva, država i vladar) ohrabruju se nastojanja rušenja **poretka**, a on je ključan za konzervativističku političku tradiciju. Uloga poretka je prvenstveno u tome ne da održava slobodu već zakone. Konzervativci smatraju da zakoni obvezuju bez obzira na suglasnosti u odnosu na njih. Legitimnost zakona može se preispitivati jedino političkim putem, kroz političke stranke. Teoretičari politike ovaj stav doživljavaju kao najveći doprinos konzervativizma modernoj političkoj sceni, jer sve demokracije svijeta, pa i one najliberalnije, poznaju

institut političkih stranaka, i kroz njihova sučeljavanja argumentima nastaje političko djelovanje.

Svako donošenje ili promjena zakona, ustava (kao temeljnog akta države) ili nekog međunarodnog ugovora u današnjim demokracijama svijeta mora dobiti svoju potvrdu kroz parlamentarnu proceduru, a u kojoj ključnu ulogu imaju upravo političke stranke.

Konzervativci, u skladu sa svojom "status quo" tradicijom, zalažu se protiv svake revolucije, upravo tom stavu novoliberalna doktrina se najviše približila u odnosu na cijeli konzervativizam.⁴⁵

Budući da se konzervativizam opire revoluciji, njegova osnovna politika je **restauracija** tradicionalnih društvenih i političkih institucija.

Crkva kao institucija od izuzetnog je značaja za konzervativce: u njoj vide garant duhovnog opstanka društva, a također i čuvara tradicije i klasičnih autoriteta.

Obitelj se unutar ovoga konteksta doživljava kao temelj svakog društva i društvenosti, a kroz odnose stečene u njoj uči se poštovati poredak, jer "građani su kao djeca unutar obitelji, kojima treba vođenje i disciplina" (Ravlić, 2003.)

Za razliku od liberala koji smatraju da je pojedinac osnovni kreator društva, konzervativci će reći da je društvo prije svakog pojedinca i ono mu pomaže oblikovati individualni karakter i osobnost.

Kroz konzervativizam najvrednije **vlasništvo** što se uopće može imati jest zemlja, prema kojoj se treba odnositi s poštovanjem, jer je ona izvor života i pridonosi vlastitom

---

⁴⁵ Zanimljivo je da je Edmund Burke, jedan od najutjecajnijih mislitelja konzervativizma (a koji je sebe doživljavao kao liberala), izrazio dva, po njemu, ključna argumenta zašto revolucija nije opravdana. Ponajprije smatra da se čovjek ne može osloboditi obaveze prema nekom autoritetu samo iz činjenice što nam taj autoritet po nečemu ne odgovara. Zatim navodi da revolucionarna metoda rušenja legalnosti poretka nužno vodi k teroru. Znakovito je također i to da se Edmund Burke načelno protivio francuskoj revoluciji, iako je podržao posljedice do kojih je ta revolucija dovela.

identitetu. Na njoj se bazira svaka **nacija**, pa je ljubav prema zemlji izraz ljubavi prema naciji i domovini. Posjedovanje vlasništva je oblik (samo)zaštite, a vlasnici su održavatelji zakona, autoriteta i socijalnog poretka. Čuvanje svog vlasništva doživljava se kao obaveza u odnosu na generacije od kojih smo vlasništvo dobili, ali i u odnosu na generacije koje će tek doći i kojima se to vlasništvo predaje u nasljeđe.

6. 1. 3. SOCIJALIZAM

Platon u svome znamenitom djelu *Država* u četvrtoj knjizi kaže, cit.:

"Među prijateljima sve je zajedničko." (Platon, 1997.; 424a)

Čini mi se da bi ovaj stav mogao biti moto socijalizma.

Za socijalistički poredak mogla bi biti važeća pretpostavka da svi ljudi osjećaju da su međusobno prijatelji, pa posljedično i da je sve među njima zajedničko. To je u duhu kršćanskog svjetonazora da su svi ljudi braća i svi djeca božja koju on svu voli jednako, pa je začudno da je uz ovakvo tematsko suglasje postojao takav otklon od religije ("Religija je opijum za narod." Marx) u doba socijalizma. U nekim kulturama ljudi vjeruju da su bratski povezani, ne samo s drugim ljudima već i sa životinjama, biljkama i uostalom sa cjelokupnom prirodom. Kroz socijalni darvinizam, međutim, promovira se, između ostalog, i ideja da ljudi nisu u međusobnom bratskom odnosu, a to ne mogu niti biti jer se međusobno neprestano bore za ograničene kvantume svima potrebnih resursa, a na kojem postulatu, čini se, počiva cjelokupna moderna teorija ekonomije pa i njena praksa.

Socijalizam je istovremeno i teorija i pokret i poredak koji teži socijalizaciji tj. **podruštvljenju** temeljnih uvjeta ljudske egzistencije. (Prpić et al., 1990.) Izraz

socijalizam prvi put je upotrijebio Pierre Leroux 1831. godine, a označavao je ideje i učenja Saint – Simona i Charlesa Fouriera.

Glavni programski ideal socijalizma je potpuna jednakost među ljudima i vjera da je kroz to moguće ostvariti "novi moralni svijet kao društvo u kojem nema laži, siromaštva, nečovječnosti, bijede, ropstva i podčinjenosti." (Owen, 1980.) Dokidanje svakog oblika eksploatacije čovjeka po čovjeku povijesni je zadatak ljudske evolucije, što u konačnici znači uništavanje svake vlasti i autoriteta. Po Friedrichu Engelsu to dovodi do odumiranja obitelji i države, a koji je stav iznio u svome djelu *Porijeklo obitelji, privatnog vlasništva i države*. Gotovo identična misao nalazi se i u Bibliji, gdje se navodi da Kraljevstvo Božje nastaje kada nestane svako poglavarstvo, svaka vlast i sila. (Biblija, 1968., I Poslanica Korinćanima, 1525) I u ovom kontekstu vidljiva je sličnost između socijalističkog koncepta društvenog uređenja i suštine kršćanskog učenja. Preduvjet da bi se to ostvarilo je, uz ostalo i vjera u opće ljudsko **bratstvo** i međusobnu povezanost svih sa svima.

Revolucija, kao metoda za put ka besklasnom društvu prihvatljiva je djelu socijalista. Socijalizam, kako je kasnije shvaćen, jest tek prijelazna faza razvoja društva, koja vodi komunizmu – željenom obliku idealnog društva u kojem ne postoje niti klase niti država – tj. nikoji instrument sile, weberovskim rječnikom rečeno.

Za razliku od svih do sada opisanih političkih doktrina, **privatno vlasništvo** za socijaliste označava izvor nejednakosti među ljudima, koji svakako treba ukinuti. Zato se većina mislilaca ovoga političkoga usmjerenja odredila protiv vlasništva, a za društveno upravljanje imovinom; umjesto kompeticije među ljudima treba vladati bratska **solidarnost i uzajamnost**.

Napredak društva, po ovoj doktrini, temelji se na fenomenu **ljudskog rada**. Ideal je da svatko radi prema mogućnostima, a da svatko dobije prema potrebama. Tako zbrinut čovjek najbolje doprinosi svojoj zajednici, a i njeguju se najbolji međuljudski odnosi.

Tako misao koju je iznjedrio socijalizam i njegov pokret: "Proleterci svih zemalja, ujedinite se.", mnogi autori danas iščitavaju kao misao modernog globalizacijskog procesa.

Prema socijalistima, potrebno je reorganizirati društveni sistem, a na pitanju kako to provesti u život socijalistički se pokret kroz povijest razdvojio u više različitih političkih opcija. Nejedinstvo među njima proizlazi iz stavova da su baš ti, specifični vidovi socijalizma izvorni u odnosu na sve druge. Neki od njih su: anarhizam, boljševizam, demokratski socijalizam i mnogi drugi. Rađene su različite komparativne studije, u kojima se uspoređivao npr. socijalizam u Kini, u bivšem SSSR-u i u bivšoj Jugoslaviji. Svaki od njih imao je mnoge specifičnosti, određene okolnostima koje su vladale u pojedinim zemljama, a putem tih specifičnosti je ujedno, svaki od njih, trasirao izvjesne okolnosti u tim zemljama i njihov međuodnos s drugima.

Zanimljiva je usporedba razine postignutih radničkih prava u sovjetskom i američkom društvu, kao primjer dviju suprotnosti. Radnička prava, koja su putem radničkih sindikata postignuta u američkom kapitalističkom sistemu, a koji je na glasu kao nehuman i okrenut samo kapitalu, pokazala su se na znatno višoj humanističkoj razini nego što je to postignuto u socijalističkom poretku koji deklarativno u centru svojih interesa ima brigu za radnika, uvjete njegovog rada, njegovu dobrobit i njegovo dostojanstvo. (Katunarić, 1988.)

U okviru **socijaldemokracije**, kao modernog oblika socijalizma, što se privatnog vlasništva tiče, nije prihvaćen niti čisti etatistički model planirane ekonomije socijalizma, niti potpuni oblik tržišnog gospodarstva kojeg zastupa liberalizam, po načelu neograničenog laissez – fairea. Traži se novi, **treći put**, koji će pomiriti ideje socijalne pravde s idejom tržišne efikasnosti. Ovo nastojanje došlo je do izražaja krajem XX.

stoljeća i namjera mu je praktična djelotvornost, a ne puka teorijska osnova; postulirana je kao nadogradnja na postojeće političke teorije. (Blair, 2000.)

Ideja trećeg puta, kako ju je predstavio poznati sociolog teorije strukturacije, Antony Giddens, pokušaj je obnove socijaldemokracije, kao globalnog procesa u novim globaliziranim odnosima modernog svijeta. Socijalizam je mrtav prije svega jer je diskreditiran njegov ekonomski program, a kapitalizam je trebalo dodatno "humanizirati". (Giddens, 1999.) Tu posebno dolazi do izražaja sadržaj pojma **društvo blagostanja**, koje osim ekonomske neovisnosti pripadnika nekog društva, isto tako znači i mogućnost slobodnog odabira kako će se i u kojim uvjetima organizirati vlastiti život. Klasični kapitalizam i socijalizam nisu na ta pitanja davala zadovoljavajuće odgovore barem ne svima onima koji su taj odgovor očekivali. Treći put – kao politika novog doba, u tom smislu mora moći osigurati budućnost u odnosu na pet dilema koje se javljaju u današnjem društvu: proces globalizacije i njegova pravila koja se reflektiraju na sva društva, pitanje individualizma i novo definiranje samoidentiteta (self-identity), novo pozicioniranje političkih odnosa moći i redefiniranje pojmova ljevica i desnica, novo političko djelovanje u skladu s promijenjenim okolnostima te ekološka pitanja kao temelj naše budućnosti. (Giddens, 1999.)

Moć i utjecaj socijaldemokracije u skoroj i daljoj budućnosti mjeriti će se upravo po uspješnosti rješavanja ovih otvorenih pitanja.

6. 1. 4. FAŠIZAM

Fašizam je politička doktrina nastala u XX. stoljeću, izvorno u Europi, u Italiji, Njemačkoj i Španjolskoj a zatim i u drugim zemljama svijeta poput Japana i Argentine.

Izraz fašizam potječe od latinske riječi *fascēs*, što znači svežanj pruća sa sjekirom u sredini, a simbolizirao je jedinstvo vrhovne vlasti u antičkom Rimu. Već sama simbolika daje naslutiti o temeljnim vrijednostima na koje se fašizam poziva.

U obliku talijanskog **fašizma** i njemačkog **nacionalsocijalizma**, ova ideologija svoj vrhunac dosegla je neposredno prije i tijekom Drugog svjetskog rata.

Danas ne postoji na svijetu niti jedan državni poredak koji svoje temelje nalazi u izvornom ili čistom fašističkom pokretu. Zbog svoje isključivosti, netolerancije, i otvorenog nacionalizma i totalitarizma, mnogi autori smatraju kako se fašizam niti ne može promatrati kao jedna od mogućih doktrina u političkom spektru. Usprkos toga, zanimljivo je razmotriti i protumačiti politološki, sociološki i psihološki, zašto ova i druge radikalne ideologije i dalje imaju veliki broj sljedbenika.

Iako su u Drugom svjetskom ratu fašistički režimi poraženi, fašistička ideologija nikada nije sasvim nestala sa društvene scene, a takvo viđenje svijeta ponekad pa i često izranja u svakodnevnici u različitim oblicima društvene komunikacije i među ljudima različitih socio – ekonomskih obilježja. Svaka valjana analiza fašizma mora obuhvatiti tri osnovna elementa ove ideologije: *pokret, ideologiju i hijerarhiju*. (Kühnl, 1978.)

Povijesni izvori fašizma su **kriza** kapitalističkog građanskog društva i **nemoć** organiziranog radništva da unaprijedi vlastitu egzistenciju. (Ravlić, 2003.) Njemačkom nacionalsocijalizmu izvor možemo tražiti u neriješenim međunarodnim odnosima proisteklim iz Prvog svjetskog rata, kao i obavezama i ograničenjima koja su nakon rata Njemačkoj bila nametnuta. To možda mogu biti neki od uzroka za nastanak totalitarnih režima.

Prema fašističkoj ideologiji **borba** je prirodni način čovjekovog opstanka. (Prpić et al., 1990.) Svaka borba mora biti dobro organizirana, ako se želi postići uspjeh, a ulogu organizatora te borbe na sebe preuzima **vođa** – duce. On izražava i jamči volju zajednice. Talijanski slogan "Vjerovati, pokoravati se, boriti se!", fašistički je pandan motu francuske revolucije "Sloboda, jednakost, bratstvo." (Kühnl, 1978.)

Fašizam prihvaća i promovira socijalni darvinizam, a rat i nasilje, prema njima, unapređuje zdravlje i otpor vrste.

Ideja arijevske **vrste** i **rase** i njene nadmoći nad ostalim narodima temeljna je filozofija njemačkog nacionalsocijalizma, a iz nje se argumentira ideja **nacije** kao zajednice pripadnika jedne rase povezane **krvlju** i **tlom**.

Disciplina je sredstvo uspostave potpunog jedinstva zajednice, a ona je krajnje hijerarhijski uređena, gdje vrhovni poglavar gotovo da ima mitsku ulogu. Vladar nije ograničen zakonima ili ustavom, jer on je sam iznad svakog zakona.⁴⁶ Glavna metoda fašističke vladavine jest **teror**, jer se pokušavaju nasilno ukloniti etničke i rasne razlike, kako bi se osigurala **čistoća** nacije. Idealna fašistička država temelji se na ideji **nejednakosti**, iskrivljavajuću pri tom funkcionalističke teorije poznatih sociologa Mosca, Pareta i Michelsa ili Nietzscheovu teoriju nadčovjeka.

Još jedna od bitnih karakteristika fašističke ideologije je njena privrženost **iracionalnom**. Po učenju fašista osjećaji i instinkti su prvotne sile koje pokreću svijet, a materijalizam i racionalne vrijednosti kao opozit tome su protumačene kao opasnost za poredak.

---

⁴⁶ Sličnu ulogu vladara Platon je u svojoj drugoj idealnoj državi opisanoj u *Zakonima*, namijenio filozofu.

Zbog toga neki autori, a naročito Karl Popper, pokušavaju u Platonovim djelima iščitati i temelje fašizma.

6. 1. 5. EKOLOGIZAM

Ekologizam je potpuno nova doktrina, nastala sedamdesetih godina prošlog stoljeća, iako predmet ekološkog interesa postoji od kada ljudi postoje.

Sama činjenica čovjekovog utjecaja na okolinu pobudila je interes o temi kako organizirati čovjekov život u prostoru koji je oskudan resursima.

Sredinom XIX. stoljeća nastajali su prvi ekološki pokreti, kojima se čovjek aktivno pobunilo protiv posljedica do kojih je dovela industrijalizacija i urbanizacija a koje su ga u značajnoj mjeri i neizravno i izravno počele ugrožavati.

Ekologija bi, po prirodi svoga interesa, trebala biti ključna politička snaga, koja se ne bi mogla smjestiti samo u jednom djelu političkog spektra djelovanja, jer tema ekologije ne može biti niti jest predmet samo liberalnog ili samo konzervativnog tj. samo nekog određenog poretka, već bi trebala biti imanentna i inherentna u svim pokretima; očuvani eko sustavi trebali bi biti jednako značajni ljudima nezavisno od njihovog političkog djelovanja..

Ekologizam, kao politička doktrina i ideologija, prvenstveno bi trebala biti usmjerena na pokušaj realizacije vlastitih interesa, što, uostalom i jest cilj svih doktrina. Kao izvor pritiska i agitacije, ekologizam može postati politički relevantan, kao što već djelom i uspijeva, ušavši kao Stranka Zelenih 1983. godine u njemački Bundestag, a na izborima 1998. ušla je i u njemačku koalicijsku vladu. U Velikoj Britaniji Zeleni su 1989. godine dobili petnaest posto glasova na izborima za Europski parlament.

Ekologija, kao znanost o eko-sustavima i odnosima među njima, polazište je ekologističke političke doktrine. Ona **holistički** pristupa temi odnosa čovjeka i ostalog živog svijeta, preispitujući antropocentristički stav koji je na ovaj ili onaj način zabilježen i u mnogim svetim knjigama. Prema ekologistima, čovjek nije gospodar prirode niti ima pravo neograničenog iskorištavanja prirodnih resursa. Ono za što on ima mogućnost i

obavezu jest voditi skrb o tzv. **održivom razvoju**, koji će omogućiti ljudski napredak, ali istovremeno poduprijeti zaštitu prirode od čovjekovog razornog djelovanja. Općenito je poznato da su izvori pitke vode, primjerice, neravnomjerno raspoređeni na Zemlji – neki dijelovi bogati su vodom, dok drugi s njom oskudijevaju. Tako je i sa hranom ili sa izvorima energije. Kako sva živa bića imaju pravo na život, ekologisti kao svoj politički cilj traže mogućnost da svi imaju pristup tim izvorima te oni ne mogu biti predmetom trgovine.

Također se traži **decentralizacija** političkog odlučivanja, a također postoji zalaganje za **antiindustrijalizaciju**.

U političkoj praksi ekologizam se do sada pokazao kao blizak konzervativizmu tj. prezervacionizmu,⁴⁷ a nekim svojim postupcima (u literaturi se najčešće spominju ad hoc akcije udruge "Greenpeace") ekologizam se približava i radikalnim skupinama. Podržavajući antiglobalistički pokret⁴⁸ ekologizam se dosta jasno svrstava u pojedine političke tabore, što može imati različite nepovoljne posljedice, zbog mnoštva različitih interesa koji postoje među raznorodnim političkim akterima, od kojih neke, moguće i u znatnoj mjeri, idu i na štetu ekologije. Držim da bi prije donošenja bilo koje političke odluke nužno bilo razmotriti kakve sve utjecaje ona može imati na okoliš. Također, bi trebalo donijeti pozitivne zakone koji će doprinijeti boljoj zaštiti prirode.

---

⁴⁷ Pojam koji označava zaštitu prirode kao politički cilj.

⁴⁸ Demonstracije za vrijeme sastanka Svjetske trgovinske organizacije (WTO-a) na ministarskoj razini u Seattleu 1999. godine, djelom su potaknute ekološki pogledima da zaštita okoliša mora biti dio svih rasprava o globalizaciji trgovine. (Ravlić, 2003.)

6. 2. TEMELJI EUROPSKE UNIJE

U ovom poglavlju namjera mi je ukratko prikazati povijesni razvoj zajednice naroda na prostoru Europe. On nam je važan kako bi razumjeli današnju situaciju u kojoj se nalazi Europska Unija, a moguće bi, na temelju dosadašnjih iskustava, mogli i predvidjeti buduće događaje. Također nam prisjećanje na datume koji imaju važnost za Europsku Uniju mogu biti pokazatelj procesa u kojim se stvarala i Europska Unija, ali i koncept otvorenog društva Karla Poppera. Kako su obje koncepcije nastajale u istoj društveno – političkom ozračju, ovaj dodatak rada može poslužiti i kao vrijedno i korisno metodološko sredstvo za usporedbu razvoja i operacionalizacije ovih projekata.

Kroz povijest, žitelji Europe živjeli su u različitim prirodnim, društvenim i ekonomskim uvjetima, a ujedinjeni su bili samo u vremenu Rimske republike, a i onda na temelju vojne moći Rima a ne na temelju vlastite slobode odabira. Iskustvo međusobnih sukoba Europljana, koje je bilo najizraženiji tijekom prve polovice XX. stoljeća, kada su se i na njenom tlu vodila dva svjetska rata, potaknulo je europske vođe da osmisle takve temelje suživota koji bi mogli osigurati trajni mir i prosperitet.

Današnja Europska Unija i vizije njene budućnosti rezultat su toga nastojanja.

6. 2. 1. KRATKI PREGLED NASTANKA I RAZVOJA EU

Iako Europske Zajednice (iz kojih će proisteći današnja Europska Unija) formalno nastaju pedesetih godina prošloga stoljeća, njihova izvorišta, smatram, mogu se naći još u događajima od 1900 – 1945. godine.

U tom razdoblju pala su stara europska carstva, koja su postojala više stotina godina, a njihov raspad i međunarodni odnosi koji su tada vladali mogu se smatrati uzrocima velikih ratova koji su se potom odvijali.

Austro-Ugarsko Carstvo, Rusko Carstvo i Osmansko Carstvo koji su svoju povijest završili u krvi I. svjetskoga rata, ostavili su Europu u ruševinama vlastitog nejedinstva. Europa je tako izgubila ulogu prve svjetske imperijalne sile, a tu je funkciju preuzela Amerika.

Kaže se da povijest pišu pobjednici, tako su i europsku povijest pisali pobjednici I. svjetskoga rata.

Potpisani mirovni sporazumi i krize na međunarodnim financijskim tržištima (1929. i 1932.) potpomogli su nove sukobe koji su svoj klimaks doživjeli u okviru nacističke i fašističke ideologije, te u II. svjetskom ratu.

Ideološki podijeljena nakon II. svjetskog rata, Europa se tek blokovski počela ujedinjavati. S jedne strane nalazio se Varšavski pakt, a s druge strane tri Europske Zajednice kojima su se, postepeno, priključivale zemlje zapadne Europe.

Ipak, trajno je postojala ideja o ujedinjenju cijeloga kontinenta u jedinstveni prostor sigurnosti i prosperiteta.

Kao politički projekt ova ideja postala je stvarnost kroz znameniti plan "*Za Europu*" Roberta Schumana, francuskog ministra vanjskih poslova 50-tih godina prošloga stoljeća. On u predgovoru svoga plana, koji je predstavio 9. svibnja 1950. (ovaj datum se slavi kao Dan Europe) ističe:

Ta ideja "Europa" otkriti će svima zajedničku osnovu naše civilizacije i stvoriti, malo-pomalo, sponu sličnoj onoj kakvom su se nekoć stvarale domovine. Ona će biti snaga o koju će se lomiti sve prepreke. (Schuman, 2000.)

Manje od godinu dana nakon Schumanovog povijesnog govora, 18. travnja 1951. godine, šest država (Belgija, Nizozemska, Luxemburg, Italija, Njemačka i Francuska) u Parizu potpisuju Ugovor o osnivanju Europske zajednice za ugljen i čelik.

To je bio ujedno i prvi institucionalni okvir za stvaranje današnje Europske Unije. Do sada se EU širila u pet navrata. 1973. g. pristupile su Danska, Irska i Ujedinjeno Kraljevstvo; 1981. g. Grčka; 1986. g. Portugal i Španjolska; 1995. g. Austrija, Finska i Švedska, a 2004. godine je ušao najveći broj država, njih deset: Estonija, Latvija, Litva, Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska, Slovenija, Malta te grčki dio Cipra.

Godine 1955. ministri vanjskih poslova šest zemalja osnivačica donijele su odluku o osnivanju Europske ekonomske zajednice i Europske zajednice za atomsku energiju.

Godine 1979. po prvi puta su se birali zastupnici za Europski parlament.

Posebno važan događaj u razvoju Europske Unije je stupanje na snagu Jedinstvenog europskog akta 1. srpnja 1987. g. Njime se proširuju ovlasti europskih institucija te otvaraju nova područja djelovanja. U Jedinstvenom europskom aktu, također je utvrđen glavni cilj budućeg rada: treba uspostaviti ujedinjeno tržište do 31. prosinca 1992. godine. 1. studenog 1993. g. Ugovorom iz Maastrichta uspostavljena je Europska Unija.

Godine 1999. uveo se Euro u bankarski platni promet kao nova valuta, a 2002. godine uvele su se novčanice i kovanice Eura u opticaj kao službeno sredstvo plaćanja te su se povukle nacionalne valute.

21. veljače 2003. godine Hrvatska podnosi službeni zahtjev za punopravno članstvo u Europskoj Uniji, a početkom 2005. godine se očekuje početak pregovora.

Ovaj rad je završavan tijekom potpisivanja prvog Ustava Europske Unije 29. listopada 2004. godine. Pred nama nam vrijeme od dvije godine u kojem se očekuje i

ratifikacija europskog Ustava u svim zemljama članicama Unije, bilo u njihovim parlamentima ili na predstojećim referendumima.

Kao što se može vidjeti Europske Zajednice nastajale su u vremenu kada je hladni rat bio u punom tijeku što je svakako utjecalo i na modalitet europskog integracijskog procesa u njegovim začecima. Europska Unija, koja je nastala na temelju Europskih Zajednica, a čiji je cilj bio potvrditi i osigurati suradnju među europskim nacijama također je proizašla iz hladnoratovskog političkog miljea s cjelokupnim pripadnim političkim i ideološkim nabojem. Ta činjenica povezuje Europsku Uniju s djelom Karla Poppera jer im je političko i ideološko okruženje bilo jednako.

Mnogi autori navode zajedničku kulturu, jezik i institucije kao glavne odrednice identiteta neke državne zajednice. U Europskoj Uniji žive različiti narodi s različitim kulturama i mnogobrojnim jezicima. Stoga su upravo europske institucije te koje, za sada, čine okosnicu integracija u Europi.

Na to upućuje i Pascal Fontaine, profesor na Institutu političkih studija u Parizu, u svojoj knjizi *Europska Unija u 10 lekcija* kada kaže:

Ono što razlikuje Europsku Uniju od drugih tradicionalnih međunarodnih organizacija je njezina jedinstvena institucionalna organizacija. (Fontaine, 1999.)

Iako se zajednički europski identitet ne može dugoročno graditi samo na zajedničkim institucijama vlasti, vjerujem da je točna misao Roberta Schumana:

Gospodarska integracija je nepojmljiva bez političke integracije. (Schuman, 2000., str. 40)

Kako se mijenjala Europska Unija, tako su se mijenjale i institucije koje su tu Uniju predstavljale. Svaka od temeljnih institucija EU tijekom vremena dobivala je ili gubila neke od svojih ovlasti. Analiza promjena tih institucija moglo bi nam dati jasnu predodžbu o strukturama moći koje su postojale ili još uvijek postoje, jer prepuštanje

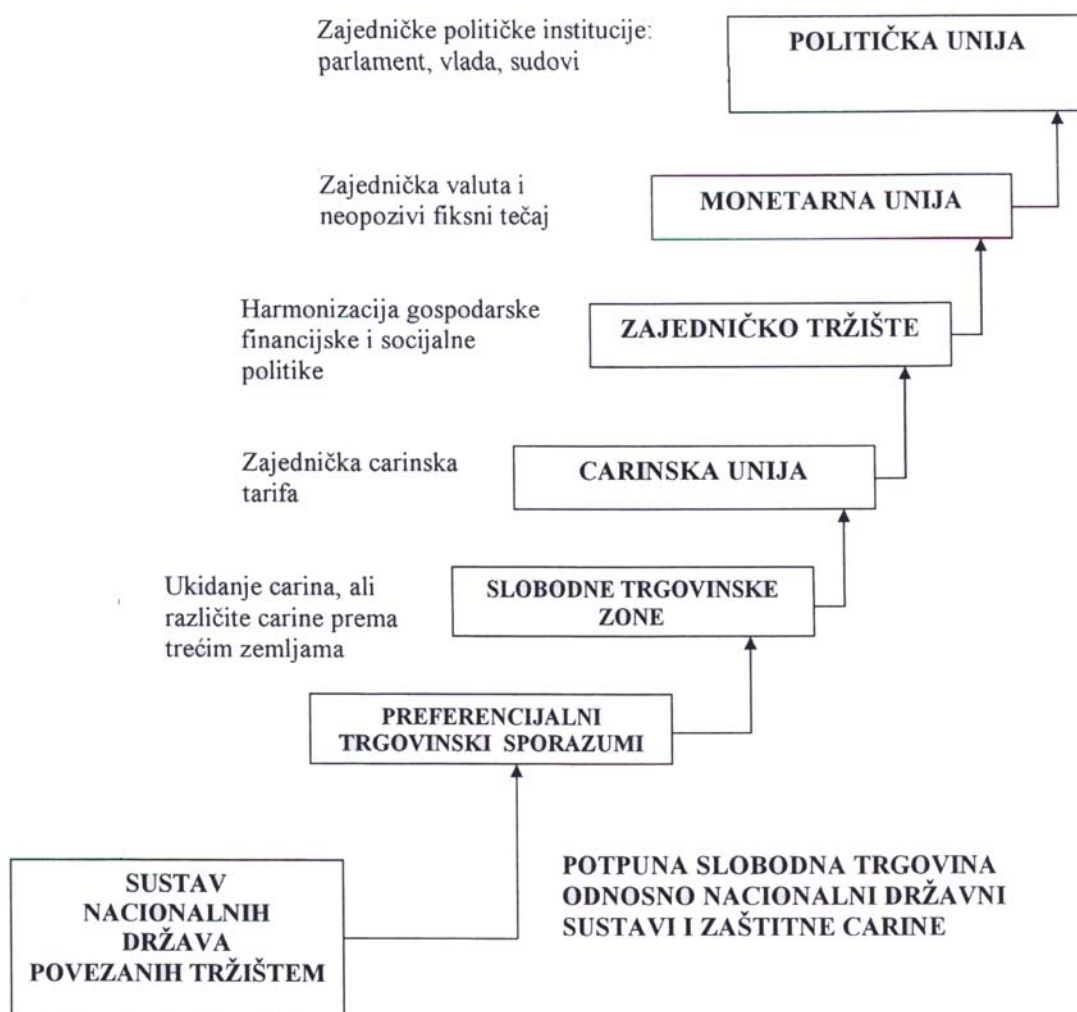
ovlasti s jedne instance na drugu u svojoj suštini nam govori o tome što se očekuje od pojedinih struktura unutar EU.

Slika br. 3 prikazuje postupni razvoj integracije Europske Unije te sve faze kroz koje je prošla i koje tek predstoje pred njom.

Slika br. 4, koja prikazuje institucije EU i odnos među njima, već je zastarjela; novi prikaz tek je u nastajanju i ovisi o mnogim faktorima i, dakako, o politici koja se upravo provodi.

Za pretpostaviti je da će i očekivani Ustav EU promijeniti taj odnos između institucija, a moguće je da će uvesti i potpuno nove.

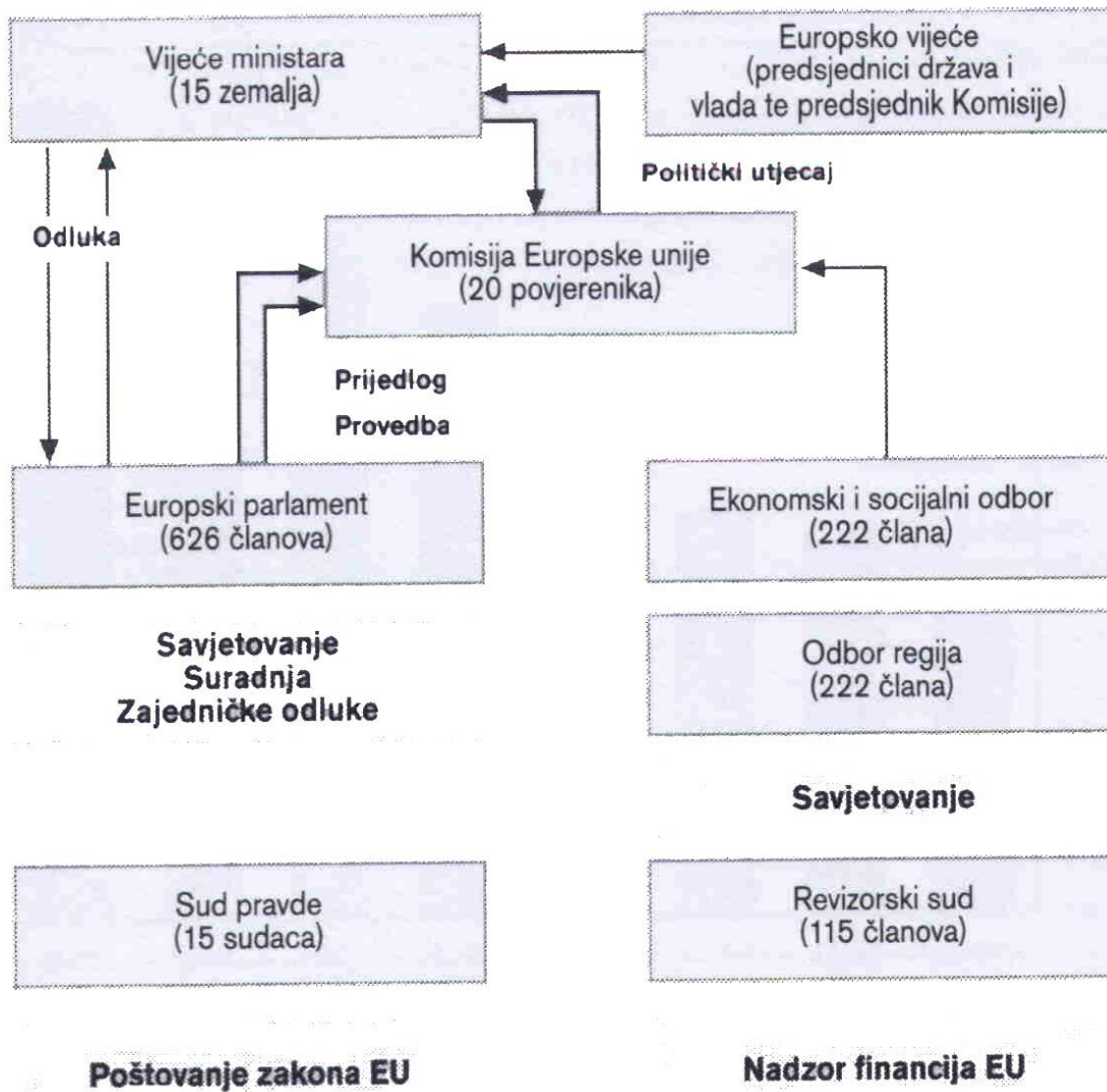
POSTUPNOST REGIONALNIH INTEGRACIJA

Izvor: E. Altvater, B. Mahnkopf, *Grenzen der Globalisierung*, 4. izdanje, Verlag Westfälische Dampfboot, Münster, 1999., str. 371.

Slika br. 3
Postupnost regionalnih integracija

Institucije Europske unije

Izvor: Praktični vodič kroz labirint Europske Unije (Guéguen, 2001.)

Slika br. 4
Institucije Europske Unije

1. Europska komisija: ona je "motor integracije" i "čuvarica temeljnih ugovora". Izvršno je tijelo EU koja ima ovlasti:

- a) predlaganja pravnih akata - bez njenog prijedloga ti se akti ne mogu donositi,
- b) predstavnici Komisije sudjeluju u radu Vijeća,
- c) donosi: uredbe, direktive, odluke, preporuke i mišljenja
- d) upravlja proračunom EU
- e) kontrolira poštivanje prava EU
- f) predstavlja EU u trećim zemljama.

2. Europski parlament: institucija koja tijekom vremena dobiva sve veće ovlasti. Iz savjetodavnog tijela, Parlament EU je postalo tijelo s izravnim pravom donošenja odluka:

- a) predstavlja građane zemalja članica,
- b) sudjeluje u donošenju pravnih akata,
- c) ima pravo nadziranja drugih institucija EU,
- d) imenuje članove Komisije, Europske središnje banke, Revizijskog suda, Pučkog pravobranitelja,
- e) sudjeluje u vanjskoj politici.

3. Vijeće Ministara (Vijeće EU): za razliku od Europske komisije koja predstavlja interese Europske Unije, Vijeće ministara, sastoji se od ministara (raznih resora, zavisno od teme rasprava) koji su birani u državama članicama i predstavljaju njihove interese. Oni usvajaju pravne akte EU. Predsjedništvo vijeća se mijenja svakih šest mjeseci.

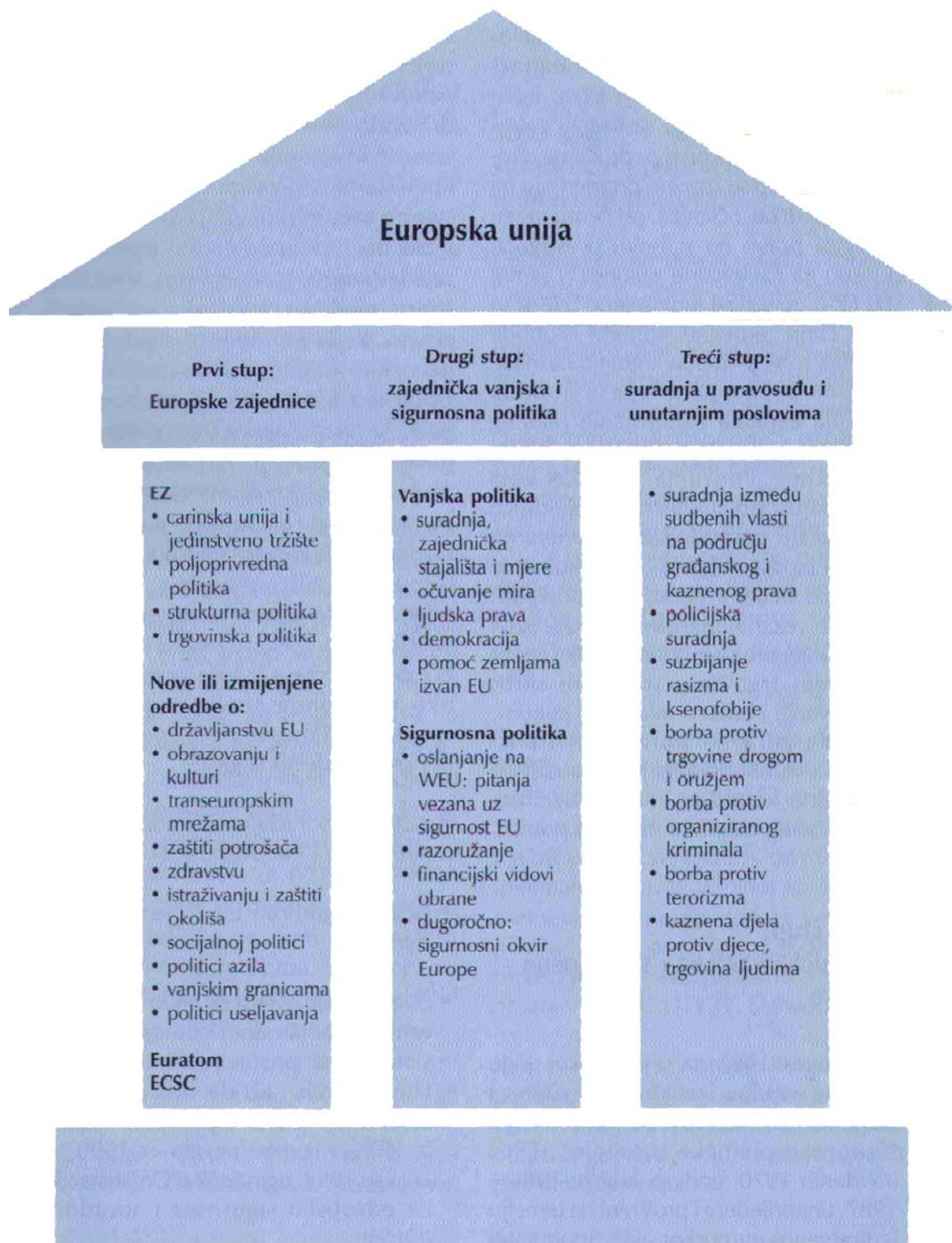
4. Sud pravde: to je vrhovna sudbena vlast. Kontrolira tumačenje i provedbu prava EU.

Ima ovlast poništenja odluke Vijeća ili Komisije, a također rješava sporove između institucija EU i njenih službenika. Njegove presude ne mogu se slati višoj instanci. Od 1989.godine, zbog obima posla postoji i Prvostupanjski sud sa sjedištem u Luxemburgu.

5. Revizijski sud: pazi na izvanjski nadzor europske javne potrošnje i daje mišljenja o financijskim i proračunskim planovima Unije.

6. Ekonomski i socijalni odbor i Odbor regija

Specijalizirana savjetodavna tijela koja daju mišljenja, ali bez izravnog pravnog učinka. Ta mišljenja nisu obvezujuća za ostale institucije EU. Odbor regija osigurava zastupljenost regionalnih i lokalnih tijela u procesu odlučivanja Europske unije.

Izvor: Ministarstvo za europske integracije Republike Hrvatske

Slika br. 5
"Europska kuća" ili stupovi EU

Slika br. 5 prikazuje Europsku Uniju kao jednu cjelovitu kuću, u obliku grčkog hrama koji ujedinjuje tri različita područja zajedničkog europskog interesa.

I stup: objedinjuje tri Europske Zajednice – Europsku zajednicu za ugljen i čelik, Europsku ekonomsku zajednicu i Europsku Zajednicu za atomsku energiju.

Europska ekonomska zajednica obuhvaća veliki dio poglavlja pravne stečevine Zajednice (acquis communautaire). To su:

1. Slobodno kretanje roba	16. Mala i srednja poduzeća
2. Slobodno kretanje usluga	17. Znanost i istraživanje
3. Slobodno kretanje osoba	18. Obrazovanje i usavršavanje
4. Slobodno kretanje kapitala	19. Telekomunikacija i informatička tehnologija
5. Pravo trgovačkih društava	20. Kultura i audiovizualna politika
6. Politika tržišnog natjecanja	21. Regionalna politika i koordinacija strukturalnih instrumenata
7. Poljoprivreda	22. Okoliš
8. Ribarstvo	23. Zaštita potrošača i zdravstvena zaštita
9. Prometna politika	24. Carinska unija
10. Oporezivanje	25. Financijski nadzor
11. Ekonomska i monetarna unija	26. Financijske i proračunske odredbe
12. Statistika	27. Institucije
13. Socijalna politika i politika zapošljavanja	28. Ostalo
14. Energetika	
15. Industrijska politika	

Preostala poglavlja *acquis communautaire* raspoređena su u drugom i trećem stupu. Sveukupno ih je 31.

II stup: ujedinjuje zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku. Osnovni mu je cilj poduzimanje zajedničkih akcija

Zajednička vanjska politika podrazumijeva suradnju i donošenje zajedničkih mjera, s ciljem očuvanju mira, ljudskih prava, demokracije, pomoć državama nečlanicama i drugo.

Sigurnosna politika odnosi se na pitanja vezana uz sigurnost EU, razoružanje, financijski aspekt obrane te dugoročni sigurnosni okvir Europe.

III stup: povezuje suradnju policije i pravosuđa zemalja članica. Namjera mu je sprečavanje i suzbijanje rasizma i ksenofobije te zaustavljanje organiziranog i drugog kriminala, terorizma, trgovanja osobama, zatim kaznenih djela protiv djece, trgovanja drogom i oružjem te korupcije i drugih oblika prijevare.

Za to je potrebno uskladiti postojeća zakonodavstva.

Postoji, međutim, pravna razlika između I te II i III stupa EU.

I stup stvara posebni pravni sustav. Odredbe koje se donesu u okviru I stupa obvezujuće su za članice Unije i bez posebnog akta provođenja u nacionalnom pravnom sustavu. Odredbe prava EZ imaju izravni učinak, a nacionalni sudovi moraju primjenjivati to pravo. Pojedinci se imaju pravo pozivati pred nacionalnim sudovima na odredbe prava Zajednice.

Pravo EZ također ima primat nad nacionalnim pravom članica Unije.

II i III stup obavezuju članice na zajedničko djelovanje na međunarodnoj razini. Ne postoji prijenos suverenih prava država članica na institucije Zajednice; države članice i

dalje su isključivo odgovorne za politike iz oba stupa. Ove odredbe nemaju izravni učinak i nisu nadređene nacionalnom pravu. Europski sud nema nadležnosti u pogledu odredbi II stupa, dok za odredbe III stupa su nadležnosti ograničene.

Može se pretpostaviti da će se u budućnosti sve više širiti područje I stupa, jer on predstavlja pravu politiku Europske Unije, dok zemlje članice taj postupak usporavaju, jer on znači prepuštanje vlastitog suvereniteta na više instance Europske Unije. Zemlje članice samim ulaskom u ovu nadnacionalnu organizaciju prepuštaju dio svog suvereniteta, koji postaje djelom zajedničke politike I stupnja. Što je veće područje prepuštenog suvereniteta, to je veća odgovornost na institucijama koje definiraju i provode ciljeve I stupnja pravne stečevine EU. Neki dijelovi suvereniteta, poput obrane ili vojnog potencijala država članica, tek će postati djelom rasprava, kako bi i oni bili sastavni dio zajedničkog odlučivanja na razini EU.

Pravo Europske Unije kao i nadležnosti i ovlasti njezinih institucija predstavljaju rezultat grandioznog projekta, čiji cilj je uspostaviti područje jednakih uvjeta za sve koji na tom prostoru žive i privređuju. Kada se Europa prikazuje u svijetu, gotovo uvijek se napominje da je druga polovica XX. stoljeća najduže razdoblje mira u europskoj povijesti, a taj mir je, po mnogima, rezultat upravo ovakvih zajedničkih nastojanja, koji za posljedicu imaju proces ujedinjenja čak i donedavno zaraćenih europskih nacija.

7. LITERATURA

1. Almond, G. A. i Verba, S. (1963.) *The Civil Culture*. Princeton University Press
2. Barry, Brian (1995.) *Justice as impartiality*. Oxford: Clarendon Press
3. Biblija (1968.) Zagreb: Stvarnost
4. Blair, Tony (2000.) *Treći put – Nova politika za novo stoljeće*. Zagreb: Jesenski i Turk
5. Bobbio, Norberto (1992.) *Liberalizam i demokracija*. Zagreb: Novi liber
6. Borchardt, Klaus-Dieter (2000.) *ABC prava Zajednice*. Luksemburg: Ured za službene publikacije Europskih Zajednica
7. Braudel, Ferdinand (1990.) *Civilizacije kroz povijest*. Zagreb: Globus
8. Brigljević, Ksenija et al. (2002.) *Dan Europe*. Zagreb: MEI
9. Brnčić, Ana et al. (2003.) *Hrvatska na putu u EU: od kandidature do članstva*. Zagreb: MEI
10. Brzezinski, Zbigniew (1994.) *Izvan kontrole*. Zagreb: Otvoreno sveučilište
11. Commission Regulation (EEC) No 1677/88 of 15 June 1988. Laying down quality standards for cucumbers; www.ipfsaph.org/id/EURLEX31988R1677
12. European Social Charter, Turin: 18. X. 1961;
<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/035.htm>
13. Čapeta, Tamara (2002.) *Sudovi EU: nacionalni sudovi kao europski sudovi*. Zagreb: IMO
14. Dawson, Christopher (2002.) *Razumijevanje Europe*. Split: Verbum
15. Delius, Christoph et al. (2000) *The Story of Philosophy*. Könenmann

16. Dojčinović, Gorana (2001.) *Mali leksikon europskih integracija*. Zagreb: MEI
17. Dojčinović, Gorana (2001.) *Što Hrvatskoj donosi Sporazum o stabilizaciji i približavanju?*. Zagreb: MEI
18. Dojčinović, Gorana et al. (2002.) *100 pitanja o europskim integracijama*. Zagreb: MEI
19. Draft Treaty Establishing the Constitution for Europe: Luxemburg: Office for Official Publication of the European Communities, 2003
20. Dukovski, Darko (1999.) *Usud Europe*. Pula: C.A.S.H
21. Đokić, Švob Nada (1994.) *Međunarodni položaj novih europskih zemalja*. Zagreb: IMRO
22. Engels, Friedrich (1973.) *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države*. Zagreb: Naprijed
23. Fontaine, Pascal (1998.) *Europska Unija u 10 lekcija*. Zagreb: Europska dokumentacija
24. Freud, Sigmund (2000.) *Totem i tabu*. Zagreb: Stari Grad
25. Gadamer, Hans (1997) *Nasljeđe Europe*. Zagreb: Matica hrvatska
26. Gauss, Karl – Markus (2001.) *Europski abecedarij*. Zagreb: Durieux
27. Giddens, Antony (1999.) *Treći put – Obnova socijaldemokracije*. Zagreb: Politička kultura
28. Grant, Michael at al. (1964.) *The Birth of Western Civilization*. Times: London
29. Gray, John (1995.) *Liberalisms – Essayes in Political Philosophy*. London: Routledge
30. Guéguen, Daniel (2001.) *Praktični vodič kroz labirint EU*. Zagreb: MEI
31. Habsburg, von Otto (2000.) *Paneuropska ideja*. Osijek – Zagreb – Split: Panliber

32. Hayek, Friedrich, A. (1994.) *Politički ideal vladavine prava*. Zagreb: Školska knjiga
33. Hajoš, Boris et al. (1999.) *Europa na internetu*. Zagreb: IMO
34. Held, David (1990.) *Modeli demokracije*. Zagreb: Školska knjiga
35. Haralambos Michael i Holborn M. (2002.) *Sociologija – teme i perpektive*. Zagreb: Golden marketing
36. Hergešić, Ivo (1997.) *Razgovor o Europi*. Zageb: Panliber
37. Kant, Immanuel (2000.) *Pravno – politički spisi*. Zagreb: Politička kultura
38. Katunarić, Vjeran (1988.) *Dioba društva*. Zagreb: Biblioteka revije za sociologiju
39. Kopic, Mario (2001.) *S Nietzscheom o Europi*. Zagreb: Jesenski i Turk
40. Kraus, Wolfgang (2000.) *Budućnost Europe*. Osijek – Zagreb – Split: Panliber
41. Krugman, Paul (2002.) *Doba smanjenih očekivanja*. Zagreb: Masmedia
42. Kühnl, Reinhard (1978.) *Oblici građanske vladavine: liberalizam – fašizam ICK: Beograd*
43. Kukuč, Mislav (1999.) *Je li Platon neprijatelj "otvorenog društva"*. Filozofska istraživanja 72-73, God. 19, Sv. 1-2 (251-263)
44. Kulić, Slavko (2004.) *Neoliberalizam kao socijaldarvinizam*. Zagreb: Prometej
45. Kuljić, Todor (1983.) *Teorije o totalitarizmu*. Beograd: Izazovi
46. Kurelić, Zoran (2002.) *Liberalizam sa skeptičnim licem*. Zagreb: Barbat
47. Kurelić, Zoran (2002.) *Can a Popperean be a Multiculturalist?* Politička misao, Vol. XXXIX.; No. 5 (122-127)
48. Le Goff, Jacques (2004.) *Stara i naša Europa*. Zagreb: Matica hrvatska

49. Magee, Bryan (1988.) *Popper*. London: Fontana Press
50. Maier, Hans et al. (1998.) *Klasici političkog mišljenja I i II*. Zagreb: Golden Marketing
51. Milardović, Anđelko (1998.) *Poraz Europe*. Osijek – Zagreb – Split: Panliber
52. Mileta, Vlatko (1992.) *ABC Europske Zajednice*. Zagreb: Školske novine
53. More, Thomas (1964.) *Utopija*. Beograd: Kultura
54. Morin, Edgar (1995.) *Misliti Europu*. Zagreb: Durieux
55. Nohlen, Dieter (2001.) *Politološki rječnik*. Osijek – Zagreb – Split: Panliber
56. Nozick, Robert (2003.) *Anarhija, država i utopija*. Zagreb: Jesenski i Turk
57. Owen, Robert (1980.) *Novi pogled na društvo*. Zagreb: Školska knjiga
58. Pejčinović, Burić Marija (2002.) *Europa u Hrvatskoj*. Zagreb: MEI
59. Pejčinović, Burić Marija (2002.) *Komunikacijska strategija za informiranje hrvatske javnosti o približavanju Republike Hrvatske europskim integracijama*. Zagreb: MEI
60. Piper, Nikolaus (2004.) *Kratka povijest ekonomije*. Zagreb: Mozaik knjiga
61. Platon (1997.) *Država*. Zagreb: Naklada Jurčić
62. Polšek, Darko (1996.) *Koncepcije povijesti K. R. Poppera i F. Hayeka*. Filozofska istraživanja 50, God. 13, Sv. 3 (573-585)

63. Polšek, Darko (1996.) *Pokušaji i pogreške – filozofija K. Poppera*. Zagreb: HFD
64. Popper, Karl R. (1973.) *Logika naučnog otkrića*. Beograd: Nolit
65. Popper, Karl R. (1993.) *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. Tom I i II Beograd: BIGZ
66. Popper, Karl R. (1994.) *The Myth of the Framework*. London: Routledge
67. Popper, Karl R. (1995.) *Conjectures and refutations*. London: Routledge
68. Popper Karl R. (1996.) *Budućnost je otvorena*. Filozofska istraživanja 61 God. 16, Sv. 2 (379-382)
69. Popper, Karl R. (1997.) *U potrazi za boljim svijetom*. Zagreb: KruZak
70. Popper, Karl R. (1999.) *The Poverty of Historicism*. London: Routledge
71. Popper, Karl R. (1999.) *All Life is Problem Solving*. London: Routledge
72. Popper, Karl R. (2003.) *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. I i II svezak Zagreb: KruZak
73. Popper, Karl R. (2004.) *Nedovršena potraga: intelektualna autobiografija*. Zagreb: Algoritam, Facta
74. Prélot, Marcel (2002.) *Političke institucije*. Zagreb: Politička kultura
75. Prpić, Ivan et al. (1990.) *Leksikon temeljnih pojmova politike*. Zagreb: Školska knjiga
76. Pye, L. W. (1968.) *Political Culture*. International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences. Harvard University Press
77. Quinn, Daniel (2000.) *Izvan civilizacije – sljedeća velika pustolovina čovječanstva*. Čakovec: Dvostruka Duga
78. Rawls, John (2000.) *Politički liberalizam*. Zagreb: Kruzak

79. Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell (2002.) *Funky Business*. Zagreb: Differo
80. Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell (2004.) *Karaoke Kapitalizam – menadžment za čovječanstvo*. Zagreb: Differo
81. Rifkin, Jeremy (2004.) *The European Dream*. New York: Penguin
82. Roberts, J. M. (2002.) *Povijest Europe*. Zagreb: AGM
83. Rosamond, Ben (2000.) *Theories of European Integration*. New York: Palgrave
84. Samardžija, Višnja (1994.) *Europska unija i Hrvatska: putevi povezivanja i suradnje*. Zagreb: IMO
85. Samardžija, Višnja et al. (2000.) *Hrvatska i EU: koristi i troškovi integriranja*. Zagreb: IMO
86. Schuman, Robert (2000.) *Za Europu*. Zagreb: Europski dom
87. Soros, George (1993.) *Podrška demokraciji*. Zagreb: August Cesarec
88. Soros, George (1996.) *Alkemija financija*. Zagreb: Misl
89. Soros, George (2000.) *Kriza globalnog kapitalizma*. Split: Feral Tribune
90. Stiglitz, Joseph (2004.) *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*. Zagreb: Algoritam
91. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, www.mei.hr
92. Staničić, Mladen (2004.) *Dugo putovanje u Europu*. Hrvatski radio – Treći program; Emisija: Eurostorije
93. Šimić, Dražen (2002.) *Europska Unija danas i sutra*. Zagreb: Hrvatski zemljopis
94. Topalović, Duško (2000.) *Balkanska Europa*. Zagreb: Diorama

95. The Constitution of the United States; Commission on The Bicentennial of the United States Constitution: Washington
96. *Universal Declaration Of Human Rights* (UN, 1948)
<http://www.un.org/Overview/rights.html>
97. Vokić, Žužul Marina (2003.) *Republika Hrvatska i isključivi gospodarski pojas*. Zagreb: Novi informator
98. Vranicki, Predrag (2003.) *Filozofija historije – knjiga I, II i III*. Zagreb: Golden marketing
99. Vujčić, Vladimir (1993.) *Politička kultura i politička socijalizacija*. Zagreb: Alinea
100. Vujčić, Vladimir (2001.) *Politička kultura demokracije*. Osijek – Zagreb – Split: Panliber
101. Vujić, Ante (1987.) *Otvorena znanost i otvoreno društvo*. Zagreb: Cekade
102. Ziegler, Jean (2003.) *Novi gospodari svijeta*. Zagreb: Izvori
103. Willis, Frank Roy (1975.) *European Integration*. New York: New Viewpoints